قال الله تعالى شهد الله انه لا اله الا هو والملئكة واولوا العلم

الحمد لله والمنة

که دراین زمان فرخ اوان برای اصلاح عقائد اخوان از کفر و شرک و عصیان وبیرون نمودن شان ازچاه ضلالت وبدعت و هدایت نمودن شان بسوی توحید کامل واتباع سنت خیر البشر علیه الصلوة والسلام الی یوم الحشر کتاب چراغ هدایت ورهبر سعادت المسمی به

احسن المقصود

فی

توحید المعبود

تالیف محی التوحید والسنة قامع الشرک والبدعة شرف العلماء وفخر الاتقیاء جناب فضیلة الشیخ حضرت مولانا سید عبدالواحد صاحب دامت برکاتهم

بار سوم به اهتمام مدرسه عربیه اسلامیه عین العلوم گشت (ایران)

به حلیه طبع محلی گشت ما سنه ۱۳ اه ق مطابق

بهاء در تمام کشور ــــ ریال

فہرست مضامین

نمبر شمار	مضمون	صفحہ
۱	مقدمہ	۵
۲	دیباچہ وخطبۃ الکتاب	۷
۳	وجہ تالیف	۷
۴	قسم اوّل دربیان توحید وردّ شرک	۹
۵	تحقیق معنی ایمان	۱۲
۶	بیان عقائد اہل سنّت	۱۳
۷	مطلب ایمان باللہ	۱۳
۸	مطلب ایمان بہ فرشتگان	۱۴
۹	مطلب ایمان بکتابان	۱۵
۱۰	مطلب ایمان بہ رسولان	۱۵
۱۱	علامات قیامت	۱۶
۱۲	عقائد ضروریہ	۱۶
۱۳	فرق مراتب	۱۷
۱۴	کرامات اولیاء	۱۷
۱۵	برخی ازعقاید کفریہ	۱۸
۱۶	بیانات ردّ شرک	۱۹

نمبر شمار	مضمون	صفحہ
۱۷	معنی شرک وکفر	۲۰
۱۸	اقسام شرک	۲۱
۱۹	نفی شرک فی الذّات	۲۱
۲۰	حکایت اعرابی	۲۲
۲۱	حکایت امام اعظم بازنادقہ	۲۳
۲۲	دلیل عقلی بر وجود خدا	۲۳
۲۳	نفی شرک فی الصّفات	۲۵
۲۴	نفی شرک فی العلم	۲۵
۲۵	خلاصہ کل روایات	۳۰
۲۶	دلیل عقلی بر عدم روح پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلّم درہرجا	۳۴
۲۷	بیان نفی شرک فی التصرّف	۳۵
۲۸	بیان نفی شرک فی العبادات و توابع آن	۳۷
۲۹	بیان نفی شرک فی العبادات	۴۰
۳۰	تتمہ در مذہب اہل کفر وشرک	۴۴
۳۱	قسم دوم دربیان تردید بدعات ورسومات	۵۱
۳۲	جوابات سوالات ضروری وتحقیقات آن	۵۷

نمبر شمار	مضمون	صفحہ
۳۳	طواف قبور روا نیست	۷۲
۳۴	مسائل متفرقہ	۱۲۴
۳۵	فضیلت نماز	۱۳۷
۳۶	دفع شبہ	۱۴۳
۳۷	قسم سوم در بیان اتباع سنت	۱۴۴
۳۸	نعت سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم (از مؤلف عفی عنہ)	۱۵۳
۳۹	حاصل کل کتاب اینکہ	۱۵۴
۴۰	خاتمہ	
	مناجات بدرگاہ قاضی الحاجات	۱۵۵
۴۱	وصیت نامہ پدر بفرزندان	۱۵۶
۴۲	تصدیقات علماء ربانی	۱۶۳
۴۳	تعارف	۱۶۷

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

الحمد للہ الذی خلق الانسان فی احسن تقویم وارسل لھدایتہ الانبیاء بالدین القویم والصلوۃ والسلام علی من خُصّ بالخلق العظیم وعلیٰ الہ وصحبہ الذین فازوا بنصرۃ الدین باجر عظیم۔ وبعد **وقتیکہ کتاب مستطاب احسنُ المقصُود** فی توحید المعبود تصنیف محی السنّۃ قامع البدعۃ علامۂ زمان ووحید دوران قدوۃ الزھاد وزبدۃ الصلحآء استاذ العلماء وشیخ المشائخ شیخی ومرشدی حضرت مولانا وبالفضل اولانا سیّدہ محمد عبد الواحد صاحب دامت برکاتہم ولازال ظل عاطفتہٖ علی المسترشدین منبسطاً وکرم لطفہ للطالبین مُستمرًا

بعد از طبع اول مفقود گشت وخواہان او از ہر گوشہ وکنار ومتقاضیان او از ہر زاویہ واقطار شدت اشتیاق خود اظہار فرمودہ بر طبع آن اصرار داشتند چرا کہ برای تشنگان علوم عقائد نہر لسیت سلسال وبرای ظمأن توحید ورسالت جوی است سلسبیل ولی چون مقصود حضرت مصنف تفہیم بی سوادان وقلیل العلم از ملایان بودہ بوقت تسوید وتبییض از تطویل مضمون وتکرار درآن وتقدیم وتاخیر کلمات تحاشی نفرمودہ بندہ از خیلی وقت است کہ تمنا داشتم کاش عبارت آن بطریق محارۃ امروز درمی آمد۔ اما نہ بندہ دست کامل داشتم ونہ مایۂ علمی۔ باز ہم باوجود این حسب قدرت آنچہ در نظر بندہ مناسب بود از حذف واثبات وتقدیم وتاخیر بکار بردہ شد لذا اگر خللی در مفہوم یا در عبارات یافت شود آن از تغیرات بندہ آمدہ اصلاح پذیر است نہ از

مصنف۔ فَلِلّٰهِ الْحَمْدُ کہ الآن کتاب مزبور باعتبار سہولت کلمات وروانگی عبارات رغبت خوانندگان محترم رالطرف خود جلب نموده بزیور طبع آراسته شد. حضرت مجتبی ومکرّمی جناب مولانا عبدالغنی عفی عنہ صاحب کہ در وقت تصیح از عنایات خود دریغ نفرموده معاونت را متحمّل شدند بنده سپاس گذار وممنون احسان ایشانم. خداوند بکرم ولطف خویش این خدمت بی ارزش بنده وموصوف رالبشرف قبول خود درآورده باعث نجات ذنوب مایان قرار دهد۔ آمین۔

بنده محمّد یوسف عفا اللہ عنہ

خادم مدرسہ عربیہ اسلامیہ عین العلوم گشت سراوان (ایران)

مورخہ ۳ رمضان المبارک سنہ ۱۳۹۱ ھ ق

۲/۸/۵۰ ھ ش

یَا اللّٰه | بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ | یَا فَتَّاحُ

یَا کَرِیْمُ | رَبِّ يَسِّرْ وَلَا تُعَسِّرْ وَتَمِّمْ بِالْخَيْرِ | یَا رَحِيْمُ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ جَعَلَ التَّوْحِيْدَ اَسَاسَ الْاِيْمَانِ وَخَصَّ بِهِ النَّجَاةَ وَالرِّضْوَانَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدِنِ الَّذِیْ بَعَثَهٗ بِالْحَقِّ الصَّرِيْحِ لِيُظْهِرَهٗ عَلٰى كُلِّ الْاَدْيَانِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَاَصْحَابِهِ الَّذِيْنَ نَشَرُوْا دِيْنَ الْحَقِّ فِی الْبِلَادِ وَالْاَزْمَانِ۔

امابعد میگوید بنده عاجز سیّد عبدالواحد نقشبندی مجددی عفی عنہ مدرس مدرسہ عین العلوم گشت موضع سراوان تابع ایران کہ چون تمام روی زمین از وجود کفر وشرک ورسومات وبدعات پرشده بالخصوص حدود سراوان بلوچستان اینطور رسوم کافری پیدا شده است کہ بہ مجرد شنیدن آن انسان لبسی حیران می ماند چنانچہ از شرح آئنده معلوم خواہد شد اِنْشَاءَ اللّٰہُ الْعَزِیْز ومردم بوجہ نافہمی ہمین رسومات کفری را دین اسلام قرار داده اند اَلْعِیَاذُ بِاللّٰہِ ودین محمدی را ترک نموده محض اتباع آباد واجداد خود را اختیار کرده اند۔ خدای تعالی ایشان را بکرم خود ہدایت فرماید۔ آمین

(وجہ تالیف) اینکہ بسیاری از دوستان مخصوص ازین فقیر اقتضاء کامل نموده اند کہ برای اصلاح عقائد واعمال برادران دینی یک کتاب عام فہم بزبان فارسی طوری بنگارم کہ ادنی فارسی خوان بر فہم معانی آن قادر باشد لذا ضروری دانستم کہ برای افاده ونفع رسانیدن خلق کتابی ارزان وسہل المعانی تحریر نمایم زیرا در حدود سراوان وجود[1] علماء بسیار کم است ومردم از فہم لغات مشکلہ ودرک معانی صعبہ قاصر اند،

[1] بوقت تالیف کتاب ہذا ما در حاضر عده زیادی از علماء درین منطقہ وجود دارد داز برکت مساعی جمیلہ مصنف مدظلہم رسومات وکفریات از اہل فستن برطرف شده اِلّا مَا شَاءَ اللّٰہ۔

ودر بارهٔ مسئلهٔ توحید ودر رسومات اگرچه تصانیف خیلی است امابعض بغایت طویل وبعض بغایت اختصار ومشکل واقع شده که برای عوام استفاده ازان مشکل قرار گرفته است واحتیاج دارند در اصلاح عقائد واعمال بکتابی که بغایت سهل وآسان باشد بنابرین این فقیر باوجود عدم فرصت کمرخدمت راجهت وضاحت همین امور ضروریه شرعیه بسته شروع درمقصود نمودم والفاظ نهایت آسان وعام فهم درین کتاب درج نمودم تاکه هرکسی از فارسی خوانان به ادنی تفکر مقصود اصلی را دریافت نموده مستفیض گردد. مقصود از تصنیف خدمت دین محمدی ﷺ وخیرخواهی برادران دینی است. درحقیقت خیرخواه کسی است که روز سخت بکار آید برادران اسلام رانصائح بنده روز سخت که قیامت است بکار خواهد آمد. عارف شیرازی میگوید. بیت

دوست آن دانم که گیرد دست دوست	در پریشان حالی ودرماندگی

چون درین کتاب اغلب بحث ازمسائل توحید است لذا نام آن را **احسن المقصود فی توحید المعبود** گذاشتم. خداوند غفور رحیم به مهربانی ومنّ وکرم خود قبول فرموده وسیلهٔ نجات دارین سازد. آمین

بهشتم از پی خود این نشانه	نمانم این بماند در زمانه

واین کتاب مشتمل است بر سه قسم ویک خاتمه
قسم اول دربیان توحید وردّ شرک. **قسم دوّم** دربیان تردید بدعات ورسومات. **قسم سوّم** دربیان اتباع سنت وخاتمه در مناجات ووصیت نامه ودرضمن قسم دوم سوالات وشبهات که ازبنده

سوال شده است مع جوابات ودلائل درسلک تحریر آورده خواهد شد. التماس از اهل علم اینکه اگرخطاء درین کتاب معائنه نمایند ازمرحمت اصلاح فرمایند.

قسم اوّل دربیان توحید وردّ شرک

مژده جانان توحید متین است	محروم از آن ابلیس لعین است
دردل عشاق چه خوش شیرین است	بخدا امید وصال همین است

آگاهی. باید دانست که از دور حضرت آدمؑ تا این دم یعنی تا حضور سید ولد آدم رسول اکرم خاتم المرسلین علیه الصلوٰة والسلام الی یوم الدین جمیع انبیاء علیهم السلام واولیاء کرام ومومنین هرقرن براین اتفاق واجماع دارند که سعادت ابدی ونجات اخروی ازتوحید خداعزّوجل حاصل میشود ووسیله[1] بهتر ازتوحید درتمام عالم نیست.

شقاوت ازلی وناکامیابی اخروی وسوء خاتمه ازکفر وشرک حاصل میگردد بنابرین نزد خداوند کریم ازشرک هیچ چیزی بدتر نیست بدترین ذریعه هلاک ورسوائی محشر شرک است، حضرت شاه ولی الله محدث دهلوی در حجة الله البالغه میفرماید. اصل اصول البر وعمدة انواعه التوحید (ترجمه) بنیاد تمام اصول نیکی وعمدهٔ انواع آن توحید است وبس. عاقل را باید که درحصول این نعمت عظمیٰ سعی بلیغ نماید وخود رامثل ابلیس بی بهره نکند.

[1] مطلب این نیست که علاوه از توحید وسائل دیگر هم است اماخوب نیستند بلکه وسیلهٔ نجات فقط وفقط توحید است ودیگر وسیله نیست ومعنی تفصیل اینجا مراد نیست.

مقصود اصلی از فرستادن رسولان و انبیآء علیهم السّلام تبلیغ توحید ونفی شرک بود چنانچه ذات باری تعالیٰ خود ارشاد نموده وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِیْ کُلِّ اُمَّةٍ رَّسُوْلًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوْتَ۔ سورۂ نحل۔

(ترجمه) البته به تحقیق که ما فرستادیم در هر گروه رسول۔ که بگوید بمردم که عبادت کنید خدا را و پرهیز نمائید از عبادت طاغوت۔ مراد از طاغوت هر آن چیز که عبادت او کرده شود غیر از اللّٰه۔ ابن کثیر۔

(خلاصه) اینکه تمام انبیاء که از طرف حق بطرف قبائل مختلفه مبعوث شده اند ماموریت شان اشاعت توحید بوده است که خلق را امر نمایند که خاص خداوند کریم وحدهٗ لاشریک را عبادت کنند۔ نه غیر اللّٰه را زیرا که مستحق عبادت بجز ذات خدای تعالیٰ کسی دیگر نیست۔ عبادت دیگر شرک است۔ خداوند کریم در سورۂ انبیآء ارشاد فرموده است ۔

وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا نُوْحِیْ اِلَیْهِ اَنَّهٗ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنَا فَاعْبُدُوْنَ (ترجمه) ونفرستادیم ما پیش از تو یعنی ای محمدؐ هیچ رسول مگر وحی فرستادیم بطرف او اینکه نیست هیچ معبود بر حق غیر از من۔ پس عبادت کنید مرا فاعبدون (وحدون) مدارک وخازن۔ یعنی مرا یگانه و یکتا بدانید وعبادت را برای ذات یگانه انجام دهید۔ دیگری را با و شریک نسازید۔

ودر سورۂ نحل ارشاد میفرمایند انذروا انه لا اله الا انا فاتقون عقوبتی لمن عبد غیری (جامع البیان) اینکه شما پیغمبران بترسانید مردمان نافرمان را از عذاب من تحقیق شان این است که نیست، هیچ معبود لائق عبادت غیر از من۔ پس بترسید از عذاب من که ثابت است مر کسانی را که عبادت کنند غیر مرا۔ برای هوشیار وعاقل

ضروری است که بندگی مالک حقیقی نماید و خود را از عذاب او دور بدارد وهمیشه فرمان بردار وطالب رضای مولا باشد هیچ کسی را از پیران وپیغمبران وسنگان وچوبان وغیره شریک نه کند نه در ذات و در صفات که موجب ناامیدی از رحمت است۔

نا امید از رحمت شیطان بود

درمسلم شریف است مَا اَرْسَلَكَ اللّٰهُ بِهٖ[1] کسی ز آنحضرت صلی اللّٰه علیه وسلم سوال کرد که چه چیزی است که خدا ترا با آن فرستاده سرور کائنات در جواب فرمودند اَرْسَلَنِیْ بِصِلَةِ الْاَرْحَامِ وَکَسْرِ الْاَوْثَانِ وَاَنْ یُّوَحَّدُ اللّٰهَ وَلَا یُشْرِکُوْا بِهٖ شَیْئًا، فرستاد مرا به پیوند کردن خویشان وشکستن بتان و باینکه یگانه دانند خدای عزّ وجل را و شریک نکنند با و هیچ چیزی۔

(ف) یعنی مقصود از ارسال من اظهار توحید وابطال معبودان ناحق ومنع کردن از بریدن خویشاوندی است که قطع از خویشاوندان رسم کفر است باید دانست که سراج العارفین رئیس الموحّدین محی التوحید والسنته قامع الشرک والبدعة شیخ التفسیر والحدیث حضرت مولانا ومرشدنا حسین علی قدس اللّٰه سرّه بوقت حیات ارشاد فرمود که خلاصه تمام قرآن از بسم اللّٰه تا والناس بالذات توحید است وامور دیگر بالتّبع ذکر شده است۔ تفصیل این در تفسیر[1] حضرت موجود است۔

(تنبیه) چون معلوم شد که مقصود بالذّات از تشریف آوری انبیآء توحید بود، بر دانا فرض است که توحید را قبول کند پس وقتیکه

[1] یعنی بلغته الجیران

مقصود از بعثت انبیاء اولوالعزم تبلیغ و اظهار توحید است و اولیاء کرام و علماء برای خدمت آن مقرر شده اند و دار و مدار نجات و نیک نامی آخرت وابسته بتوحید است و آن بدون ایمان کامل و نفی شرک حاصل نشود۔ لازم است که هر دو را بقدر ضرورت بیان نمائیم۔

تحقیق معنی ایمان

در لغت معنی آن باور کردن است۔ و در عرف شریعت عبارت است ازین: هُوَ تَصْدِيْقُ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِيْ جَمِيْعِ مَا عُلِمَ بِالضَّرُوْرَةِ مَجِيْئُهُ بِهِ وَالْإِقْرَارُ بِهِ۔

(ترجمه) و آن راست گو قرار دادن نبی است در تمام آنچه بالبداهت معلوم است که پیغمبر او را آورده است و نیز بآن اقرار کردن یعنی باور کردن آنچه بالیقین معلوم است که از دین محمدی است و بآن نبی خبر داده است و بزبان آن اقرار نمودن این را ایمان و اسلام گویند۔ هر دو یکی است فرق ندارند مگر اینکه تعلق ایمان بامور باطنی است و تعلق اسلام بامور ظاهر۔ پس فرق اعتباری است نه حقیقی و چون ایمان در قلب بوسیله کلمه طیبه وارد میشود باید معنی او را فهمید۔

لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللهِ (ترجمه) نیست هیچ معبودی که قابل عبادت باشد غیر از الله که نام آن ذات است که وجودش ضروری است و متصف است به تمام صفات کمال۔ محمد صلی الله علیه وسلم فرستاده خدا و نبی برحق است و آنچه خبر داده است از امور دینی راست است و یقین داشتن این معنی بدل و اقرار نمودن آن

بزبان موجب حصول ایمان است که اگر کافر هزار سال در کفر گذرانیده باشد به همین اقرار و تصدیق مسلمان میگردد و جمیع کفر و شرک او به برکت ایمان معاف شده پاک و صاف میشود این را کلمهٔ طیبه (پاکیزه) گویند و او را کلمه طیبه ازین سبب میگویند که انسان را از کفر و شرک و جمیع عقائد فاسده بشرط اعتقاد صادق پاک و صاف می نماید۔ در حرف لَا نفی تمام معبودان باطل است که هیچ کسی لائق بندگی نیست و لو اینکه پیر باشد یا پیغمبر یا ولی یا سنگ یا چوب وغیره هر که باشد لائق پرستش بجز خدا کسی نیست۔ حرف اِلَّا اشارة است بجاروب دادن قلب از جمیع ما سوی الله پس وقتیکه دل از غیر الله یعنی دنیا و فیها جاروب داده شود مورد نور و فیض و اسرار الٰهی میگردد (بیت)

تا بجاروب لَا نه روبی راه	کی رسی در حریم اِلَّا الله

بیان عقائد اهل سنّت بطور اختصار

بر هر مومن لازم است که این امور ضروریه را بصدق قلب قبول نماید تا که در فرقهٔ ناجیهٔ اسلامیه داخل گردد۔

مطلب ایمان بالله

باید دانست که خداوند عزیز یگانه و یکتا است در ذات و هم در صفات شریک و مانند ندارد لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ نیست مانند او چیزی از جسم و جسمانیات منزّه و مبرّیٰ است در هیچ جهت از جهات ششگانه واقع نیست و هیچ چیزے بر او لازم

وضروری نیست محل حوادث نیست که حدوثی دراو حلول کند هیچ فعل او از حکمت خالی نیست۔ قدیم ازلی وابدی است تمام صفات او قدیمی وقائم بذات او تعالیٰ است نه عین ذات اند نه غیر ذات وصفات عبارت[1] اند از حیات وعلم وقدرت وسمع وبصر واراده وکلام وتکوین کلام الٰهی بدون حروف وآواز است قرآن کلام نفسی خدای تعالیٰ غیر مخلوق است ودیدار خدا بچشم بدون کیف در روز قیامت عقلاً ونقلاً جائز است دنیا بجمیع اجزاء وصفات خود از خیر وشر حادث ونوپیدا است خالق او خدا است نه غیر۔ تقدیر نیک وبد از اول تا آخر حق است مباحثه در آن ممنوع۔ وبنده در کارهای نیک ثواب داده میشود این فضل خدا است ودر ارتکاب بدی عذاب داده شود این عدل خدا است وانسان بالاتر از طاقت تکلیف داده نمیشود وکشته شده بموت خود مرده است وموت یکی است دو مرتبه نشود حرام روزی است هرکس روزی خود را میخورد ونتواند روزی دیگری را بخورد

مطلب۔ ایمان بفرشتگان۔ این است که بدانند که فرشتگان[2] بندگان فرمانبردار خدا میباشند نافرمانی نمیکنند از مردی وزنی وخورد ونوش ولوازم آنها منزّه وپاک اند از نور آفریده شده اند واز نظر ما مخفی میباشند انکار وجود شان کفر است وبرای عده از امورات تکوینی مامور اند که بزرگ ترین ایشان چهار نفر اند (۱) جبرئیل ع (۲) میکائیل ع (۳) اسرافیل ع (۴) عزرائیل ع۔ باید دانست که جنّات هم مخلوق خدا

۱۔ چون خداوند حی وعالم وقادر وسمیع وبصیر ومرید ومتکلم ومکون است وهیچ موصوف بدون ماخذ صفت موصوف قرار نمیگردد ولذا صفات هشتگانه براو ثابت است ۱۲

۲۔ تعداد فرشتگان را بغیر از خدا کسی دیگر نمیداند ایمان بوجود آنان بدون از تفصیل است۔

میباشند از آتش آفریده شده اند بعض نیک مؤمن وبعض کافر وشریر هستند مردود وبدترین آنان ابلیس لعین است که اکثر مردم را در فریب می اندازد نعوذ بالله منه۔

مطلب۔ ایمان بکتابان هر کتابیکه از آسمان برائے هدایتِ مخلوقات بر انبیاء علیهم الصلوٰة والسلام آمده بر آن ایمان باید آورد مشهور ترین آنها چار است (۱) تورات که بر موسیٰ کلیم الله نازل شده است (۲) زبور که بر داود ع نازل شده است (۳) انجیل که بر عیسیٰ ع روح الله نازل شده است (۴) قرآن که بر محمد رسول الله صلعم نازل شده بی دینان تمام کتب آسمانی را تبدیل کرده اند بجز قرآن که در حفظِ خدا است چنانچه ارشاد فرموده است اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُوْنَ (ترجمه) به تحقیق که ما نازل کرده ایم قرآن را وما برای او نگهبانیم۔ وهیچکس نمیتواند که در قرآن کمی وبیشی بکند تا قیامت واین مهم ترین معجزهٔ آنحضرت صلعم واعلیٰ ترین دلیل پیغمبری او است عمل به کتب دیگر آسمانی غیر از قرآن روا نیست زیرا همه منسوخ شده است۔

مطلب۔ ایمان بر رسولان۔ اعتقاد باید داشت که جمیع انبیاء علیهم السلام از کفر وکذب پاکیزه واز گناه صغیره وکبیره مبرّیٰ ومنزه اند اول ایشان آدم صفی الله علیه السلام وآخر وافضل ایشان سید الاولین خاتم الانبیاء والمرسلین محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم میباشند از جنس بشر اند بشرف نبوت نایل شده اند عدد شان یقیناً معلوم نیست رسالت شان بمردن باطل نمیگردد واز فرشتگان بزرگتر اند بعضی بر بعضی فوقیت دارند کوچک ترین توهین ایشان کفر است

وسلسلهٔ آمدن انبیاء بر آنحضرت صلعم ختم شده و بعد از او پیغمبر نخواهد آمد قال النبی صلی الله علیه وسلّم انا خاتم النبیین، رواه البخاری - پیغمبر گفت من ختم کننده تمام پیغمبرانم که نبوت بر من ختم شده است یا مهر کننده پیغمبرانم یعنی دروازه نبوت اولاً کشاده بود الآن که من آمدم بند شد من مهر دروازه پیغمبریم دیگر پیغمبر بعد از من نیست و انا العاقب العاقب الذی لیس بعده نبیٌ - بخاری ومسلم - پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمود من عاقبم و عاقبت آن است که بعد او هیچ پیغمبر نیست برای ختم النبوت ختم المرسلین اعتقاد صادق داشتن از ضروریات دین است منکر آن کافر است، معراج آنحضرت صلعم بجسد مبارک در حالت بیداری از مسجد حرام یعنی کعبه شریفه تا مسجد اقصیٰ یعنی بیت المقدس و بعد از آن تا آسمان تا هر جائی که خدا خواسته از عالم بالا حق است

علامات قیامت

علامات قیامت که نبی علیه الصلوٰة والسلام بآنها خبر داده است مثل خروج دجال - دابة الارض - یاجوج و ماجوج بودن، نزول عیسیٰ علیه السلام - طلوع آفتاب از سمت مغرب وغیره هم حق می باشد -

عقائد ضروریه - مومن از ارتکاب گناه کبیره از ایمان خارج نمیشود و همچنین داخل کفر نخواهد شد و همیشه در دوزخ باقی نمی ماند - اعمالش هم ضائع نمیگردد، الله جلّ شانه شرک را هرگز نمی بخشد معاصی دیگر را در خور عفو است اگر خدا بخواهد عفو نماید و اگر اراده کند معذّب سازد عذاب بر گناه صغیره و عفو از گناه کبیره بلا توبه - نیز جائز است عذاب قبر برای کفار

و بسیار از مؤمنان نافرمان - سوال منکر و نکیر - خروج از قبور وزن اعمال نیک و بد - رسیدن اعمالنامه بدست مؤمن و چپ کافر - حساب محشر - حوض کوثر - پل صراط - شفاعت رسل و ابرار برای اهلِ کبائر وجودِ جنّت و جهنّم و عدم فناء آن با هل خود - نعیم جنان برای صالحین و عذاب دوزخ برای مجرمان همه حق میباشد، نماز پشت[۱] هر نیک و بد جائز است - اما پس نیک اولی است بر مردهٔ بد نماز باید خواند، نفع خیرات و صدقات و ادعیه برای مرده میرسد - مسح بر موزه در شهر و سفر رواست - فضیلت بعض مکانات حق است علم از عقل افضل است - دربارهٔ اطفال مشرکین توقف باید نمود - هیچ فیصله نباید کرد -

فرق مراتب

افضل از همه مخلوقات انبیاء علیهم السّلام میباشند و اشرف تمام انبیاء سرور کائنات علیه الصلوٰة والسّلام میباشند - بعد از پیغمبران فرشتگان مقربین و بعد از آنان بندگان خاص خدا از ملائکه غیر مقربین افضل هستند عامه مؤمنین از عامه ملائکه افضل اند -

کرامات اولیاء حق است مثل قطع مسافت بعیده در وقت کوتاه - ظهور طعام و آب و پوشاک بوقت ضرورت - پریدن در هوا و رفتن بر روی آب بدون تر شدن قدم - سخن گفتن جمادات و عجماء یعنی بے جانان و بے زبانان وغیره کرامات اولیاء معجزه میباشد -

[۱] این اشاره بقول پیغمبر است که صلوٰة خلف کلّ بر و فاجر اما این وقتیست که امام بر قوم مسلط شده قوم از خود اختیار نداشته باشند اما در حال حاضر مردم نباید پشت آدم بد نماز بخوانند بلکه امام [illegible] باید تلاش کرد و جواز در متن محمول است بر جواز مع الکراهیة -

برای انبیاء رش۔ اولیاء ہرگز بدرجہ انبیاء نمیرسند۔ امر و نہی خداوندی
از ہیچ کس از انبیاء و اولیاء ساقط نمیشود۔ افضل اولیاء خلیفۂ
اوّل ابوبکر صدیق رض است بعد ازاں خلیفۂ دوم امیر عمر رض فاروق اعظم است
سپس خلیفۂ سوّم جامع القرآن امیر عثمان رض ذوالنورین است من بعد
خلیفۂ چہارم اسد اللہ الغالب امیر المومنین علی رض بن ابی طالب است من
بعد بقیہ اصحاب کرام کہ ہمہ را بخیر باید ذکر کرد و محبت ہمہ ضروری است
و گواہی باید داد کہ دہ نفر[1] از اہل جنت است کہ آنان را عشرہ مبشرہ
میگویند (۱) ابوبکر رض (۲) عمر رض (۳) عثمان رض (۴) علی رض (۵) طلحہ رض
(۶) زبیر رض (۷) عبد الرحمن رض بن عوف (۸) سعد رض بن ابی وقاص (۹) سعید بن
زید (۱۰) ابوعبیدہ بن جرّاح کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در حیات
مبارکہ خود بہ جنتی ایشان مژدہ دادہ است و ہمچنین[2] برای بی بی فاطمہ رض
و خدیجہ رض و عائشہ رض و حسن رض و حسین رض وغیرہ ہم بشارت رسیدہ است
و بعد از صحابہ تابعین افضل اند مانند امام اعظم ابوحنیفہ رح وغیرہ۔

برخی از عقائد کفریہ۔ انکار نصوص از آیات و احادیث حلال
دانستن گناہ و تحقیر و سبک دانستن شرع شریف۔ ناامیدی از
رحمت خدا۔ نہ ترسیدن از عذاب و قہرش۔ راست گو قرار دادن
کاہن با آنچہ از غیب گوید کلمہ کفر است۔ در تاتارخانیہ گفتہ ہرکہ بگوید کہ
صفتی از صفات خدا حادث است آن کافر است ہرکہ خدا را محل حوادث
بگوید کافر شود۔ ہرکہ بگوید کہ علم و قدرت خدا برای ذات خودش

[1] عارفی چہ خوش فرمودہ است   دہ یار بہشتی اند قطعی   بوبکر و عمر علی و عثمان
سعد است و سعید و بوعبیدہ   طلحہ است و زبیر و عبد الرحمن
[2] و تفصیل آن در احادیث مذکور است۔

میباشد نہ برای دیگران کافر گردد ہرکہ اعتقاد کند کہ خدا یاوار دکافر شود
ہرکہ بگوید کہ خدای تعالی جسم است اما نہ مثل اجسام بدعتی است
کافر نیست۔ ہرکہ بگوید کہ علم خدای تعالی در ہمہ مکان است خوب نیست
بہتر این است کہ بگوید کہ ہر چیز برای خدا معلوم است ہرکہ بگوید کہ خدای
تعالی در بالا است یعنی در آسمان و عرش و کرسی یا در زیر است یعنی
زمین این کفر است ہرکہ انکار کند قیامت را یا دوزخ را یا میزان را یا حساب
را یا سراط را یا اعمال نامہ بندگان را کافر گردد منکر شفاعت کنندگان
کافر است۔ تکفیر روافض[1] واجب است ہرکہ از دیدار خدا بعد از دخول
جنت انکار کند کافر گردد ہرکہ گفت کہ من عذاب قبر را نمی دانم کافر گردد
و کافر گفتن خوارج واجب است زیرا کہ حضرت علی رض و حضرت عثمان رض و طلحہ رض
و زبیر رض و عائشہ صدیقہ رض و جمیع امت را کافر میگویند و واجب است
کافر گفتن فرقہ یزیدیہ کہ انتظار دارند آمد پیغمبری را از عجم کہ منسوخ میکند
دین محمد صلی اللہ علیہ وسلم را و واجب است کافر گفتن فرقہ نجاریہ زیرا کہ منکر
صفات تعالی میباشند و میگویند کہ قرآن جسم است این ہمہ
عقائد از طریقہ محمدیہ نوشتم مگر اندکی۔

(ف) ہرکس تفصیل بیشتری بخواہد بکتب بزرگ مراجعہ کند۔ اصلاح عقائد
نہایت ضروری است ہرکس باید سعی کند کہ عقائد و گفتار و کردار او
مطابق اہل سنت والجماعت باشد تا کہ نجات ابدی باو میسّر گردد۔

بیانات ردّ شرک۔ باید دانست کہ در تمام روی زمین گناہ
بدتر و بزرگ تر از شرک نیست زیرا کہ ایمان را از بیخ برمیکند و تمام عبادات

[1] زیرا کہ معتقد میباشند بہ تحریف قرآن و منکر صحبت صدیق و طہارت عائشہ رض
ازنص قرآن ثابت است۔ ۱۲

وطاعات را امثال نماز و روزه و خیرات و ذکر وغیره برباد و نابود میسازد و در قیامت خدای تعالی همه گناه ها را برای هرکس بخواهد معاف میفرماید مگر شرک که معاف شدنی نیست، چنانچه که خود باری تعالی در سورهٔ نسآء میفرماید۔ اِنَّ اللّٰهَ لَا یَغْفِرُ اَنْ یُّشْرَکَ بِهٖ وَ یَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ یَّشَآءُ ۚ وَمَنْ یُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًاۢ بَعِیْدًا۔

(ترجمه) بیشک الله تعالی نه بخشد اینکه شرک کرده شود باو چیزی و بخشد ماسوای این را یعنی غیر از شرک گناه های دیگر را برای کسیکه بخواهد می بخشد و هرکس که شرک کند بخدا بتحقیق گمراه شد از راه حق بسیار دور افتاد۔

(ف) چون از حق دور افتاد و طریق گمراهی را اختیار نمود خدا او را از رحمت و مغفرت خود دور میدارد و قابل رحمت نمی باشد وقتیکه شرک بدترین گناه است اجتناب آز آن فرض است و لازم است که معنی شرک را بفهمید تا بتوانید ازان پرهیز نمائید۔

معنی شرک و کفر۔ شرک در لغت شریک داری را گویند۔ در اصطلاح شریعت این است که آنچه حق خاصه خدا است دیگری را در آن با خدا شریک قرار دادن مثل صدقات و نذر و نیازات و جمیع عبادات که بخدا خاص است پس صدقه و نذر نیاز دادن به بتان و پیران و پیغمبران بوجه قربت شرک است و کفر در لغت بمعنی انکار کردن است و در اصطلاح شرع انکار نمودن آنچه بالیقین از دین محمدی است مثل نماز و روزه و حج و زکوٰة وغیره که بالیقین از دین محمدیست منکرش کافر است نتیجه کفر و شرک یکی است۔

اقسامِ شرک۔ باید دانست که انواع شرک خیلی است و اینجا چندی بقدر ضرورت در تحریر آورده میشود۔ در اصل شرک بر دو قسم است یکی در ذات۔ دوم در صفات۔ نفی شرک فی الذات یعنی خدای تعالی در ذات پاک خود هیچ شریک و مانند و همتائی ندارد بلکه یگانه و یکتا ست۔ چنانچه میفرماید اِلٰـهُكُمْ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِیْمُ یعنی معبود شما معبود یگانه است، نیست هیچ معبود غیر از آن بخشنده و مهربان قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ اَللّٰهُ الصَّمَدُ لَمْ یَلِدْ وَلَمْ یُوْلَدْ وَلَمْ یَكُنْ لَّهٗ كُفُوًا اَحَدٌ بگو ای محمد خدا یکیست خدا بی نیاز است اولاد و پدر و مادر ندارد و نیست او را هیچ کس برابر۔ سرور عالم فرمود اَشْهَدُ اَنْ لَّا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهٗ لَا شَرِیْكَ لَهٗ رواه مسلم یعنی گواهی میدهم اینکه نیست هیچ معبود بجز خدا یگانه، نیست هر او را همتائی۔ در سورهٔ نحل میفرماید وَقَالَ اللّٰهُ لَا تَتَّخِذُوْا اِلٰهَیْنِ اثْنَیْنِ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ الآیه یعنی خدا فرموده است که نگیرید دو معبود جز این نیست که آن معبود یگانه است این دلائل مذکور دلالت دارند بر اینکه رب العزت هیچ همتائی در ذات و صفات ندارد ادله وحدانیت از عدد ریگ و اوراق درختها افزون تر است که در شمار مردم نخواهد آمد مشت نمونه خروار ذکر شد۔

موحدی په نوش گفته است:۔

فَیَا عَجَبًا کَیْفَ یُعْصَی الْاِلٰـه	اَمْ کَیْفَ یَجْحَدُهٗ الْجَاحِدُ
وَفِیْ کُلِّ شَیْءٍ لَهٗ اٰیَةٌ	تَدُلُّ عَلٰی اَنَّهٗ وَاحِدٌ

یعنی ای عجب پس چگونه نافرمانی میکند معبود حقیقی را یا چگونه انکار میکند

(۱) الو العتاهیة کما فی شرح فقه الاکبر لملا علی قاری ص۹ طبع مصر

آن معبود حقیقی را انکار کننده - حالانکه در هر چیزی برای وحدانیت او نشانی هست که دلالت میکند بر اینکه آن معبود حقیقی یگانه است هیچ شریک ندارد و باوجود بسیاری نشانیها قدرت عاقل را نباید که مخلوق را با خالق برابر کند مثل بعض عیسائیها که سه خدا قبول دارند - یکی خدا دوم عیسیٰ، سوم بی بی مریم و آتش پرستان دو خدا تسلیم دارند یکی خالق خیر یعنی آفریننده نیکی، اول را شر یعنی پیدا کننده بدی - دوم خالق خیر یعنی آفریننده نیکی، اول را اهرمن، دوم را یزدان گویند - بعض شیعه علی اللهی حضرت امیر المومنین علی کرم الله وجهه را خدا میگویند - و بعض جاهل صوفی آنحضرت صلی الله علیه وسلم را و همچنین اولیاء کرام را عین خدا یا برابر آن میدانند در میان احد و احمد هیچ فرق قائل نیستند - این همه مدعیان کافر می باشند و دعوی ایشان باعتبار نقل و عقل باطل است، بطلانش باعتبار نقل اول گذشت دیگر اینکه خداوند جل شانه ارشاد میفرماید اَلَّذِیْ لَهٗ مُلْکُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ یُحْیٖ وَیُمِیْتُ (ترجمه) الله تعالیٰ آن ذات است که بادشاهی آسمانهای و زمین مختص است باو و نیست هیچ معبود بجز او زنده میکند و می کشد (ف) لائق خدائی همان است که هر ذره جهان آفریده است و مالک نفع و ضرر حیات و ممات هر شئ میباشد بجز ذات باری تعالیٰ دیگری شایان این شان نیست غیر الله نمیتواند که مگسی پیدا کند یا رزق بدهد پس چگونه خدا میشود اِنَّ اللّٰهَ خَلَقَکُمْ فَاعْبُدُوْهُ وَلَا تُشْرِکُوْا بِهٖ شَیْئًا رب العزت میفرماید بتحقیق خدا آفریده است شما را و رزق داده است شما را پس پرستش کنید او را و شریک نسازید باو چیزی را -

(ف) یعنی لائق عبادت خالق و رازق است نه غیر -

کافی است یا خیر اگر یکی کافی است خدایا دیگر لغو اند لغو لایق خدا نیست که معیوب است و معیوب خدا نمیشود زیرا خدا از همه عیوب و نقص مبرّیٰ و منزّه است و اگر یکی برای تدبیر و انتظام عالم کافی نیست این ناقص شد و ناقص زیبا بخدائی نیست - زیرا نقص هم عیب است و خدا از عیب پاک - پس از روی عقل معلوم شد که کثرت اِلٰه محال است خداوند حقیقی یکی است -

دیگری اینکه ازین خدایان آیا یکی میتواند که چیزی را از اشیاء از بقیه خدایان پوشیده کند یا خیر - در صورت اول لازم می آید جهل بقیه و جاهل قابل خدائی نیست که جهل عیب است و در صورت ثانی عاجز است و عاجز معیوب است، خدا بودن آن محال است پس ثابت شد که تعدّد اِله دعوی باطل و لغو است خدا وحدهٗ لاشریک است، هیچکس نه عین اوست نه مانندش و قول اهل بدعت در مساوی گفتن اولیاء و انبیاء بخدا در ذات یا صفات هم کذب است زیرا ایشان مخلوق خدا و بندگان او می باشند، خدای تعالیٰ حیّ لایموت است همیشه زنده است که نمی میرد و ایشان وفات نموده زیر هزارها سنگ و خاک می باشند بعد وفات اگرچه نوعی زندگی دارند[1] لیکن بمقتضای کُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ جام موت را نوشیده اند و مرده با زنده چه نسبت دارد - شعر

یَشْهَدُ اللّٰهُ الْمَلِكُ وَاَهْلُ الْعِلْمِ	اَنَّهٗ لَا رَبَّ اِلَّا مَنْ یَّدُوْمُ

(ترجمه) گواهی میدهد خدای بادشاه و اهل علم یعنی علماء اینکه نیست پروردگار مگر آن ذات که همیشه می ماند، انسان باوجودیکه اشرف المخلوقات

[1] مراد از نوع زندگی، زندگی عالم برزخ است که همه را حاصل است -

حکایت :- از اعرابی پرسیده شد که دلیل بر وجود خدا چیست ؟
اعرابی گفت سُبْحَانَ اللہ مدفوع شتر دلالت میکند بر ہستی آن و آثار قدمہای
رہ دلالت دارد بر رفتن پس آسمان برج دارد و زمین طرق دارد و دریای موجدار
چطور دلالت نمیکند بر وجود خبیر یعنی بطریق اولیٰ دلالت میکند بر وجود خدا۔

حکایت :- بعض از زنادقہ از امام ابوحنیفہؒ پرسید نسبت وجود
خدا۔ امام صاحب گفت بگذارید مرا که در فکر یک چیزی می باشم که بمن اطلاع
داده شده است، کشتی برای من ذکر کرده اند که در دریا بار سنگین از متاع
و اسباب تجارت بر او حمل شده و کسی بر او سوار نیست که او نگهداری
کند و ہم چنین ملاح ندارد که او را براند بلکه خود بخود میرود و موجہا را میشگافد
و تا ہر جا که بخواہد میرود، منکران گفتند ہیچ دانائی اینطور نخواہد گفت۔ پس
امام صاحب فرمود این مخلوقات زمینی و آسمانی با تمام چیزہای پر حکمت
آیا آفریدگاری ندارد، حیف بر شما که ادنی کشتی بدون ملاح نمیتواند راه
برود این جہان بزرگ بدون خدا چه طور می شود، زنادقہ لاجواب شده
بر دست امام ایمان آوردند (ابن کثیر)

قَالَ اللہُ تَعَالٰی لَوْ کَانَ فِیْہِمَا اٰلِہَۃٌ اِلَّا اللہُ لَفَسَدَتَا۔

(ترجمه) اگر در زمین و آسمان معبودان بسیاری وجود میداشت غیر از
خدا البته ویران میشدند[۲] بوجه نزاع، و چون ویران نیستند و بر یک نظم
برقرارند، قطعاً و یقیناً معلوم شد که معبود دیگر غیر از خدا یگانه و بی چون و بیگونه نیست

دلیل عقلی بر وجود خدا - یکی اینکه ما از کسانیکه قائل بدو یا سه
خدا میباشند می پرسیم که آیا از این خدایان یکی برای انتظام و تدبیر عالم

[۱] گوی - غایط [۲] یعنی این نظام کائنات و آسمان و زمین ہم ویران میشد۔

است - چه طور خود را از گیاه ناچیز کمتر کرده است - بیت -

ہر گیاہی که از زمین روید	وحدہٗ لا شریک لہ گوید

گیاه بی عقل اقرار وحدانیت می نماید انسان عاقل انکار بر این عقل و
دانش بباید گریست ع بس کنم خود زیرکان را این بس است۔

نفی شرک فی الصفات - یعنی در صفات خدا مثل علم، قدرت
سمع، بصر، اراده، تکوین وغیره ہیچکس شریک و برابر او نیست باید دانست
که شرک در دو چیزی می شود - یا در ذات چنانکه گذشت یا در صفات این
انواع بسیاری دارد که چندی از آن بیان میکنیم و بقیه را بر آن قیاس باید کرد زیرا باہم لزوم دارند۔

نفی شرک فی العلم یعنی در علم کسی برابر خدا نیست چنانچه خود
ارشاد میفرماید قُلْ لَا یَعْلَمُ مَنْ فِی السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ الْغَیْبَ اِلَّا اللہُ
وَمَا یَشْعُرُوْنَ اَیَّانَ یُبْعَثُوْنَ۔ سوره نحل۔

(ترجمه) بگو نمیداند ہر که در آسمانہا و زمین است غیب را مگر اللہ
و نمیدانند که کدام وقت برانگیخته[۱] میشوند۔

(ف) یعنی بگو ای محمدؐ بمردم که کسی علم غیب نمی داند نه پیغمبر نه فرشته
نه ولی نه جن نه ہیچ مخلوق بجز خدا۔ در دیگر آیه میفرماید اِنَّ اللہَ عِنْدَہٗ
عِلْمُ السَّاعَۃِ وَیُنَزِّلُ الْغَیْثَ وَیَعْلَمُ مَا فِی الْاَرْحَامِ وَمَا تَدْرِیْ نَفْسٌ
مَاذَا تَکْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِیْ نَفْسٌ بِاَیِّ اَرْضٍ تَمُوْتُ۔ اِنَّ اللہَ عَلِیْمٌ
خَبِیْرٌ[۳] بیشک علم تاریخ آمد قیامت نزد خداست، نازل میکند باران را یعنی
مدت و مقدار باریدن بجز خدا کسی نمیداند و میداند آنچه در شکم حمله‌داران[۲] است
که پسر است یا دختر، یکیست یا دو، سرخست یا سیاه و سفید۔ مومن

[۱] یعنی از قبور [۲] زنان حامله۔ [۳] سورة لقمان ۱۲

است یا کافر وغیره. دیگری نمیداند و نداند هیچکس که چه کار خواهد کرد فردا. ونمیداند هیچ کس که بکدام سرزمین خواهد مرد تاریخ مردن و مکان در علم کسی نیست.

(ف) علم این پنج چیز بجز خدا پیش کسی نیست هر که دعوی کند دروغ است و باین ادعای کافر میگردد، همچنین اگر نسبت کلی آن را به پیغمبری یا ولی بکند منکر قرآن است که قطعاً ویقیناً کافر است زیرا که خدا میفرماید عِنْدَہٗ مَفَاتِحُ الْغَیْبِ لَا یَعْلَمُهَا اِلَّا هُوْ. (سوره انعام)

(ترجمه) نزد او است (خدا) کلید های غیب نمیداند آن را مگر او.

(ف) یعنی اختیار کلید های غیب بدست خدا است هیچ کسی غیر از خدا آنها را نداند. برای شناخت چیزهای ظاهری حواس را مقرر نموده است مثل چشم از دیدن معلوم میکند. گوش از شنیدن آواز ها، زبان از چشیدن چیزها. بینی از بوئیدن. دست و پا از رسیدن باشیاء وخاصیت دوا ها از تجربه معلوم می شود. بعض چیزها از دلائل عقلیه و از قرائن وعلامات و از تعلیم گرفتن دریافت میشود وبسیار چیز از وحی والهام وکشف برای انبیاء واولیاء وغیره نمایان میشود همه اینها علم غیب نیست زیرا که کلید های علم غیب را به ایشان نداده وخانه قفل شده بدون از کلید کشاده نمیشود چون مالک کلید ها خود خدا است بکسی از ولی ونبی وغیره کلید های غیب را نداده لذا هیچکس غیب را نمی داند واختیار به ید خود خدا است هر وقت بخواهد خانه غیب را باز میکند، باید دانست که علم غیب آن است که بدون وسیله از وسائل چیزی معلوم کرده شود، واین شایان شان خدا است از طاقت مخلوق بیرون است چیزی که از وسائل معلوم گردد نزد اهل تحقیق علم غیب نیست او را علم غیب نگویند پس

آن چیزیکه انبیاء را بوسیله جبرئیل یا بالقاء قلبی یا فراست تامه معلوم میگردد آن را وحی والهام ودانائی میگویند آن هم علم غیب نیست چیزیکه اولیا را بوسیله صفائی باطن نمایان گردد آن را کشف وکرامت نامند نه علم غیب. وچیزیکه کفار بوسیله ریاضات معلوم کنند او را استدراج گویند وچیزیکه اطباء وحکماء بوقت کثرت استعمال دریافت می نمایند او را تجربه میگویند باقی را بر این قیاس کن. وَاللّٰهُ اَعْلَمُ.

بعض جاهل وبدعتی که سرور کائنات را غیب دان وبرابر خدا میدانند اشتباه است کسی فریب نخورد که مشرک گردد زیرا که مخالف نصوص قرآنی است چنانچه قبلاً گذشت بسیار چیزهائیست که آن حضرت را صلی الله علیه وسلم بآن علم نداده اند چنانچه خداوند میفرماید. وَمَا عَلَّمْنٰهُ الشِّعْرَ (سوره یٰسٓ)

(ترجمه) ونه آموزانیدیم او را شعر یعنی علم شعر گوئی به پیغمبر نداده ایم. در سوره احقاف میفرماید. وَمَا اَدْرِیْ مَا یُفْعَلُ بِیْ وَلَا بِکُمْ.

(ترجمه) ونمیدانم چه کرده میشود بمن ونمیدانم که چه کرده میشود بشما یعنی من نمیدانم که آیا من قتل کرده می شوم یا شما خسف کرده شوید یا رمی کرده شوید بسنگ ابن جریر در آیه دیگر میفرماید وَاِنْ تَعُدُّوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوْهَا (سوره نحل) ترجمه) واگر شمار کنید نعمتهای خدا نتوانید شمار کرد آنحضرت صلی الله علیه وسلم هم داخل این خطاب است ودر دیگر آیه میفرماید وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَیْكَ. (سوره نساء) نعمتهای خدا نتوانید

(ترجمه) خداوند به پیغمبر خبر نمود که ما فرستاده ایم بسیار پیغمبر که احوال آنرا برشما حکایت نکرده ایم. (ف) در قرآن پاک علاوه از آنحضرت صلی الله

علیہ وسلّم اسماء بیست و چهار پیغمبر مذکور است و دیگر هزارها پیغمبر است که خدا حالات آنان را بر حضرت ذکر نه کرده پس علم احوال آنان را نداند مطابق قول مشهور یکصد و بیست و چهار هزار پیغمبری باشند که سی صد و سیزده ازان رسول اند۔ (ابن کثیر) در آیه دیگر میفرماید مَا یَعْلَمُ جُنُوْدَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَ (سورہ مدثر)

(ترجمه) هیچ کس نمیداند شمار لشکر پروردگار ترا مگر خود او در آیه کریمه دیگر فرموده است قُلْ رَّبِّ زِدْنِیْ عِلْمًا۔ سوره طٰه۔

(ترجمه) بگوای پروردگار من زیاده کن علم مرا۔

(ف) از آیات مذکوره معلوم شد که حضور پرنور صلی اللہ علیہ وسلّم تمام چیزها را نمی دانست و غیب دان هم نبود و هم چنین از احادیث شریفه هویدا میگردد که آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلّم عالم بکل اشیاء و غیب دان نیست چنانچه حضرت عبداللہ بن عباس رضی بیان فرمودند که رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلّم گفت :—

وَالْعَرْشُ لَا یَقْدِرُ قَدْرَهٗ اِلَّا اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ۔ رواه شجاع بن مخلد فی تفسیره (ابن کثیر) و عرش اندازه اش را نمیداند غیر از خدا عزوجل هیچ کس۔

(ف) یعنی مقدار عرش را کسی از فرشته و پیغمبر و ولی نمیداند۔ البته خدا میداند۔ در بخاری است که جاریه در محضر پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلّم سرود خواند که فِیْنَا نَبِیٌّ یَعْلَمُ مَا فِیْ غَدٍ فَقَالَ دَعِیْ هٰذِهٖ وَقُوْلِیْ بِالَّذِیْ كُنْتِ تَقُوْلِیْنَ (ترجمه) درمیان ما پیغمبری هست که میداند آنچه در فرداست پس حضرت صلعم فرمود بگذار این را و بگو با آنچه که میگفتی۔

(ف) یعنی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلّم ازین وجه ممانعت فرمود که او پیغمبر را غیب دان گفته بود و این عقیده چون شرک و کفر بود سرور کائنات ممانعت فرمود پس وقتیکه دختران نافهم را آن حضرت صلعم از

اظهار این کلمه منع فرمود چه گونه عاقل و بالغ را حق میرسد که باین عقیده داشته باشد هرگز حق ندارد۔ در تفسیر ابن کثیر است که حضرت ابن عباس رضی میفرماید که شخصی در محضر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلّم اظهار کرد مَا شَاءَ اللّٰهُ وَمَا شِئْتَ۔ فَقَالَ اَجَعَلْتَنِیْ لِلّٰهِ نِدًّا قُلْ مَا شَاءَ اللّٰهُ وَحْدَهٗ رواه ابن مردویه واخرجه نسائی وابن ماجه الخ۔

(ترجمه) هرچه خواهد خدا و هرچه بخواهی تو۔ پس آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلّم فرمود که آیا مرا همتای خدا کردی بگو هرچه بخواهد خدا تنها۔

(ف) یعنی مرا به خدا برابر نکن۔ در روایت دیگر آمده فَلَا تَقُوْلُوْا الخ۔ نگوئید هرچه بخواهد خدا و محمدؐ، لیکن بگوئید هرچه بخواهد خدا تنها۔ در بخاری است از امّ علاء که سرور کائنات صلی اللہ علیہ وسلّم فرمودند وَاللّٰهِ لَا اَدْرِیْ وَاَنَا رَسُوْلُ اللّٰهِ مَا یُفْعَلُ بِیْ وَلَا بِكُمْ۔

(ترجمه) بخدا قسم که نمیدانم حالانکه من رسول خدایم که بمن یا شما چه کرده میشود

(ف) یعنی هر آن معامله که خدا با پیغمبر یا بندگان بکند چه در دنیا و چه در قبر و چه در قیامت از تفصیل آن کسی آگاه نیست چیزیکه انبیاء از ذریعه وحی والهام میدانند کما لست، حقیقت و تفصیل را بجز خدا کسی نمیداند۔ از حضرت انس خادم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلّم بروایت بخاری و مسلم می آید که آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلّم درباره شفاعت فرمودند فَاُثْنِیْ عَلٰی رَبِّیْ بِثَنَاءٍ وَتَحْمِیْدٍ یُعَلِّمُنَا الخ (ترجمه) ثنای کنم پروردگار خود را بتعریف و ثنا نه که مرا آن وقت بآن اطلاع میدهد (ف) یعنی در قیامت بوقت شفاعت من خداوند را بالفاظ و اوصاف مستایم که آن وقت بمن بیاموزاند و الآن من آن حمد و ثنا را نمیدانم زیرا چیزنا دانسته را تعلیم میدهند و چیز معلوم احتیاج به تعلیم ندارد۔

دربخاری شریف مروی است که آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلّم قصہ حضرت موسیٰ علیہ السلام راذکر فرمود کہ کنجشک برکنار کشتی نشستہ ومنقار خود را بدریا فروبرد آنگاہ خضر بموسیٰ گفت کہ مَا عِلْمُكَ وَعِلْمِیْ وَعِلْمُ الْخَلَائِقِ فِیْ عِلْمِ اللّٰہِ اِلَّا مِقْدَارُ مَا غَمَسَ هٰذَا الْعُصْفُوْرُ مِنْقَارَہٗ الخ (ترجمہ) نیست علم تو وعلم من وعلم تمام خلائق درجنب علم خدا مگر اندازہ آنچہ فروبرد این کنجشک منقار خود را بدریا۔

(ف) ہرکس میداند کہ کنجشک نہایت خرد اندام است ومنقارش خیلی خورد وبغایت کوچک است حتیٰ کہ یک قطرہ آب را درآن گنجائش نیست واگر بدارد نہایت اندک قطرہ برمیگیرد کہ ہیچ کمی محسوس نمیشود ہمچنین علم تمام انبیاء واولیاء وعلماء وملائکہ وجنات وعلم تمام دنیا یک کوچک ترین قطرہ ازدریاء علم بحد وعد خدای تعالیٰ شمار کردہ میشود شیخ سعدیؒ چہ خوش گفتہ است۔

دو کونش یکی قطرہ در بحر علم — گنہ بیند و پردہ پوشد بحلم

یعنی دنیا وآخرت دربرابر علم خدا کہ مانند دریا است یک قطرہ است ودیگر بسیار روایت موجود است کہ دلالت دارند کہ غیر از خدا کسی غیبدان نیست کہ بوجہ تطویل کتاب براینقدر کفایت کردیم۔

خلاصہ: کل روایات اینکہ جناب محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم باوجود سعت علم واشرف الانبیاء بودنش ہم غیب دان دربرابر خدا نیست۔ حضرت شیخ عبدالقادر درکتاب مرآت الحقیقت

را این تشبیہ ہم فقط برای افہام وتفہیم است زیرا کہ مشبہ ومشبہ بہ ہردو محدود است برخلاف علم انبیاء وجمیع خلق کہ محدود است درجنب علم خداوندی کہ غیر محدود است۔ پس تشبیہ برحقیقت محمول نیست۔

فرمودہ است کہ مَنْ یعتقد ان محمدا صلی اللہ علیہ وسلم یعلم الغیب فھو کافر لان علم الغیب صفۃ مختصۃ باللہ سبحانہ الخ ہرکس اعتقاد بدارد کہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم غیب میداند پس آن کافر است زیرا کہ علم غیب صفت خدا است۔ درمسایرہ نوشتہ کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم غیب نمیداند وہمچنین انبیاء واولیاء دیگر مگر آنقدر کہ خدای تعالیٰ گاہ گاہ بایشان تعلیم فرمودہ است وعلماء حنفیہ فتویٰ دادہ اند بکفر کسی کہ اعتقاد داشتہ باشد کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم غیب میداند بوجہ مخالف شدن این عقیدہ بآیہ قرآنی یعنی قُلْ لَا یَعْلَمُ الآیۃ چنانچہ قبلا گزشت ودرجوہر الاخلاطی نوشتہ من علم ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یعلم الغیب یکفر فما ظنك بغیرہ (ترجمہ) ہرکہ اعتقاد کند کہ پیغمبر غیب میداند کافر است پس چیست گمان تو بدیگری غیر از محمد صلی اللہ علیہ وسلم (ف) یعنی وقتیکہ بعالم الغیب دانستن پیغمبر مردم کافر میگردد پس بہ عالم الغیب دانستن دیگران از ائمہ واولیاء بطریق اولیٰ کافر میگردد دربزدوی حاشیہ اشباہ مذکور است رَجُلٌ تَزَوَّجَ اِمْرَاَۃً وَلَمْ یَحْضُرْ شَاهِدٌ وَقَالَ تَزَوَّجْتُكَ بِشَهَادَةِ اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ یَکْفُرُ لانہ یعتقد بِاَنَّ النَّبِیَّ صلی اللہ علیہ وسلم یَعْلَمُ الْغَیْبَ اِذْ لَا شَهَادَةَ لِمَنْ لَا عِلْمَ لَهٗ بِهٖ (ترجمہ) مردی بہ زنی ازدواج کرد شاہد حاضر نبود پس مرد گفت کہ من ترا نکاح کردم بہ گواہی خدا ورسول او (یعنی خدا ورسول شاہد اند) کافر شود۔ زیرا کہ عقیدہ دارد بانیکہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم غیب میداند واز ین وجہ کہ شہادت بدون علم بنکاح اعتبار ندارد۔ ودر بزازیہ علی ہامش فتاویٰ ہندیہ است ان امرأۃ شدا دبعث الیہ سحورا

علی ید الجاریة فابطأت فتخاصمت زوجته معه الی قوله قال
لها التعلمین الغیب فقالت نعم فکتب شداد الی محمد بن الحسن
فکتب الیه ان جدد النکاح بعد استتابتها فانها کفرت (ترجمہ)
بیشک زن شداد بدست جاریہ طعام سحری برای او فرستاد آن کنیز
دیر کرد زن او بنزاع در آمد، خلاصہ اینکہ شداد بہ زن گفت کہ آیا تو غیب
میدانی؟ زن گفت۔ پس شداد نوشت بطرف محمد بن حسن او در
جواب نوشت کہ نکاح را تجدید کن بعد از توبہ دادن زن چرا کہ او کافر
شدہ است و نکاح منقطع گشتہ۔ این مسئلہ در شرح فقہ اکبر و
بلاغ المبین و فتح العزیز و درمختار و تاتارخانیہ و تجنیس و فصول
عماری و قاضیخان و عالمگیری و شامی مذکور است و اکثر کتب
فقہ نیز موجود است، تمام فقہاء و محدثین بر این متفق اند کہ نبی صلی اللہ
علیہ وسلم عالم الغیب نیست و بر این اجماع واقع شدہ است کہ اگر
چیزی خلاف نظر آید تاویل باید کرد و در صورت عدم گنجائش تاویل
رد باید کرد کذا فی تفسیر بلغة الحیران مختصراً و ملخصاً۔ یعنی آیات و احادیث
را تطبیق باید داد و اقوال دیگران اگر خلاف قرآن و حدیث باشند تاویل
بکنند و اگر گنجائش ندارد رد کنند۔

تنبیہ:۔ چون معلوم شد کہ سرور کائنات صلی اللہ علیہ وسلم
عالم الغیب نیست ہمین طور واضح شد کہ در ہر مکان حاضر و ناظر نیست زیرا
کہ این ہر دو با یکدیگر لازم و ملزوم است۔ پس کسیکہ عالم الغیب نیست
حاضر و ناظر ہم نیست خدا کہ غیب دان است ہر جا حاضر و ناظر است۔ آنحضرت
و ہمچنین تمام انبیاء و اولیاء و ائمہ و پیران چون غیب دان نیستند حاضر و ناظر

ہم نیستند زیرا کہ عالم الغیب و حاضر و ناظر خاصہ خدا است۔ چنانچہ خداوند تعالیٰ
در سورہ بقرہ ارشاد میفرماید فَاَیْنَمَا تُوَلُّوْا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ۔ پس ہر جا
ایستادہ روی خود را بسوی او گردانیدہ باو متوجہ متوجہ شوید پس در
ہمان مکان است حضور خدا و قرب او (تفسیر عزیزی) و در سورہ بروج
میفرماید وَاللّٰهُ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ شَهِیْدٌ (ترجمہ) خدای تعالی بر ہر چیز گواہ
است۔ دیگر بسیار آیات ہست کہ دلالت دارند بر این کہ خدا ہر جا ہست
بوجہ طوالت آنہا را ذکر نکردیم آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم صفت حضور در
ہر مکان ندارد و آنچہ اہل بدعت میگویند باطل و مخالف قرآن و حدیث است
و در قرآن واضحاً موجود است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در ہر مکان نیست
چنانچہ خدا در سورۂ قصص ارشاد میفرماید وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِیِّ اِذْ قَضَیْنَا اِلٰی
مُوْسَی الْاَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشّٰهِدِیْنَ (ترجمہ) و نبودی تو جانب غربی وجود نداشتی
وقتیکہ ما بموسی این دستور را دادیم و نہ بودی تو از حاضرین۔ وَمَا كُنْتَ
ثَاوِیًا فِیْۤ اَهْلِ مَدْیَنَ۔ (ترجمہ) و نہ بودی تو باشندہ در اہل مدین۔ وَمَا
كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّوْرِ اِذْ نَادَیْنَا (ترجمہ) و نہ بودی تو در کنار کوہ طور،
وقتیکہ موسی را خواندیم و در آل عمران میفرماید وَمَا كُنْتَ لَدَیْهِمْ اِذْ
یُلْقُوْنَ اَقْلَامَهُمْ تا قولہ تعالی وَمَا كُنْتَ لَدَیْهِمْ اِذْ یَخْتَصِمُوْنَ۔
(ترجمہ) و موجود نبودی تو نزد آنان وقتیکہ انداختند قلمان خود را در آب کہ
کدام یکی از آنہا کفیل پرورش میشود برای بی بی مریم و موجود نبودی تو نزد شان
وقتیکہ باہم اختلاف کردند (ف) اگر سرور کائنات ہر جا موجود میبود
خدا آنرا نفی نمی نمود۔ پس معلوم شد کہ بغیر از خدا ہیچ کس ہر جا حاظر و ناظر
نیست و در حدیث شریف است کہ سرور کائنات صلی اللہ علیہ وسلم فرمودند

کہ وقتی قریش مرا از چیزہای بیت المقدس سوال کردند و مرا یاد نبودند اندوہناک شدم کہ ہرگز اندوہناک نبودہ ام بمثل آن پس برطرف فرمود خداوند حجابات را کہ بسوی او ببینیم (مسلم (ف) اگر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ہرجا موجود میبود۔ برای چہ اندوہناک میگشت و برای چہ خدا بیت المقدس را برای آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم منکشف میکرد تا قریش را جواب دہد پس قطعاً معلوم شد کہ سرور کائنات فخر موجودات صلی اللہ علیہ وسلم نہ در ہرجا موجود است و نہ غیب دان۔ و در مشکوۃ بروایت نسائی و دارمی مذکور است از عبد اللہ بن مسعودؓ کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمود اِنَّ لِلّٰہِ مَلَائِکَۃً سَیَّاحِیْنَ فِی الْاَرْضِ یُبَلِّغُوْنِیْ عَنْ اُمَّتِیَ السَّلَامَ (ترجمہ) بتحقیق کہ خدا را یک جماعت گردندہ از ملائکہ ہست کہ سلام امت را بر من میرسانند (ف) رسانیدن برای غائب است نہ برای حاضر۔ در مشکوۃ شریف بروایت بیہقی از ابوہریرہؓ موجود است کہ حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم فرمود مَنْ صَلّٰی عَلَیَّ عِنْدَ قَبْرِیْ سَمِعْتُہٗ وَمَنْ صَلّٰی عَلَیَّ نَائِیًا اُبْلِغْتُہٗ (ترجمہ) ہرکہ درود بخواند بر من نزد قبر من می شنوم آنرا و ہرکہ درود بخواند بر من از دور بمن رسانیدہ میشود (ف) پس معلوم شد کہ از دور شنیدن نمی تواند زیرا کہ ہرجا حاضر نیست ازین سبب عدۃ از فرشتگان مامور اند برای رسانیدن درود و سلام بہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کہ در قبر اقدس زندہ است،

دلیل عقلی کسیکہ ہرجا حاضر و ناظر باشد احتیاج بمکان ندارد و آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم احتیاج بمکان داشت ازین سبب او را مکی و مدنی میگویند چونکہ خداوند در ہرجا حاضر و ناظر است نسبت بمکان ندارد او لامکان است۔ چونکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در مدینہ

منورہ موجود و مدفون میباشند و در مکانات دیگر حاضر نیستند ازین سبب عاشقان برای زیارت اقدامش در مدینہ شریفہ میروند۔ و دلیل دیگر اینکہ اگر رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم در ہرجا حاضر می بود ضرورت سیر معراج و تدفین در قبر و خروج از آن و دخول جنت نمیداشت۔

خلاصہ اینکہ بجز خداوند کریم کسی حاضر و ناظر و غیب دان و لامکان نیست۔ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم بعد وفات در روضہ معینہ تشریف دارند اگرچہ بشرف حیات نایل اند لامکان نیستند

بَیَانُ نَفْیِ شِرْکٍ فِی التَّصَرُّف

یعنی کسی در حکم رانی و انتظام عالم بخدا شریک نیست چنانچہ ارشاد میفرماید لَہٗ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ سورہ بقرۃ (ترجمہ) برای خدا است آنچہ در آسمان ہا است و آنچہ در زمین است (ف) یعنی کل مخلوقات مملوک و ملک خدا میباشد پس متصرف[1] او است۔ قُلِ اللّٰھُمَّ مَالِکَ الْمُلْکِ تُؤْتِی الْمُلْکَ مَنْ تَشَآءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْکَ مِمَّنْ تَشَآءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَآءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَآءُ بِیَدِکَ الْخَیْرُ اِنَّکَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ۔ سورۃ آل عمران۔ (ترجمہ) بگوای محمدؐ کہ یا اللہ مالک تمام ملک بادشاہی میدہی بہرکہ بخواہی و میگیری او را از ہرکہ بخواہی و عزت میدہی بکسی کہ بخواہی و ذلت میدہی بہرکہ بخواہی خاص بدست تو می باشد۔ تمام خوبی و تو بہر چیز

[1] یعنی چون مالک بغیر او کسی نیست و مالک اختیار دارد کہ ہرگونہ تصرف در ملک خود بکند و غیر مالک حق تصرف ندارد پس واضح شد کہ متصرف در عالم غیر خدا کہ مالک است کسی دیگر نیست۔

توانائی (ف) یعنی تصرّف عالم در دست خداست کسی را آن دخل نیست۔ در سوره یٰس میفرماید فَسُبْحَانَ الَّذِیْ بِیَدِہٖ مَلَکُوْتُ کُلِّ شَیْءٍ وَّ اِلَیْہِ تُرْجَعُوْنَ (ترجمہ) پس پاک است آنکہ بدست اوست بادشاہی[۱] ہر چیز و بسوی او بازگردانیدہ میشوید و در سورہ ملک میفرماید تَبَارَکَ الَّذِیْ بِیَدِہِ الْمُلْکُ (ترجمہ) بسیار بابرکت است آنکہ در اختیار اوست بادشاہی ہر چیز۔ در مشکوٰۃ بہ روایت ترمذی از ابن عباس منقول است کہ فرمود من ردیف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بودم فرمودند ای پسر اذا سألت فاسئل اللہ و اذا استعنت فاستعن باللہ و اعلم ان الامۃ لو اجتمعت علی ان ینفعوک بشیٔ لم ینفعوک الا بشیٔ قد کتبہ اللہ لک و لو اجتمعوا علی ان یضرّوک بشی لم یضروک الا بشیٔ قد کتبہ اللہ علیک رفعت الاقلام وجفت الصحف۔ (ترجمہ) وقتی سوال میکنی پس از خدا سوال کن و اگر کمک خواستی از خدا بخواہ (یعنی نہ سوال از غیر بکن نہ مدد از غیر بخواہ) و بدان بتحقیق کہ اگر تمام امت جمع شوند کہ بہ تو فائدہ برسانند نمیتوانند رسانید مگر ہمان چیز کہ خدا برای تو نوشتہ است و ہمچنین اگر اتفاق کنند کہ بہ تو ضرر برسانند نمیتوانند رسانید مگر ہمان قدر کہ خدا بر تو نوشتہ است قلمہا برداشتہ شدہ و کاغذہا خشک گردانیدہ شدہ است۔

(ف) یعنی کامگاری در مرادہا از خدا بخواہ و در مشکلات و مصائب مدد از خدا بخواہ و بہ یقین بدان کہ اگر تمام دنیا جمع شوند و بخواہند کہ

[۱] یعنی اختیارات تصرّف و انتظام ہر چیز بدست خداست۔ ۱۲

بہ کسی نفع یا نقصانی برسانند نتوانند رسانید۔ ہر چہ در تقدیر نوشتہ میرسد دیگر نخواہد شد۔

خلاصہ آیات و حدیث اینکہ حکمران و متصرف در مخلوقات ہمان ذات خداوندی است لَمْ یَکُنْ لَّہٗ شَرِیْکٌ فِی الْمُلْکِ نیست مراو را ہیچ ہمتائی در بادشاہی حاجت روا و مشکل کشا و مالک نفع و ضرر غیر از او کسی دیگر نیست پس پیغمبران و اولیاء و پیران و غیرہ را حکمران و متصرف در امور دانستن شرک صریح است لازم است کہ مؤمن ازین عقیدہ پرہیز کند و مالک تمام نفع و نقصان جہان بالیقین فقط خدا را بداند۔ شیخ عطار چہ خوش فرمودہ است ؎

اوست سلطان ہر چہ خواہد آن کند — عالمی را در دمی ویران کند
ہست سلطانی مسلّم مر و را — نیست کس را زہرہ چون و چرا
طرفۃ العینی جہان برہم زند — کس نمی آرد کہ آنجا دم زند

بیان نفی شرک فی العبادات و توابع آن

یعنی در عبادات کسی شریک خدا نیست چنانچہ ارشاد میفرماید اِیَّاکَ نَعْبُدُ وَ اِیَّاکَ نَسْتَعِیْنُ (ترجمہ) بگوئید کہ خاص ترا عبادت میکنیم و خاص از تو مدد میخواہیم۔ یعنی لائق بندگی و سزاوار پرستش خاص خداست و در قضاء حوائج و بر آمدن مرادہا خاص از خدا مدد باید خواست زیرا کہ پرورش کنندہ و روزی دہندہ و رحمن و رحیم و مالک کل جہان خداست و دیگری در آن با او شریک نیست پس

دیگری لائق پرستش ہم نیست و برانجام دادن مراد قادرهم نیست زیراکه دراختیار غیرالله چیزی نیست لذا امداد از غیرالله خواستن و پرستش غیرالله کردن اشتباه محض وخطاء صریح است
درسورهٔ کہف ارشاد فرماید فَمَنْ كَانَ يَرْجُوْا لِقَآءَ رَبِّهٖ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَّلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهٖٓ اَحَدًا۔ (ترجمہ) پس ہرکس که امیدوار ملاقات پروردگار خود میباشد باید که کار نیک انجام دہد و در بندگی خدا کسی را باو شریک نسازد (ف) واضح شد که ملاقاتی پروردگار موقوف است بر دو چیز۔ یکی صحت عقیده که در آن شائبه شرک نباشد دوّم عمل نیک برای شیدایان دیدار خدا ضروری است که از جمیع انواع شرک پرہیز نموده درانجام دادن اعمال صالحه کوشان باشند۔
درسورهٔ بقره ارشاد فرموده است يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوْا رَبَّكُمُ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ (ترجمہ) ای مردمان عبادت کنید پروردگار خود را آنکه آفریده است شمارا و کسانیکه پیش از شما بوده اند برای آنکه شاید متقی شوید و بهدایت قرآن که نصیب متقیان است بہره ورگردید۔
(ف) چون آفریدن خدا خیلی نعمت بزرگی است درمقابل آن ادار سپاس وشکر ضروری است وشکر آن کمال عبادت است یعنی بندگی کامل که در آن شائبه شرک نباشد و بغیر از خدا کسی را لائق بندگی ندانند۔ للّٰه درالقائل

زندگی آمد برای بندگی	زندگی بی بندگی شرمندگی

درسورهٔ بنی اسرائیل ارشاد فرموده است وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوْٓا

اِلَّآ اِيَّاهُ (ترجمہ) وحکم فرموده است پروردگار تو که عبادت نکنید کسی را مگر او یعنی خاص خدا را عبادت کنید نه دیگری را از مخلوقات درتفسیر بلغة الحیران نوشته که عبادت درلغت عبارت است از غایة التعظیم یعنی اعلیٰ ترین درجهٔ عاجزی مراد از عبادت آن است که اعتقاد کند (عقیده داشته باشد) که متصرف وکشنده وزنده کننده وروزی دہنده وحاجت روا وآفریدگار فقط خدای یگانه است این را عبادت اعتقادی گویند وہر عملی که از آن تعظیم خداوندی معلوم گردد بعقیده مذکور (مثلاً سجده کردن ونماز خواندن ونذر ونیاز دادن باین عقیده که خدا خالق ورازق ومالک است) این را عبادت عملی گویند۔ فرق درمیان عبادت وتعظیم محض نیت است پس اگر تعظیم یکی را باین عقیده بجا آورد که صفات خدائی برای او ثابت کند این عبادت است واگر صفات خدائی برای او ثابت نمی کند این تعظیم است وہر کسی را که خالق یا پرورش کننده یا شفیع غالب یا حاضر وناظر وغیب دان خیال کند این شرک دراعتقاد است وہر کار تعظیمی که بعقیده مذکور پیدا شود این شرک فی الاعمال است مثلاً نزد بت وقبر وسنگ وچوب رفتن بعقیده مذکور شرک است باقی را براین قیاس کن۔ اگر کار برای بجا آوری تعظیم کسی بدون از عقیده مذکور انجام گیرد این تعظیم است شرک نیست مثلاً پیش استاد وپیر دوزانو نشستن و بوسه گرفتن دست ویا ایشان شرک نیست امّا اگر پیش بتی این طور کرده شود شرک است وچندی از افعال تعظیمی برای غیر خدا درشرع محمدی ممنوع است مثلاً قسم بغیر خدا یاد کردن وتعظیم بجا آوردن بتہا اگرچه عقیدهٔ شرک

نداشته باشد و تصویر گرفتن ذی روح و سجدهٔ تعظیمی نمودن برای غیر الله
این همه نارواست. و بزرگ ترین شاخ عبادت دعا کردن است در قضاء
حاجات که در حدیث شریف آمده است اَلدُّعَآءُ مُخُّ الْعِبَادَةِ
یعنی صدا نمودن در حالت روائی مغز عباداست و دعا نگفتن باعث
عذاب است چنانچه ارشاد میفرماید اِنَّ الَّذِیْنَ یَسْتَکْبِرُوْنَ
عَنْ عِبَادَتِیْ اَیْ عَنْ دُعَائِیْ (ترجمه) تحقیق آن کسانیکه تکبر میکنند از
عبادت من یعنی از خواندن من. ابن جریر در حدیث مرفوع بیان نموده
که آنحضرت صلی الله علیه وسلم عبادت را بمعنی دعا تفسیر نموده است
سَیَدْخُلُوْنَ جَهَنَّمَ دَاخِرِیْنَ یعنی آنکه تکبر میکنند از خواندن
من عنقریب داخل می شوند در دوزخ بحالت رسوائی. حاصل آنکه خواندن
غیر خدا خواه جن باشد یا فرشته یا ولی یا بت در انجام دادن مرادها
و مطالب شرک و کفر است. در سوره اعراف می فرماید وَلِلّٰهِ الْاَسْمَآءُ
الْحُسْنٰی فَادْعُوْهُ بِهَا اَیْ لَا غَیْرَهٗ (ترجمه) و برای خدا است
نامهای نیک پس بخوانید او را بآن نامها غیر او را مخوانید. این مطلب
را خداوند تعالی در پنجاه سوره ذکر نموده است. انتهٰی مختصراً.

خلاصه کل روایات اینکه هیچ کس غیر از خدا لائق عبادت
نیست و همچنین هیچ کس غیر از خدا حاجت روا نیست پس غیر از خدا حاجت
روا و مستحق پرستش دانستن کفر و شرک است.

بیان نفی شرک فی العبادات

یعنی در عبادات کسی برابر خدا نیست چنانچه در سورهٔ انعام درباره

مذمت کسانیکه خدا و غیر خدا را در عادت و تعظیم برابر کرده مشرک شده
اند، میفرماید وَجَعَلُوْا لِلّٰهِ مِمَّا ذَرَاَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْاَنْعَامِ نَصِیْبًا
فَقَالُوْا هٰذَا لِلّٰهِ بِزَعْمِهِمْ وَهٰذَا لِشُرَکَآئِنَا فَمَا کَانَ لِشُرَکَآئِهِمْ
فَلَا یَصِلُ اِلَی اللّٰهِ وَمَا کَانَ لِلّٰهِ فَهُوَ یَصِلُ اِلٰی شُرَکَآئِهِمْ سَآءَ مَا
یَحْکُمُوْنَ (ترجمه) و مقرر کردند برای خدا از آنچه آفریده است از کشت
و زرع و جانوران حصه پس این برای خدا است بگمان خود و این برای
معبودان ما است پس آنچه برای معبودان آنان است نمیرسد بخدا و آنچه
برای خدا بود میرسد بسوی معبودان شان خیلی اشتباه است آنچه بآن
قضاوت میکنند. در تفسیر ابن کثیر است که این زجر و توبیخ است
از طرف خدا برای مشرکان که کفر و شرک و بدعات ایجاد کردند و برای
خدا شریک و حصهٔ مقرر ساختند و عادت شان بود که وقتی از زراعت
و باغات چیزی حاصل می شد از آن دو حصه بیرون میکردند یکی
برای خدا و دیگری برای بتان. اگر چیزی از حصهٔ خدا با حصهٔ بتان
خلط میشد او را جدا نمی کردند و اگر چیزی از حصهٔ بتان با حصهٔ خدا آمیزش
می یافت او را جدا میکردند و از اموال خود بنام بتها بحیره و سائبه و
وصیله و حام مقرر میکردند بگمان اینکه از احترام قرار دادن آنها نزدیکی و
قرب خدا حاصل میشود، پس خدای تعالی در ردّ ایشان فرمود وَجَعَلُوْا الخ
و هر حیوانیکه برای خدا مقرر میکردند بوقت ذبح آن گوشت نمیخوردند
تا وقتیکه با اسم خدا اسم بتان آنان گرفته نباشد یعنی اگر بنام خدا تنها
ذبح میشد او را نمی خوردند و اگر بنام خدا و نام بت ذبح میشد او را میخوردند
و هر حیوانیکه بحصهٔ بتان مقرر میشد بوقت ذبح آن اسم خدا را هرگز نمی بردند

بود قسمت زشت زیراکه خدائیکه خالق و مالک و پروردگار است و هر چیز در ماتحتی قدرت و مشیئت او ست و متصرف در هر چیز هم او ست و بجز او معبود دیگر نیست برای او حصهٔ مخصوص مقرّر نمودن چه معنی دارد و باز هم در حصّهٔ که بگمان خود مقرر کرده بودند بی انصافی را روا داشته بودند که اگر از آن اختلاط بحصّه بتان باشد حاجت بجدائی ندارد و از حصّه بتها بحصّه خدا خلط شود جدا کنند (ختم شد بطور خلاصه)

فائدہ یعنی هر چیز را از زرع و جانوران خدا آفریده است پس مردم چنانچه نذر و نیاز بنام خدا می دهند بنام غیر خدا هم میدهند بلکه ادب و احترام غیر الله را زیاده بجا میآورند حالانکه غیر الله چیزی نه آفریده است بلکه خود آفریده خدا است پس آن غیر الله را در عادات و تعظیم با خدا برابر کردن گمان غلط و عقیده زشت و شرک است از این آیه و تفسیرش بوضوع معلوم میشود که آنچه بنام پیران و سنگ و چوبان بطور نذر و نیاز نامزد میکنند مثلاً این گاو قاضی آدینه است. آن گوسفند باباجی است این شتر سلطان است این نذر قلندر است و بعض مرغ و گوسفند بنام جنّات ذبح میکنند که بوقت ذبح اصلاً نام خدا را نمی برند زیراکه اگر اسم خدا ذکر کنند جن از آنجا میگریزد و آن حیوان را پاره پاره کرده بدور و اطراف میاندازند باین خیال که جنات مردمان ما را مریض کرده اند الآن از ما راضی شده بآن شفا می بخشند و بعضی سنگ و چوب بر سر پیر زین و مرگوک و پیر حطگاکه[1] هر سه جن میباشند نصب میکنند و از درختهای آن دور و اطراف اصلاً یک برگ نمی کنند که پیر ما را با همه املاک ویران میکند و اگر گرگ یا پلنگ و درندهٔ دیگر منتری

[1] این هر سه اسماء مزار و همی است که در بلوچستان وجود دارند.

و گوسفندی بخورد میگویند که پیر ناراض شده این گرگ و پلنگ را رها کرده است پس برای آنان چیزی صدقات و نذر و نیازات سالیانه یا ماهانه مقرر میکنند همه این اقسام افعال و این عقائد کفر و شرک میباشد که مردم را به جهنّم میرسانند. لازم است که مردم از اینها توبه کرده باشند زیراکه غیر از خدا هیچکس نمی تواند که نفع و نقصان بکسی برساند و نذر و نیاز خاص برای خدا باید داد و برای هیچ پیغمبر و پیر روا نیست چنانچه تفصیلش در آینده می آید انشاء الله تعالی و هیچکس از طرف خود چیزی را حلال و حرام نگوید که این هم شرک است چنانچه در سوره نحل میفرماید وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَٰذَا حَلَالٌ وَهَٰذَا حَرَامٌ لِّتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ. (ترجمه) و میگوئید برای آنچه بیان میکند زبانان شما دروغ را که این حلال است و این حرام تا که به بندید بر خدا دروغ. بتحقیق آنانکه می بندند بر خدا دروغ نیابند نجات از عذاب و عادت عرب بود که در زمان جاهلیت یعنی پیش از بعثت آنحضرت صلی الله علیه وسلم از طرف خود بسیار چیز را حلال و چندها چیز را حرام میگفتند و باز آنها را بخدا نسبت میدادند که خدا اینها را حلال یا حرام کرده است تا که بر خدا افتراء کنند پس خدا منع فرمود که چنین نگوئید که خدای تعالیٰ دروغ گوئیان را عذاب میدهد از عذاب خدا نجات نیابند (خازن)

فائدہ یعنی خود ساخته حلال و حرام نسازید زیراکه تحلیل و تحریم صفت خاصهٔ خدا است چراکه خالق و مالک هر چیز خدا است و با اختیار او ست که چیزی را حلال قرار دهد یا حرام دیگری بدون

اذن نمی تواند اگر کسی خودسرانه چیزی را حلال یا حرام گفت آن کس خود را گویا با خدا شریک گردانید و در کارخانهٔ خدائی مداخله نمود۔

ازین صراحتاً معلوم شد که آنچه بعض صوفی نادان فقط شیر میخورند و چیزی دیگر را روا ندارند و بعض خرما مالیده بآرد میخورند نه غیر و بعض نماز نمیخوانند و اظهار می کنند که سر ما از خانهٔ کعبه بالاتر گذشته نماز برای ما روا نیست و در تمام مدت عمر نماز نمی خوانند و بعض بیوه زن تا هفت سال سوگ دارند کمتر روا ندارند و زنی که برادرش یا پدرش یا دیگری از خویشاوند و اقربائش مرده شود شوهر را نزد خود نگذاشته و با و تمکین نمیکنند و این تا هفت سال حرام می فهمد و بعضی عجمی دختران خود را لغیر از اقوام به دیگران ازدواج نمی کنند و لو اینکه در قوم خودش کسی پیدا نشود تا زنده است بی نکاح نگاه میدارند و برای غیر قوم نکاح آن را حرام میدانند این همه و هرچه ازین قبیل رسومات باشد رسومات کفریه و شرکیه می باشد ازین گونه کارهای بد و زشت توبه و پرهیز کردن اشد ضروری است اگر کسی بی توبه وفات نماید ابدالآباد در دوزخ خواهد ماند زیرا که شریعت علیحده برای خود مقرر کرده از پذیرفتن حکم شرع اِباء و انکار دارد و در بادشاهی مداخله نموده کافر شده و جائی کافر دوزخ است ـ

تتمه در مذمت اهل کفر و شرک

خداوند عزیز در سوره بینه میفرماید اِنَّ الَّذِیْنَ کَفَرُوْا

ل یعنی از طرف خود بدون اذن مافوق ۱۲

مِنْ اَهْلِ الْکِتَابِ وَالْمُشْرِکِیْنَ فِیْ نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِیْنَ فِیْهَا اُوْلٰئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِیَّةِ (ترجمه) به تحقیق کسانیکه کافر شدند از اهل کتاب و مشرکان میمانند در آتش دوزخ همیشه ایشانند بدترین مخلوقات ـ در سوره انفال میفرماید ـ اِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللهِ الصُّمُّ الْبُکْمُ الَّذِیْنَ لَا یَعْقِلُوْنَ (ترجمه) بیشک بدترین خلائق نزد خدا کران و گنگانند آنان که نه فهمند ـ یعنی بدترین از جانوران آن مردمان هستند که دین حق را نه فهمند (موضح القرآن) و در سورهٔ جن ارشاد میفرماید ـ اِنَّ الَّذِیْنَ کَفَرُوْا لَوْ اَنَّ لَهُمْ مَا فِی الْاَرْضِ جَمِیْعًا وَّ مِثْلَهٗ مَعَهٗ لِیَفْتَدُوْا بِهٖ مِنْ عَذَابِ یَوْمِ الْقِیٰمَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِیْمٌ ـ به تحقیق کسانیکه کافر شدند اگر چنانچه باشد برای ایشان تمام آنچه در زمین است از زر و سیم وغیره و مانند او همراه آن تا که فدیه بدهند از عذاب روز قیامت از آنان قبول کرده نه شود و برای ایشان است عذاب درد دهنده ـ

فائده: ـ یعنی بالفرض اگر نزد کسی از منکرین بدو برابر پُرّیِ زمین زر و سیم باشد و آن را فدیه بدر بار خدا تقدیم کند تا که از عذاب خدا رهائی حاصل نماید، خداوند متعال از او چیزی قبول نخواهد کرد ـ ازین واضح شد که در قیامت نقدی وجود ندارد و بالفرض اگر باشد قبول نمیشود و از عذاب رهائی نیابد و چونکه نقدی نیست بطریق اولیٰ خلاصی نخواهد شد بلکه برای آن عذاب دردناک مقرر است در سورهٔ مائده ارشاد میفرماید اِنَّهٗ مَنْ یُّشْرِكْ بِاللهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللهُ عَلَیْهِ الْجَنَّةَ

وَمَاوَاهُ النَّارُ وَمَا لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ اَنْصَارٍ۔ (ترجمہ) بہ تحقیق سخن این است کہ ہر کہ شرک کند بہ تحقیق حرام کردہ است خدا بر او جنّت وجای او دوزخ است ونیست برای ظالمان یعنی مشرکان ہیچ مددگار

در بخاری ومسلم ونسائی نوشتہ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ یُؤْتٰی بِالرَّجُلِ مِنَ النَّارِ فَیُقَالُ لَہٗ یَا ابْنَ اٰدَمَ کَیْفَ وَجَدْتَ مَضْجَعَکَ فَیَقُوْلُ شَرُّ مَضْجَعٍ فَیُقَالُ ھَلْ تَفْتَدِیْ بِقُرَابِ الْاَرْضِ ذَھَبًا قَالَ فَیَقُوْلُ نَعَمْ یَا رَبِّ فَیَقُوْلُ اللّٰہُ تَعَالٰی کَذَبْتَ قَدْ سَأَلْتُکَ اَقَلَّ مِنْ ذٰلِکَ فَلَمْ تَفْعَلْ فَیُؤْمَرُ بِہٖ اِلَی النَّارِ۔ (ابن کثیر) (ترجمہ) رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم فرمود کہ آوردہ شود شخصی از دوزخیان پس گفتہ میشود باو ای فرزند آدم چگونہ دیدی خوابگاہ خود را پس میگوید بدترین خوابگاہ پس گفتہ میشود آیا فدیہ میدہی در رہائی خود از عذاب بہ پری زمین طلا میگوید بلی ای پروردگار من پس خدا میگوید کہ دروغ گفتی تحقیق کہ من از تو کمتر ازین فدیہ سوال نمودم تو نکردی پس دستور میرسد نسبت باین بہ جہنّم۔

(ف) یعنی در دنیا از تو خواستم کہ بمن کسی را شریک نسازد باین سوال سہل وارزان را قبول نکردی چگونہ طلا بپری زمین کہ دشوارتر است، میدہی برای انجام کار آسان آمادہ نیستی برای دشوار چطور آمادہ ہستی این دروغ است پس بہ ملائکہ دستور میدہد کہ او را بدوزخ بردہ عذاب نماید۔ در بخاری ومسلم بروایت ابن مسعودؓ منقول است قَالَ یَا رَسُوْلَ اللّٰہِ اَیُّ الذَّنْبِ اَعْظَمُ عِنْدَ اللّٰہِ قَالَ اَنْ تَجْعَلَ لِلّٰہِ نِدًّا وَّھُوَ خَلَقَکَ (ابن کثیر) (ترجمہ) ابن مسعودؓ فرمود کہ من از آنحضرت

صلی اللہ علیہ وسلم سوال نمودم کہ ای رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم کدام یک گناہ بہ نزد خدا بزرگ تر است فرمود اینکہ بخدا شرک مقرر کنی حالانکہ او ترا آفریدہ است (نہ غیر)۔

فائدہ:۔ یعنی از تمام گناہ ہای بزرگترین گناہ این است کہ با خالق حقیقی مخلوق عاجزی برابر کنی ازین سبب در میان محشر شرک معاف نمیشود

در مشکوٰۃ بحوالہ ترمذی ودارمی از ابوسعیدؓ مرویست کہ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ یُسَلَّطُ عَلَی الْکَافِرِ فِیْ قَبْرِہٖ تِسْعَۃٌ وَّتِسْعُوْنَ تِنِّیْنًا تَنْھَسُہٗ وَتَلْدَغُہٗ حَتّٰی یَقُوْمَ السَّاعَۃُ وَاَنَّ تِنِّیْنًا مِنْھَا نَفَخَ بِالْاَرْضِ مَا اَنْبَتَتْ خَضِرًا (ترجمہ) ابوسعیدؓ میفرماید کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ است کہ بر کافر در قبر او نود و نہ (۹۹) اژدہا بسیار زہردار مسلط کردہ میشود کہ او را نیش میزنند ومیگزند تا کہ قیامت قائم شود اگر البتہ یکی از آنہا در زمین بدمد زمین ہرگز سبزی نخواہد رویانید۔

ف:۔ یعنی از تیزی زہر او زمین سوختہ خشک شود وہیچ گیاہی در زمین نمی روید۔ **الحاصل:**۔ اینکہ کفر وشرک بدترین گناہ میباشد واہل کفر وشرک بہ سخت ترین عذاب سزا دادہ میشوند ہمیشہ در عقاب ابدی گرفتار شدہ ہرگز معاف نخواہند شد پس برای اہل کفر لازم است کہ از قہر وغضب خدای قہار ترسیدہ ایمان بیاورند واز گناہ ہای گذشتہ توبہ نمایند ومومن را باید کہ از جمیع عقائد شرکیہ خود را دور بدارد وہمیشہ از عذاب خدا ترسان وبہ رحمتش امیدوار باشد وہیچ کس را از پیر وپیغمبر وغیرہ بخدا شریک نسازد واز شرک در اسم ہم احتیار لازم است بفرزندان باید نامہای خوب گذاشتہ شود کہ در آن وہم شرک نباشد مثل عبدالرحمن۔ عبداللہ

عبدالواحد ۔ عبدالکریم ۔ محمد احمد وغیرہ کہ این قسم نام ہمہ نیک اند ۔ واز گذاشتن نام بد لفرزندان اجتناب کند مثل عبدالرسول ۔ عبدالنبی ، پیر بخش، غوث بخش ۔ پیر داد وغیرہ کہ تفصیل آن آئندہ خواہد آمد، انشاء اللہ العزیز۔

آگاہی ۔ مخلوق با خالق ہیچگونہ شراکت اسمی ندارد مثل وجود کہ اطلاق آن بر خدا ہم می آید بر مخلوق ہم یعنی وجود خدا ہم وجود میگویند ووجود مخلوقات راہم وجود اما این باعتبار اسم ظاہر است ورنہ در حقیقت وجود وجود خدا است کہ حقیقی وقدیمی ودائمی وباقی است نہ وجود مخلوقات کہ مجازی وحادث وعارضی وفانی است کہ در اصل وجود نیست بقیہ شراکات اسمی را بر این قیاس کن این خلاصہ قول قاضی ثناء اللہ رحمۃ اللہ علیہ است ۔

نتیجہ توحید :۔ خداوند کریم ورحیم در سورۃ توبہ ارشاد میفرماید وَعَدَ اللّٰہُ الْمُؤْمِنِیْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِیْنَ فِیْهَا وَمَسٰكِنَ طَیِّبَةً فِیْ جَنّٰتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ اَكْبَرُ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِیْمُ (ترجمہ) وعدہ داد خدا مردان ایماندار وزنان ایماندار را بہ بہشتہا کہ روان است زیر آنہا جوئیہا ہمیشہ باشند در آن بہشتہای پر نعمت وبہ خانہای پاکیزہ کہ در باغات ہمیشگی باشد وخوشنودی کہ از جانب خدا باشد بزرگتر است از ہمہ نعمتہا وہمین جزاء مذکور است کامیابی بزرگ۔

فائدہ :۔ یعنی خداوند متعال باہل توحید وایمان خواہ مرد باشد یا زن وعدہ پختہ ویقینی دادہ است کہ آنان را در باغات سرسبز وشاداب وپر از میوہ

داخل میکنند کہ در زیر آنہا ہمیشہ آب جاری است ودائماً تر وتازہ است وہیچگاہی اوراقش زرد ومیوہ اش بند وآبش خشک نخواہد شد ودرین عیش جاودانی ہمیشہ می مانند نہ در آنجا می میرند ونہ بیرون کردہ میشوند بلکہ دائم وجاوید سکونت آنان در آن مکانات پاکیزہ وبلند پایہ کہ از طلا ونقرہ ساختہ شدہ است میباشد اما از تمام نعم خداوندی بزرگترین نعمت خشنودی رب العالمین است ہمین است سعادت ابدی وکامیابی بزرگ ومرتبہ علیا اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنَا ۔ آمین ۔ در بخاری است بروایت ابوہریرۃ رضؓ کہ آنحضرت ﷺ فرمود قَالَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالٰی اَعْدَدْتُ لِعِبَادِیَ الصّٰلِحِیْنَ مَا لَا عَیْنٌ رَاَتْ وَلَا اُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلٰی قَلْبِ بَشَرٍ وَاقْرَءُوْا اِنْ شِئْتُمْ فَلَا تَعْلَمُ مَا اُخْفِیَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ اَعْیُنٍ ۔ خدای بابرکت و بلندشان ارشاد فرمود کہ آمادہ گردانیدہ ام از برای بندگان نیکوکار خود آن چیزہای کہ نہ چشم دیدہ است آنہا را ونہ گوش شنیدہ است ونہ خیالی نسبت بآن در دل کسی گذشتہ واگر میخواہید بخوانید این آیت فَلَا تَعْلَمُ الاخ یعنی نمیداند ہیچ کس آنچہ مخفی شدہ است برای آنان از خنکی چشمہا ۔ در بخاری از سہل بن سعدؓ مروی است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمود موضع جابکی یعنی ادنی ترین مکانی از بہشت بہتر است از تمام دنیا وہرچہ در آن است ودر بخاری انس است کہ آنحضرت ﷺ فرمود کہ اگر یک زنی از زنان جنت سر کشد وبنگرد اطراف زمین البتہ روشن ودرخشان می شود آنچہ درمیان زمین و آسمان است با آنچہ درمیان بہشت وزمین است (از خوبی جمالش) والبتہ پر میشود آنچہ درمیان آن دو ما است از خوشبوی آن زن والبتہ چادر آن زن کہ بر سرش ہست بہتر است از تمام دنیا ومافیہا

در سنن ترمذی از عبد الله بن عمر رضی الله عنهما مروی است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود که ادنی ترین بهشتی باعتبار رتبه البته آن کسی است که می بیند بسوی باغات وزنان ونعمتها وخدام وتختهای خود بمسافت هزارها سال وعزت وارترین ایشان نزد خدا کسی است که بنگرد بسوی دیدار خدا صبح وشام. پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم این آیت را خوانده
وُجُوْهٌ یَّوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ اِلٰی رَبِّهَا نَاظِرَةٌ۔
ترجمہ:۔ بسیار چهره در آن روز بارونق باشند بسوی پروردگار خود نظر میکنند یعنی بدیدار مشرف میشوند که بهترین نعمتهاست. بیت

نه آرزوی دوزخ نه تمنای جنت دارم — مرا بس است اینکه جمال یار بینم

تمام بهشت ها هشت باغات بیاشند یکی بالای دیگری وبهر یکی حسب مراتب ایمان واعمال شائسته اش نصیبی میرسد اول جنت الفردوس دوم جنت عدن سوم جنت الماوی چهارم دار الخلد پنجم دار السلام ششم دار المقامة هفتم علیین هشتم جنت نعیم (تفسیر عزیزی) الحاصل اینکه ثمره توحید خلاصی است از عذاب ابدی ودخول پر نعمت ودیدار خدای عز وجل که لب لباب نعمتها ومقصود اصل است عاشقان بامید دیدارش جان ومال خود را فدای نامش میکنند. بیت

برامید وصل تو من جان خود قربان کنم — جان چه باشد نزد تو تا من حدیث آن کنم
صد چنین جان در ره عشقت فدای نام تو — ترک جان گفتم حدیث وصلت جان کنم

باید دانست که توحید وشرک هیچ وقت دریک جا جمع نشوند. مثل آب وآتش. شیخ مغربی چه خوش فرموده است. بیت

گل توحید نروید زمینی که دراو — خار شرک وحسد وکبر وریا وکین باشد

خداوند جل شانه، ارشاد میفرماید. قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَکّٰی وَذَکَرَ اسْمَ رَبِّهٖ فَصَلّٰی. بتحقیق. نجات یافت کسی که پاکیزگی حاصل کرد از شرک وبدی ویاد کرد نام پروردگار خود را پس نماز خواند۔
ف:۔ یعنی یقیناً کامیاب آنکس میشود که از عقیده شرک وکفر پاکیزه باشد واعمال نیک مثل نماز وذکر وغیره کرده باشد۔

قسم دوم در بیان تردید بدعات ورسومات

معلوم باد که بدعت در شرع مقدس اسلام خیلی بد میباشد که بسبب آن انسان گمراه شده از سنت محمدی محروم میماند روز آخر نتیجه آن جهنم خواهد شد. در طریقه محمدی است که بدعت باعتبار معنی لغوی عام است از هر چیز نو پیدا وحادث خواه عادت باشد یا عبادت ودر شریعت معنی خاص دارد وآن عبارا است ازاینکه بعد از قرن صحابه چیزی نوین در دین اضافه کرده شود یا کم بدون ازاینکه شارع بآن اجازهٔ داده باشد صراحتاً یا کنایتاً یا اشارتاً. یعنی ازجانب خود بدون دلیل شرعی در دین کمی وبیشی نمودن که صاحب شرع نه باجازهٔ فعلی داده است نه قولی ونه اشاره بآن کرده است پس این تعریف شامل نیست عادات دنیویه را لذا کمی وبیشی

نمودن درآن رواست اگرچه ترک آن بهتر است ۔ البته شامل است بعض عقائد وبعض صور عبادت را وہمین تعریف بدعت بطور واضح از فرامین آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ہویدا است ۔ اقوال مبارکاش ملاحظ شود ۔ سرور کائنات صلی اللہ علیہ وسلم فرموده است فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِيْنَ ۔ (ترجمہ) پس لازم بگیرید سنت من وسنت خلیفہ ہای ہدایت یافتگانم را ۔ یعنی آنچہ از دین است و فرموده أَنْتُمْ أَعْلَمُ بِأُمُوْرِ دُنْيَاكُمْ کہ شما داناترید نسبت بکارہای دنیوی خودتان ۔ یعنی در امور دینی از من اتباع کنید و در امور وعادات دنیوی مثل اصلاح نخلہا ودرختہا وکشاورزی ودہقانکاری وغیرہ طبق تجربہ خود کار کنید چیزی کہ از جنس دین نیست پیروی درآن ہم ضروری نیست آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرموده است مَنْ أَحْدَثَ فِيْ أَمْرِنَا هٰذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ ۔ یعنی ہر کسیکہ چیزی جدید در دین داخل کرد حالانکہ او در اصل از دین نیست آن مردود است ۔ انتہا عبارت مختصرًا در شریعت ہر بدعت بد است چنانچہ خود آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرموده است وَإِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَاتِ الْأُمُوْرِ فَإِنَّ كُلَّ مُحْدَثٍ بِدْعَةٌ وَّكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ وَكُلَّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ ۔ رواه ابوداود والترمذی (ترجمہ) دور بدارید خود را از کارہای نوپیدا زیرا کہ ہر کار نوپیدا بدعت است وہر بدعت گمراہی است وہر گمراہی در دوزخ است ۔

(ف) معلوم شد کہ ہر چیز نوپیدا کہ در شریعت ہیچگونہ ثبوت نداشتہ باشد گمراہی است وگمراہی ہمیشہ بد است وہیچ وقت نیک نمیشود ولفظ

بدعت کہ در فرمایش حضرت فاروق اعظم نعمت البدعة ہذه کہ دربارۂ تراویح آمده است محمول است بر معنی لغوی کہ شامل است ہر نیک وبد را ودر شریعت آن بدعت نیست زیرا کہ حضرت عمر فاروق رض خلیفۂ رسول اللہ بود ورسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم فرموده است لازم بگیرید سنت مرا وسنت خلفاء ہدایت یافتگان مرا ۔ پس فعل حضرت عمر رضی اللہ عنہ سنت شد ۔ وآنچہ بعض میگویند کہ این بدعت حسنہ است درحقیقت اگر ثبوتی دارد بدعت نیست واگر ثبوت ندارد بدعت است چنانچہ شیخ المشائخ امام ربانی حضرت مجدد الف ثانی شیخ احمد فاروقی سرہندی رح میفرماید کہ این فقیر در ہیچ بدعتی از بدعتہا حسن ونورانیت مشاہده نمی کنم وجز ظلمت وکدورت احساس نمی نمایم ۔ سید البشر ص میفرماید عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالتَّسْلِيْمُ مَنْ أَحْدَثَ فِيْ أَمْرِنَا هٰذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ ۔ چیزیکہ مردود باشد حسن از کجا پیدا کند ۔ ہرگاه کہ ہر محدث بدعت باشد وہر بدعت ضلالت پس معنی حسن در بدعت چہ بود وایضًا آنچہ از احادیث مفہوم گردد آن است کہ ہر بدعت رافع سنت است تخصیص بہ بعض ندارد پس ہر بدعت سیئہ بود فقیر در این مسئلہ بالیشان موافقت ندارد وہیچ فرد بدعت را حسنہ نمی داند وجز ظلمت وکدورت احساس نمی نماید ۔ قَالَ عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ ومی باید کہ درین غربت وضعف اسلام سلامتی منوط باتیان سنت است وخرابی مربوط بتحصیل بدعت ہر بدعت کہ باشد بدعت را در رنگ کلند میداند ۔ کہ ہدم بنیاد اسلام مینماید وسنت را در رنگ کوکب

درخشان می یابد که در شب دیجور ضلالت هدایت میفرماید۔ علماء وقت راحضرت حق سبحانه‌ تعالیٰ توفیق دهد که بجز هیچ بدعت لب نکشانید و باتیان هیچ بدعت فتویٰ ندهند اگرچه آن بدعت در نظر شان در رنگ فلق صبح روشن درآید۔ چه تعویلات شیطان را در ماورائی سنت سلطان عظیم است دراز منهٔ ماضیه چون اسلام قوت داشت ناچار تحمل ظلمات بدع را می نمود الخ ص۵۷ حصّه ششم دفتر دوّم۔

درباره مذمت بدعت:۔

ابن ماجه از حذیفه رض روایت میکند که حضور اکرم صلی الله علیه وسلم فرمود خدای تعالیٰ قبول نمی کند از بدعتی روزه و نماز و صدقه و حج و عمره و جهاد و نفل و فرض اورا۔ و بیرون می شود از اسلام بمثل موی از آرد خمیر۔ و نیز در ابن ماجه بروایت عبدالله بن عباس رض آمده است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود خدا انکار فرموده است از پذیرفتن عمل بدعتی تا که رها کند بدعتش را یعنی تا بدعت را نگذاشته است عملش مقبول نیست و در طبرانی از غضیف بن حارث مروی است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود که بیشک خدای تعالیٰ حجاب انداخته است از هر بدعتی تا که بگذارد بدعت خود را یعنی توبه بدعتی قبول نمی شود تا بدعت خود را ترک نکرده است و در طبرانی و مسند بزّار مروی است که هر شخصی که بدعتی ایجاد کرد یا مبتدع را جای داد بر است لعنت خدا و ملائکه و تمام مردم۔ در مشکوٰة بروایت بیهقی از ابراهیم بن میسره منقول است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم

فرموده که هر که تعظیم بدعتی را بجای بیاورد تحقیق اورا بر ویران کردن مبانی اسلام معاونت کرد و نیز در مشکوٰة بروایت مسلم از ابوهریرة رض آمده که رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ارشاد فرموده که هر کسی که مردم را بسوی هدایت دعوت دهد یعنی بطرف راه نیک برای او است ثواب مثل ثوابهای کسانیکه سخن اورا قبول کرده عمل نمایند از ثواب عاملین چیزی کم کرده نشود۔ هر کس که مردم را بطرف گمراهی یعنی بدعت دعوت داد بر سر او ست گناه بقدر گناه های کسانیکه اتباع اورا کرده اند که از گناه مرتکبین چیزی کم کرده نه شود۔

ف :۔ یعنی اگر کسی مردمان را بسوی نیکی دعوت کند مثلاً هزار نفر بر دعوت او لبیک گفتند پس باین هزار نفر چقدر ثواب میرسد همان قدر ثواب جداگانه برای دعوت دهنده میرسد که این ثواب دعوت دهنده از ثواب آن هزار نفر کاسته نمی شود، همچنین دعوت دهنده بسوی بدعت که اگر صد هزار نفر دعوت بدعت اورا قبول کردند چقدر گناه که برای شان میآید همانقدر گناه بر سر دعوت دهنده بدون از کم شدن گناه عاملین می آید و اگر این سلسله نیکی و بدعت بوسیله این کس تا قیامت جاری شد هر یکی را حصّه خودش میرسد۔ الغرض بدعت بغایت چیزی بدی است و بدعتی بنزد خدا و رسول سخت مجرم است که در دین کامل دخل داده است با وجودیکه خداوند کریم فرموده است اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ یعنی امروز من تکمل کردم برای شما دین شما را۔ دین محمدی که دین اسلام است من کل الوجوه کامل است در آن ذرّه نقص نیست هر نیک و بد را شارع بیان فرموده است چیزیکه باعث ثواب و عقاب باشد

فروگذاشت نه شده پس هرکس که در دین کامل کمی و بیشی نماید درحقیقت توهین شریعت نموده درشان خدائی مداخله میکند خوف، کفر و سوء خاتمه دارد بدعتی از فاسق و دیگر گناهگاران بدتر است زیرا گناهگار گناه را بد میداند اکثر توبه میکند اما بدعتی رسومات شیطانی را خوب پنداشته دین و مذهب خود قرار میدهد لذا اغلب از توبه محروم میماند چنانچه مشاهده است که هزارها نفر از کارهای بد بوسیلهٔ علماء توبه میکنند اما مولویها و قضاة و ملاهای اهل بدعت بجای توبه کردن زیاده ضد کرده حق را می پوشند و در ترویج بدعت باطل می کوشند و بوجه طمع دنیا از قیامت فراموشند و تمام زندگی خود را در قائم نمودن رسومات کفر برباد می کنند خدا پناه دهد

آگاهی :- برای عاقل و خداترس لازم است که زندگی خود را در زیر سایه قرآن و حدیث بپایان برساند دین محمدی را مثل آفتاب درخشان است نگذارد و از رسومات و بدعات سخت اجتناب نماید و هیچ بدعت احسن و خوب نگوید در این دور حاضر هرکسی از اهل بدعت رسومات خود را احسن و خوب میگویند و هیچ چیزی را بدعت نمیگویند و در چاه گمراهی واقع شده اند بدعت را سنت و سنت را بدعت قرار داده و دین را بدنیا داده اند

کجا عقل یا شرع فتوی دهد | که مرد خرد دین به دنیا دهد

فقهاء تصریح نموده اند که بسبب خوف ارتکاب بدعت ترک سنت لازم است كَمَا فِي رَدِّ الْمُخْتَارِ إِذَا تَرَدَّدَ الْحُكْمُ بَيْنَ سُنَّةٍ وَّ بِدْعَةٍ كَانَ تَرْكُ السُّنَّةِ رَاجِحًا عَلَى فِعْلِ الْبِدْعَةِ۔ (ترجمه) وقتیکه در سنت و بدعت بودن حکم تردد واقع شود یعنی به یقین معلوم نمی شود که سنت است این یا بدعت ترک سنت راجح تر است از ارتکاب بدعت یعنی ترک سنت

زیاده ضروری است زیراکه اگر این فعل بدعت باشد ضررش زیاده تر است از ضرریکه به ترک سنت پیش می آید این تصریح فقهاء بر غایت درجهٔ قبح دلالت دارد۔ عاقلان را اشاره کافی است۔ مومن را لازم است که به قرآن و حدیث عمل نماید۔ اما چیزی که ائمه دین از قرآن و حدیث استنباط کرده اند داخل قرآن و حدیث است جدا نیست۔ پس پیروی عقاید و افعال مذکوره ائمه دین از فقهاء و محدثین ضروری است زیرا که علم و تقوی از ما بیشتر داشته و اتباع سنت زیاده کرده اند۔ و تمام زندگی خود را در خدمت دین صرف نموده بحد و غذ جان فشانی کرده اند۔ المرام اینکه هرچیزیکه ثبوت از قران و حدیث ندارد و هیچ امام معتبر او را انجام نداده است بدعت و مردود است از آن پرهیز باید کرد۔

جوابات سوالات ضروری و تحقیقات آن

سوال :- چه میفرمائید علماء دین و مفتیان شرع متین در این مسئله که اهالی شهر چالق هرسال یک گاو برای قاضی آدینه بر قبرش ذبح میکنند بر این طور که معتمدین و ریش سفیدان شهر از اهالی دان و خرما و پول میگیرند از بعض بزور و از بعض برضا و اگر کس نداشته باشد لازم است قرض گرفته سهم خود را ادا کند پس در مقابل اجناس مذکور گاو میخرند و اگر از قیمت گاو چیزی اضافه شود اکثر که اضافه میشود ایشان باهم تقسیم میکنند این گاو را گاو قاضی میگویند و عقیده ایشان از ذبح این گاو اینست که قاضی آب شهر را زیاده کرده آنرا آباد مینماید تاکه کشت و نخلها محصول بیشتر بدهند و در وقت ذبح چون کارد بر حلق گاو میرانند هنوز ذبح تمام نشده

کہ یکی دستش را می برد و دیگری پایش را و دیگری شکمش را پارہ کردہ دل و جگرش را بر میدارد۔ خلاصہ اینکہ ہر یکی کارد در دست آمادہ ایستادہ است کہ برای خود گوشت ببرد بر این نزاع پیش می آید بر سر یک دیگر میزنند و عقیدہ دارند کہ تا وقتیکہ یکی نمیرد یا زخمی نشدہ و دست و پایش نشکند قاضی مذکور گاؤ را قبول نکردہ مراد ایشان بر نمی آرد۔ تقسیم را در آن رعایت ندارند حتیٰ غربا و ضعیفان را حصہ نمی رسد بلکہ ہر کس کہ قوت و توانائی داشتہ باشد بوقت آواز[1] دادن گاؤ برای خود گوشت میبرد پس اگر شہر آباد شد میگویند کہ قاضی کردہ و اگر قحط واقع شود و آب خشک شدہ حاصل کم گردد عقیدہ دارند کہ قاضی کردہ و اگر بادی بہ تندی بوزد و چند درخت خرما برکندہ شود نسبت بہ قاضی میکنند

آیا این ذبح حلال است یا حرام و این طور عقیدہ داشتن رواست یا ناروا و این اہالی باین عقیدہ کافر میشوند یا خیر بالتفصیل بیان فرمائید،

الجواب:۔ گوشت این گاؤ کہ نامزد قاضی است قطعاً و یقیناً حرام و مثل گوشت خنزیر میباشد زیرا کہ خداوند کریم در قرآن مجید واضح ارشاد فرمودہ است کہ: اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيْرِ وَمَا اُهِلَّ بِهٖ لِغَيْرِ اللّٰهِ۔ سورۃ بقرۃ (ترجمہ) حرام ساختہ است بر شما یعنی خدا مگر مردار کہ خود بخود مردہ باشد و خون و گوشت خوک و آن[2] جانور کہ آواز برآوردہ شدہ و شہرت دادہ شدہ است برای غیر خدا خواہ آن غیر بت باشد یا روح خبیث کہ بطریق صدقہ

[1] یعنی قبل از تمام شدن ذبح کہ ہنوز زندگی دارد حتیٰ آواز میدہد۔ [2] تخصیص بہ جانور نیست زیرا لفظ ما عام و شامل است ہر چیز را حیوان باشد یا غیر آن، خلاصہ اینکہ اسم غیر اللہ بر ہر چیز بہ نیت تقرب گرفتہ باشد آن چیز حرام میگردد۔ ۱۲

بنام او میدہند خواہ جن باشد کہ بر خانہ و سرای مسلط است و بدون ذبح جانور از ایذاء ساکنین آن خانہ و سرای دست بردار نمی شود یا توپ و تفنگ را نمی گذارد کہ تیر بزنند حتیٰ کہ اگر حیوان مزبور را باسم پیر و پیغمبر نامزد شود ہمہ اینہا حرام۔ و در حدیث صحیح وارد است مَلْعُوْنٌ مَنْ ذَبَحَ لِغَيْرِ اللّٰهِ۔ یعنی ہر کس کہ ذبح جانور تقریب بغیر خدا نماید ملعون است خواہ در وقت ذبح نام خدا بگیرد یا خیر۔ چرا وقتیکہ آن حیوان مشہور کرد کہ برای فلانی است ذکر نام خدا بوقت ذبح فائدہ ندارد زیرا کہ وقتی آن حیوان بطرف غیر اللہ منسوب شد خبثی در آن آمد کہ از خبث مردار افزون تر است چرا کہ مردار بدون ذکر اسم احدی جان دادہ است و جان این جانور را باسم غیر اللہ کردہ کشتہ اند کہ عین شرک است ہرگاہ این خبث در او سرایت کرد۔ دیگر بذکر نام خدا حلال نمی شود مانند سگ و خوک کہ اگر بنام خدا مذبوح شوند حلال نمی گردند۔ کذا فی تفسیر عزیزی۔

مطلب اینکہ خداوند متعال گوشت مردار و خون مسفوح و گوشت خوک و آنچہ برای تقرب غیر خدا نامزد کردہ شود ہمہ را حرام ساختہ آن غیر اللہ پیری باشد یا پیغمبر۔ ولی باشد یا بت، سنگی باشد یا چوبی۔ ہمہ اینہا و آنچہ ازین قبل باشد ہمہ حرام است و این عقیدہ داشتن کہ قاضی شہر را آباد یا ویران میکند یا در ہر جا تصرف میکند ناروا و کفر است مردم باین عقیدہ کافر میگردد چنانچہ در فتاوی رشیدیہ نوشتہ وَمَنْ ظَنَّ اَنَّ الْمَيِّتَ يَتَصَرَّفُ فِي الْاُمُوْرِ دُوْنَ اللّٰهِ وَاعْتَقَدَ بِهٖ كَفَرَ كَذَا فِي بَحْرِ الرَّائِقِ از مأۃ مسائل (ترجمہ) ہر کہ یقین کند اینکہ مردہ در کارہای جہان بدون خدا تصرف میکند کافر می شود چرا کہ

بجز خدا کسی متصرف نیست نه زنده و نه مرده وسعت دهندهٔ رزق وبه تنگ کنندهٔ آن فقط ذات پاک خود خداست در سورهٔ سبا میفرماید قُلْ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ (ترجمہ) بگو ای محمد صلی الله علیه وسلم که پروردگار من کشاده میکند رزق را برای هر که بخواهد از بندگانش وتنگ میکند برا او۔

ف :۔ یعنی آبادی وعمران شهرها وکشادگی رزق وتنگی آن وقحط همه در اختیار خالق است ۔ در سوره نحل میفرماید هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ۝ يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ۝۔ (ترجمہ) خدا آن ذات است که فرود آورد از آسمان آب را برای شما از او است نوشیدن شما واز او است سبز شدن درخت که در آن میچرانید می رویاند برای شما بسبب آن آب کشت وزیتون ودرخت خرما وانگور از هر قسم میوه جات به تحقیق که در این البته نشانی است برای قومیکه فکر میکنند۔

ف :۔ یعنی نازل کنندهٔ آب که از ان می نوشید وحیاتی شما وهمه جانوران زمین وابسته بآن است فقط خداست ورویانندهٔ کشت و هر گونه درختها مثمر وغیر مثمر که خود از آن میخورید ومواشی تان از ان میچرند هم خاص خداست ودیگر هیچکس مثل قاضی وقلندر وپیر صاحب قدرت ندارند که مگسی آفریده کنند۔ در تفسیر ابن کثیر است وَلَوِ اجْتَمَعَ كُلُّ أَهْلِ الْأَرْضِ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا لَعَجَزُوا عَنْ ذَٰلِكَ ۔ یعنی اگر جمع شوند تمام اهل روی زمین بر اینکه بیافرینند مگسی نتوانند وتمام

عاجز می مانند۔ پس معلوم شد که بغیر از خدا هیچ تصرف کنندهٔ در جهان نیست ودر حکمرانی کسی از پیر وپیغمبر بخدا شراکت ندارد ۔ هرچه میکند خود میکند چنانچه در سوره کهف میفرماید وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا ۔ وخدا شریک نمیکند در حکم خود کسی را پس این عقیده داشتن که شهر را آباد میکند یا خراب، کفر وشرک است وهرچه برای تعظیم وتقرب قاضی یا دیگر بزرگان بکشند مردار است ۔ در موضح القرآن است هر جانور که بغیر نام خدا ذبح شود یا برای تعظیم غیر خدا بکشند آن مردار است ودر احکام العیدین نوشته ذبیحهٔ که تقریباً وتعظیماً لغیر الله ذبح کرده شود حرام گردد وذکر تسمیه بر خلاف نیت مفید نیست بلکه این چنین ذابح را اکثر علماء بکفر نسبت کرده اند انتهیٰ ۔ در تفسیر بلغة الحیران نوشته که وقت ذبح جانور اگر نیت برای غیر خدا است وذبح هم بنام غیر خدا میکند یا برای خدا اما وقت ذبح نام غیر الله ذکر میکند یا نیت برای غیر خدا است ولی وقت کشتن بطور عادت نام خدا را ذکر میکند بمثل مردمان این زمانه در همه این صورت مذبوحه حرام است واگر نیت برای خدا است و ذبح هم بر نام خدا است پس همین یک صورت حلال است۔

تتمه :۔ درخت وغیره که بر قبور اولیاء وبزرگان باقی میگذارند باین عقیده که اگر شاخے از ان ببریم از ما ناراض میشود وما را ایذا میرساند این موجب کفر وشرکت است واگر بنام ایشان خیرات وصدقات میدهند که از ما راضی شده بما مال واولاد عطا میکنند این هم سبب کفر وشرک میباشد۔ وخوردن این خیرات وصدقات ناجائز است ۔ و اگر به نیت رسانیدن ثواب بارواح بزرگان میدهد که دوستان خدا

میباشند خدا از ما راضی شده مراد ما را بر می آرد این مباح و موجب ثواب است، برداشتن و خوردن این چنین صدقات حلال و طیب است. انتهی

در سورهٔ مائده خدا میفرماید وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ (ترجمه) و حرام کرده شده است بر شما آن جانوری که کشته شود بر پرستش گاه های حضرت شاه ولی الله بالای ترجمه دربارهٔ تفسیر نصب نوشته است اصنام و قبور. ف:- یعنی حرام است آنچه ذبح کنند برای بتان و قبران جهت تقرب. و در تفسیر نیشاپوری نوشته اَجْمَعَ الْعُلَمَآءُ لَوْ اَنَّ مُسْلِمًا ذَبَحَ ذَبِيْحَةً وَقَصَدَ بِذَبْحِهَا التَّقَرُّبَ اِلَى غَيْرِ اللهِ صَارَ مُرْتَدًّا وَذَبِيْحَتُهٗ ذَبِيْحَةُ مُرْتَدٍ. یعنی اجماع کرده اند علمآء بر اینکه اگر مسلمانی جانوری ذبح کند و بذبح قصد تقرب بغیر خدا داشته باشد مرتد میگردد و ذبیحه آن ذبیحه مرتد محسوب می شود غیر عام است از اینکه پیر باشد یا پیغمبر یا ولی یا بت یا جن وغیره. خلاصه اینکه باین عمل کافر میگردد و دست گوشت آن حرام میشود

حاصل جواب:- اینکه هر جانور که برای قاضی آدینه وغیره ذبح کنند و اورا متصرف یعنی نفع و ضرر دهنده بدانند حرام و خوردنش نارو است این قبیل مردم و زنان مسلمان شان مطلقه می شوند و اگر بدون توبه بمیرند همیشه در دوزخ خواهند ماند. و ان دخرما و پول گرفتن بخاطر گاد قاضی از مردم حرام و همچنین تقسیم مابقی. در مابین معتمدین و ریش سفیدان هم حرام است

سوال:- در کدام صورت ذبح حیوانات برای بزرگان حلال و روا می باشد؟

الجواب:- در صورتیکه خاص برای رضاء الهی ذبح کند و ثواب آن را بارواح بزرگان به بخشد بدون از اینکه تاریخ مقرر شود یا پای بند رسم باشد فقط باین کیفیت حلال و موجب اجر خواهد شد و خوردنش روا می باشد۔

سوال:- نذر برای قبول بزرگان باین عقیده که اگر مراد من حاصل شود (برای قلندر یک گاو میکنم یا که برای باباجی یا شیخ حسام الدین یا سلطان امیر عمر وغیره) جائز است یا خیر۔

الجواب:- نذر و نیاز دادن بجز برای خدای هیچکس روا نیست۔ و صدا زدن بزرگان بقصد حاجت روائی شرک است چنانچه در صوائق الهیه نوشته که طعام و روغن زیتون وغیره که نذر میکنند پس این نذر باتفاق تمام علمآء بچند وجوه باطل است۔ اول اینکه این نذر برای مخلوق است و نذر برای مخلوق روا نیست چراکه نذر عبادت است و عبادت برای مخلوق درست نیست و دوم اینکه نذر برای مرده است و مرده مالک نمی شود که قبض نماید۔ سوم اینکه نذر کننده عقیده دارد که مرده نافذ بر تصرف است بر امور و این عقیده داشتن برای غیر خدا کفر است (انتهی) در مسائل اربعین نوشته است که نذر دادن برای خدا و شیرینی و طعام آوردن نزد قبر بطریق نذر یا بطریق تقرب نیز جائز نیست بلکه بدعت و مکروه تحریمی است و عادت کفار نسبت به بتان همین بود و در درمختار است که به تحقیق نذری که واقع میشود برای مردگان و آنچه آورده میشود از پول و چراغ و روغن زیتون و مانند آن بسوی قبور اولیآء باعتبار حصول تقرب بایشان و حاجت روائی پس آن نذر باجماع حرام است، مادامیکه صرف کردن آن بفقرآء مقصود نباشد و بیشک که مردم باین مبتلا شده خصوصاً در این زمانه (انتهی)

در کشف الغطا منقول است اما نذریکه عوام بآن مبتلا میباشند یکی پیش قبری از صلحا می آید و میگوید که ای سید ما اگر حاجت مرا

برمی آری برای تو این قدر زر یا طعام میدہم۔ در بحر الرائق نوشته است که این نذر باجماع باطل است زیرا که این نذر برای مخلوق است و آن جائز نیست (انتهیٰ) و در حدیث آمده است که وفا در نذر معصیت خدا لازم نیست (مشکوٰة شریف بحواله ابوداؤد)

الحاصل اینکه نذر برای بزرگان بغیر از خدا حرام است۔

سوال :۔ مدد خواستن در کارہای مشکل از اولیاء و پیغمبران جائز است یا نہ؟

الجواب :۔ از اولیاء و پیغمبران مدد خواستن جائز نیست در مجمع البحار است که ہر کس بزیارت قبور پیغمبران و اولیاء این قصد داشته باشد که نزد شان نماز خوانده دعا کند و حاجتهای خود را از آنان سوال کند پس این جائز نیست نزد ہیچ یکی از علماء مسلمین زیرا که عبادت و حاجت خواستن و مدد طلبیدن ہمه حق خدا است تنہا (انتہیٰ) یعنی بجز خدا کسی لائق نیست که عبادت او کرده شود یا از و مدد خواسته شود۔ یا حاجت سوال کرده شود زیرا که غیر خدا ہمه مخلوق و عاجز اند نمی توانند بذات خود بکسی نفع و ضرری برسانند۔ خداوند تعالیٰ در سوره نحل میفرماید

وَالَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ لَا يَخْلُقُوْنَ شَيْئًا وَّهُمْ يُخْلَقُوْنَ۔ (ترجمه) و آن کسانیکه مردم آنانرا در قضاء حاجات میخوانند نمیتوانند چیزی خلق کنند بلکه خود آنان آفریده شده اند۔

ف :۔ یعنی غیر خدا خواه بت باشد یا ولی یا پیغمبر وغیره در پیدائش و رزق و نفع و ضرر خودش محتاج می باشد حاجت دیگری را چطور برمی آرد۔ در تفسیر ابن کثیر است که امید نفع از کسی باشد که داننده ہر چیز است و ہمه چیز را آفریده است (انتہیٰ) شیخ عطار چه خوش فرموده است بیت

نیست در دست خلائق خیر و شر		از خدا خواه ہر چه خواہی اے پسر

شیخ عیسیٰ در تنبیه المرام نوشته که لَا يَجُوْزُ الْاِسْتِعَانَةُ بِاَهْلِ الْقُبُوْرِ (انتہیٰ) نقل از تفہیم المسائل یعنی جائز نیست مدد خواستن از اہل قبور خداوند تبارک و تعالیٰ در سورهٔ یونس میفرماید

وَلَا تَدْعُ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ فَاِنْ فَعَلْتَ فَاِنَّكَ اِذًا مِّنَ الظّٰلِمِيْنَ وَاِنْ يَّمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهٗ اِلَّا هُوَ وَاِنْ يُّرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَآدَّ لِفَضْلِهٖ (ترجمه) مخوان بغیر از خدا آن چیزیرا که نه نفع میرساند به تو و نه نقصان پس اگر اینطور کردی پس بے شک تو این وقت از ظالمانی و اگر خدا به تو ضرری برساند دور کننده او بغیر از خود ش کسی نیست و اگر نفعی به تو اراده کند کسی نمی تواند که جلو فضل خدا را بگیرد۔

ف : یعنی اگر خداوند کسی را به درد یا تکلیفی مبتلا سازد بجز خدا ہیچ کس از پیر و پیغمبر و جن و بت وغیره ازاله آن نمیتواند و اگر به کسی فضل و خیری بخواہد ہیچ کس جلوگیر نیست۔

پس غیر او را برای حاجت روائی خواندن و از او مدد خواستن لغو و بیجاست۔

در تفسیر کبیر جلد ۵ صفحه ۳۳ طبع مصر نوشته لَوْ اِشْتَغَلْتَ بِطَلَبِ الْمَنْفَعَةِ وَالْمَضَرَّةِ مِنْ غَيْرِ اللّٰهِ فَاَنْتَ مِنَ الظّٰلِمِيْنَ۔ یعنی اگر مشغول باشی به خواستن نفع و ضرر از غیر خدا پس تو از ظالمانی (انتہیٰ)

در تفسیر ابن کثیر است لِاَنَّ الْخَيْرَ وَالشَّرَّ وَالنَّفْعَ وَالضَّرَرَ اِنَّمَا رَاجِعٌ اِلَى اللّٰهِ تَعَالٰى وَحْدَهٗ لَا يُشَارِكُهٗ فِىْ ذٰلِكَ اَحَدٌ فَهُوَ

الَّذِیْ یَسْتَحِقُّ الْعِبَادَةَ وَحْدَهٗ لَا شَرِیْكَ لَهٗ۔ یعنی بجز خدا کسی
اختیار نیکی و بدی ندارد زیرا کہ نیک و بد و نفع و ضرر بلاشک ہمہ
راجع است بخدا یعنی اختیار کل در دست خدای یگانہ است
کہ ہیچکس درین امور بخدا شرکتی ندارد پس لائق عبادت و خواندن
تنہا خداست کہ ہیچ ہمسر و ہم کفو ندارد (انتہی)

در حجۃ اللہ البالغہ نوشتہ کہ از کارہای شرک یکی انیست کہ در قضای
حاجات مثل شفا، بیماری و توانگری وغیرہ از غیر خدا مدد طلبیدہ شود۔
خدا بر بندگان واجب کردہ کہ در نماز بگویند اِیَّاكَ نَعْبُدُ وَاِیَّاكَ
نَسْتَعِیْنُ۔ یعنی خاص ترا می پرستیم و خاص از تو مدد می خواہیم و خداوند
فرمودہ است کہ فَلَا تَدْعُوْا مَعَ اللّٰهِ اَحَدًا۔ یعنی ہمراہ خدا ہیچکس را
مخوانید (انتہی مخلصا)

در غرائب فی تحقیق المذاہب نوشتہ کہ امام ابوحنیفہ کسی را دید کہ
بر قبور بزرگان آمدہ بایشان سلام داد و گفت ای صاحبان قبور بہ نزد
شما چیزی ہست کہ من چند ماہ است کہ شما را میخوانم و سوال من صرف
دعا می باشد از سوال من خبری دارید یا بی خبرید، امام صاحب پرسید کہ
آیا ترا چیزی جواب دادند، آن شخص گفت کہ ہیچ جواب ندادند، امام صاحب
فرمود لعنت باشد بر تو و نامراد باشی تو چرا تکلم میکنی بہ چنین کسان کہ نہ
جواب میدہند و نہ اختیار خبری دارند و نہ آواز می شنوند، باز امام صاحب
این آیہ را تلاوت فرمود وَمَا اَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَّنْ فِی الْقُبُوْرِ۔
(ترجمہ) و نیستی تو شنوانندہ کسی را کہ در قبرستان است (انتہی)
تفہیم المسائل۔ و در ارشاد الطالبین مصنفہ قاضی ثناء اللہ است مسئلہ

آنچہ جہال میگویند، یا شیخ عبدالقادر جیلانی شیئاً للہ جائز نیست
شرک و کفر است۔

حق تعالی میفرماید وَالَّذِیْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ عِبَادٌ
اَمْثَالُكُمْ (انتہی) و آن کسانیکہ بدون از خدا در حاجت روائی آن را
میخوانند بندگانند مانند شما یعنی ہیچ اختیار ندارند مانند شما (انتہی)

حضرت شاہ عبدالعزیز دہلوی در بعض حواشی فرمودہ کہ اگر کسی
نام غیر اللہ را بطریق تقرب ورد زبان می سازد مشرک میگردد (انتہی)
علامہ رشید احمد گنگوہی در فتاوی رشیدیہ حصہ سوم ص۸۶ نوشتہ
مدد خواستن از اولیاء حرام است، مدد از حق تعالی باید جست بغیر از
خدا ہیچکس طاقت مدد دادن ندارد۔ پس از غیر خدا مدد جوئیدن اگرچہ
ولی باشد یا نبی شرک است (انتہی)

سوال:۔ یکی میگوید کہ ارواح اولیاء حاضر میشوند و احوال ما را
میدانند، چہ حکم دارد۔

الجواب:۔ در بزازیہ وغیرہ نوشتہ مَنْ قَالَ اَنَّ اَرْوَاحَ الْمَشَائِخِ
حَاضِرَةٌ تَعْلَمُ كَفَرَ۔ یعنی ہر کہ بگوید کہ تحقیق ارواح بزرگان حاضر اند و
میدانند کافر میگردد (انتہی) فتاوی رشیدیہ،

یعنی ہر کس کہ بزرگان را در ہر جا حاضر و ناظر و دانا بہر چیز بگوید یا عقیدہ
داشتہ باشد ہر گاہ من آنان را ندا کنم می شنوند و احوال مرا میدانند و
ارواح اولیا حاضر شدہ بفریادم میرسند کافر شود۔ بجز خدا ہیچ فریاد
رس نیست چنانچہ شیخ عطار میفرماید۔ بیت

در بلا یاری مخواہ از ہیچ کس ❊ زانکہ نبود جز خدا فریاد رس

وشیخ سعدی شیرازؒی گوید

نداریم غیراز تو فریادرس	تو عاصیان را خطا بخش وبس

خداوند عظیم درسوره احقاف ارشاد میفرماید مَنْ اَضَلُّ مِمَّنْ یَدْعُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَنْ لَّا یَسْتَجِیْبُ لَهٗۤ اِلٰی یَوْمِ الْقِیٰمَةِ وَهُمْ عَنْ دُعَآئِهِمْ غَافِلُوْنَ (ترجمہ) کیست زیاده گمراه ازآنکه میخواند بغیراز خداکسی راکه جواب نمی دهد اوراتا روزقیامت وآن غیراللہ ازخواندن شان بی خبراند۔

ف : دون اللہ عام است۔خواه پیغمبرباشدیاولی یافرشته یا جن یابت یعنی هرچه غیراللہ باشد۔ درتمام گوشه های جهان ازان کس گمراه ترنیست که مالک حقیقی وخالق اصلی راگذاشته غیراورا آوازمیدهدکه بفریادم برس زیراکه غیراگرزنده باشد قدرت مدد دادن نداردپس چه جای مرده وبت بیجان مددمیدهد، افسوس وصدافسوس که آن ذات پاک وخالق زمین وافلاک راگذاشته مردگان وبتان بیجان رامیخوانند باوجودیکه ذات باری تعالیٰ میفرماید نَحْنُ اَقْرَبُ اِلَیْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِیْدِ یعنی ما نزدیک تریم بطرف انسان ازرگ گردن خدازنده وباقی وسمیع وبصیر وعلیم وقدیر ورازق وازهرچیزنزدیک تراست اوراترک نمودن بتان بیجان ومردگان خاکی که زیرهزارها خاک وسنگ وخشت دوراندوازحال مددجو بی خبراند آنهارامی خوانند۔شیخ عطارچه خوش فرموده است۔بیت

هرکه خواند غیرحق راای پسر	کیست درعالم ازوگمراه تر

درمشکوٰة بحواله ترمذی ازانسؓ مروی است که آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم

فرموده است که هریک ازشماتمام حاجات خودراازپروردگارخود سوال کندخواه آن حاجات ادنیٰ باشدمثل تسمه (یعنی سواس بند) انتهی،

ف : یعنی قاضی الحاجات وحل المشکلات فقط خداست۔ پس خدارابخوانیدوازاوهرگونه مرادخودراچه اعلیٰ باشدچه ادنیٰ طلب نمائیدچون طلب چیزی ادنی ازغیرخدانارواست پس طلب اعلیٰ مثل فرزند وشفاء بیمار وعمران شهروغیره چگونه رواباشدهرگزروانباشداگرکسی بگویدکه آب ونان وخرماوغیره بوقت ضرورت ازمردم طلب کرده میشود حتیٰ پیغمبرصلعم ازمردم اینطورچیزهاطلب فرموده است جواب میگویم که بوقت ضرورت طلب اینطوراشیاءازمردم بشرطیکه اوراحاجت روا نداندجائزاست حاجت روادرهرصورت خداست۔

الحاصل : اینکه غیرخداراحاجت روادانستن واوراغائبانه ندا کردن وازاومددخواستن بدعت وشرک میباشدالبته وسیله گرفتن بانبیاءؑ واولیاء رواست ویارسول اللہ وغیره بطورتبرک ومحبت گفتن روا است البته ایشان رامتصرف نپندارد۔متصرف فی الامور بجزخداکسی نیست وکسی رااختیارتصرف نداده مولاناجامی رحمة اللہ علیہ چه خوش فرموده است

یکی بین ویکی دان ویکی گو	یکی خواه ویکی خوان ویکی جو

سوال : بوسه گرفتن قبوروسجده وطواف نمودن وبرآن چراغ افروختن وچادرانداختن جائزاست یاخیر۔

الجواب : درکتاب سنجرالایمان نوشته۔گورراسجده کردن و بوسه گرفتن وهردودست بآن مالیدن وطواف کردن وازقبرحاجت طلبیدن

ودر قبرستان چراغها افروختن همه مکروه تحریمی است (انتهی)

شیخ الاسلام در کشف الغطا آورده که دست نه نهد و مسح نه کند و بوسه نه دهد و منحنی نه شود و روی بخاک نمالد که این عادت نصاری است و مشائخ در منع آن تشدید بسیار دارند کذا فی عامة الکتب (انتهی) و نیز پوشانیدن غلاف بر قبر درست نیست چنانچه در نصاب الاحتساب نوشته که پوشانیدن قبر بکلی در شریعت ناروا است در حق مردان و بجد برابر نمودن خشتها در حق زنان هم ناروا است یعنی حق مردان همیشه ناروا است و در حق زنان پوشانیدن قبر جائز است بقدریکه زن را در قبر نهند و روی آن را به خشت و سنگ برابر کنند بعد از آن در حق زنان هم روا نیست. حضرت علی رض بر قبر شخصی گذشت که غلاف پوشانیده بود از آن منع فرمود (انتهی)

و هم برین قیاس انداختن گل و چادر گلدار بر قبر تقربیاً جائز نیست زیرا که تقرب الی غیر الله حرام و ممنوع است و چادر گلدار بر جنازه انداختن بدعت و مکروه تحریمی است و در سرعت الاسلام نوشته که مکروه است، ساختن مسجد بر قبر که در آن نماز خوانده شود و همچنین خیمه زدن بر آن و گنبد ساختن برای قیام و سایه کردن قبور، بیشک سایه میکند او را عمل نیکش (انتهی) کذا فی مسائل اربعین. سجده بجز خدا برای کسی روا نیست در تفسیر بلغة الحیران منقول است که در فتاوی عزیزیه اجماع بر تحریم سجده تعظیمی نوشته و در خازن نوشته إِنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ لَا تَسْجُدُوا لِغَيْرِ اللهِ. یعنی سجده نکنید غیر خدا را. ابوداود از قیس و احمد از انس روایت مرفوع نقل فرموده اند که لَا يَصْلُحُ لِبَشَرٍ أَنْ يَسْجُدَ لِبَشَرٍ یعنی روا نیست برای هیچ

انسان که سجده کند انسان دیگری را یعنی حضور صلی الله علیه وسلم فرمود که بجز خدا هیچکس لائق سجده نیست از عائشه رض مروی است لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الْيَهُودِ وَالنَّصَارٰى اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدًا، متفق علیه یعنی آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود که لعنت خداست بر یهود و مسیحیان که قبور انبیاء خود را سجده گاه قرار دادند یعنی قبور را سجده میکردند، گویا که امت خود را ترسانیده میفرماید که شما مثل آنان قبور را سجده نکنید، و در جامع الرموز و احیاء العلوم و فتاوی عبدالحی و انواع و فتاوی ملا علی قاری و خلاصه سجده تعظیم را کفر گفته و همچنین در تفسیر کبیر و بزازیه کفر گفته است و در مکتوبات دفتر اول امر منع از سجده آمده وجود سجده تعظیم در هیچ کتاب فقه از مذاهب اربعه و همچنین در هیچ کتاب حدیث نیامده است در ملتقط بطور عاجزی سجده نمودن را حرام نوشته است شمس الائمه سرخسی فرموده است که سجده کردن غیر خدا بطریق تعظیم کفر است. انتهی،

اگر گوئی که از سجده کردن فرشتگان بآدم و برادران یوسف بر یوسف معلوم میشود که سجده تعظیم برای غیر الله روا است. گوئیم که قبلاً جائز بود، و در شریعت محمدی منسوخ و ممنوع است ما مأموریم به پیروی از شرع محمدی، و بسیار چیز در ادیان سابقه روا بوده که الآن در شرع محمدی روا نیست، مثل نکاح خواهر و برادر نسبی در زمان آدم، پس قیاس بر شرائع ما قبل بدون حکم شارع باطل و مردود است.

در سوره فصلت خداوندی فرماید لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ. (ترجمه) سجده نکنید خورشید و نه ماهتاب

را وسجده کنید برای آن خدائیکه اینها راآفریده است۔

ف : ازین آیۃ واضح شده است که لائق سجده خاص خدای خالق میباشد ازین سبب حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم فرمود که سجده میکند روی آن ذات پاک راکه او راآفریده وچشم وگوش او راشگافته است (رواه البخاری)

طواف قبور روانیست چنانچه قطب زمان حضرت مولانا رشید احمد گنگوہی رحمۃ اللہ علیہ در فتاوی رشیدیہ نوشته است که مسئلہ طواف قبور اولیاء حرام است بغیر بیت اللہ کسی را طواف نمودن درست نیست، ملا علی قاری در شرح مناسک نوشته است که طواف نکند گرد زمینان بزرگ یعنی قبور ومکانات متبرکہ زیراکه طواف نمودن از خاصهای کعبه بلند مرتبه است یعنی طواف بکعبه خاص است پس طواف گرد قبور اولیاء حرام است و آنچه جهّال میکنند اعتباری ندارد اگرچه در صورت مشائخ وعلماء باشند یعنی اگر پیر و عالم باشند فعل ایشان خلاف شریعت اعتباری ندارد بلکه غلط ولغو است۔ و در آطراح است که اگر کسی گرد مسجدی بغیر بیت اللہ طواف کرد خوف کفر دارد۔ انتہی، وقتیکه در طواف مسجد خوف کفر است در طواف قبور بطریق اولی کافر میشود۔ پس اگر کسی بصورت عالم یا درویش شده طواف کند آن فاسق است هرگز قول وفعل او را اعتباری ندهند۔ پرهیز نمایند (ختم شد عبارت فتاوی رشیدیہ)

امام نووی در مناسک نوشته۔ جائز نیست اینکه قبر پیغمبر طواف کرده شود (انتهی)

هرگاه طواف قبر پیغمبر روانیست طواف قبور اولیاء بطریق اولی روا نخواهد در تفسیر مظهری قاضی ثناء اللہ مرحوم نوشته۔ جائز نیست

آنچه میکنند جهّال بر قبور بزرگان وشهداء از طواف کردن قبور وسجده نمودن وافروختن چراغ وجمع شدن بعد هر سال مثل عیدها که این را عرس میگویند (انتهی)

پس از روایات بالا معلوم شد که آنچه نادانها میکنند مثل طناب و رسن انداختن در گردن وهفت گردش کردن دور قبر ودلی وعاجزی نمودن پیش او ومراد خواستن از قبر بدعت وحرام بلکه شرک است که ازین رسوم کافری توبه کرده آنها را ترک نمایند،

در صواعق الهیّہ منقول است که علامه زعفرانی فرموده که نهادن بر قبر ومثل او یعنی گرفتن خاک برای شفا مریض وغیره وبوسه دادن قبر در شریعت از بدعتهای بد است وازانس بن مالک رض مروی است که او یکی را دید که دست خود را بر قبر پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم نهاد او را منع کرده گفت نبودیم که بدانیم این را در عهد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یعنی چون در زمانه آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نبود۔ بدعت است۔

حضر امام شافعی رح وامام مالک رح وامام احمد رح ازین بشدت انکار فرموده اند ومنادی در شرح جامع الصغیر گفته دست نرساند قبر را وبوسه ندهد او را زیراکه این عادت کفریہ مسیحیان است۔ (انتهی)

عبارت صواعق مختصراً، پس معلوم شد که آنچه جهّال از قبر بزرگان دست زده خاک برمیدارند، وبر سر وگردن بیماران بنیّت شفا می مالند بسیار ناروا وبدعت می باشد وچادر انداختن بر قبور از قسم ریشم ورنگین ونصب کردن چوب وپرچم بر آن در شرع شریف ثبوتی ندارد ولذا بدعت وحرام است بلکه ایشان را بسا اوقات بکفر میرساند زیرا عوام این چنین فعلها را بطور تقرب و

حصول مراد میکنند ونیز در پوشانیدن قبر وآویختن پارچهٔ رنگین بر چوب
ضائع کردن مال است این نیز بوجه اسراف حرام است، خداوند فرموده
است اِنَّ الْمُبَذِّرِيْنَ كَانُوْٓا اِخْوَانَ الشَّيٰطِيْنِ - بیشک کہ بیجا خرچ
کنندگان برادران شیاطین اند واین کارهای مذکوره عقلاً هم بد میباشد زیراکه
مقصود از پوشیدن پارچه ازالهٔ سردی وگرمی است یا ستر برهنگی یا زینت
وهمچنین چوب یا برای افروختن آتش ودفع سردی وپختن طعام است
یا در دست گرفته برای یکطرف کردن موذیها مثل مار وسگ وغیره میباشد
یا برای شوق، پس صاحب قبر را هیچگونه فائده نمی رسد، لذا در عقل
ونقل براست واز آن پرهیز ضروری است -

سوال: رسم است که اگر یکی پیش از روز جمعه بمیرد بعد از دفن آن
شخص را مقرر مینمایند که تا جمعهٔ دیگر بر قبر بنشیند واو را بدست جمعه برساند
تا بعذاب مبتلا نشود آیا در شرع ثبوتی دارد یا خیر -

الجواب: ثبوت ندارد این بدعت وعقیدهٔ بدی است از آن توبه لازم است

سوال: بوقت برداشتن جنازه رسم است تا ده قدم رفته جنازه
را قدری نگاه میدارند[1] - بعده حاملین پس وپیش میشوند - ودیگری را
نمیگذارند که بتابوت جنازه دست بزند واگر کسی برای حمل جنازه بیاید او را
دشنام میدهند واین طرز مذکور را تا چهار مرتبه میکنند این را سنت فهمیده دائم
الوقت لازم میگیرند - وتارک آن را بد می دانند آیا لازم گرفتن این فعل
جائز است یا خیر - چه حکم دارد بیان نمائید -

الجواب: لازم گرفتن ده قدم که در آن کمی وبیشی نه آید درمیان

[1] یعنی بر زمین نهاده حاملین جلو وعقب میروند ۱۲

گرفتن دیگری روا نداشته باشد وبراین کیفیت مداومت هم صحیح نیست
زیراکه گرفتن جنازه را فقهاء تا چهل قدم مستحب نوشته اند چنانچه در
در المختار است وفی شرح المنیة ویستحب ان یحملها من کل جانب
اربعین خطوة للحدیث المذکور (انتهی)
یعنی در شرح منیه نوشته ومستحب است اینکه بردارد جنازه را از هر
جانب چهل قدم بسبب حدیث مذکور که حضرت فرموده هر که جنازه را
چهل قدم بردارد چهل کبیره[1] از و معاف کرده میشود ومداومت نمودن بر مستحبی
که در آن عقیدهٔ عوام خراب شده واو را لازمی قرار دهند مکروه است -
چنانچه در فتح القدیر است والحقُّ ان المداومة مکروهة مطلقا سواء
رأه حتمًا اولا (انتهی)
حق اینست که مداومت نمودن بر مستحب مطلقًا مکروه است چه او را
لازمی داند یا نه - پس وقتیکه درصورت عدم لزوم مکروه است درصورت
لزوم بطریق اولی مکروه وممنوع میگردد واز انجام آن انجام ندادن
بهتر است چنانچه در ردع الاخوان است که وقد تقرّر فی مقرّه ان کل
مباح ادّی الی التزام غیرمشروع والی فساد عقائد الجهلة وجب ترکه علی الکملة
(انتهی) یعنی به تحقیق ثابت شده در مقام خود این امر که هر چیز مباح که
مفضی باشد بسوی لازم گرفتن ناجائزی وبطرف خراب کردن عقیده
نادانان واجب است ترک آن بر راهنمایان یعنی ضروری ولازمی قرار
دادن چیزی مستحب ومباح که شرعًا ضروری نیست ودر آن عقیده
عوام خراب گشته باعث نزاع قرار میگردد عمل بآن ممنوع است برملاها
وقضاة ترک او ضروری است -

[1] یعنی گناه بزرگ ۱۲

حاصل جواب اینکه نفس مذکور[1] مستحب است لیکن بوجه تخصیص و لزوم فساد عقائد و نزاع ترکش واجب است ازین وجه در بعض مقامات علماء منع فرموده اند والله اعلم

سوال. درین جا رسم است که بعد نماز جنازه پیش از دفن دست بلند کرده دعا میخوانند و این را لازم دانسته تارک او را بد پندارند چه حکم دارد بیان فرمائید

الجواب. دعا نمودن بعد نماز جنازه قبل از دفن مکروه است و لازم قرار دادن آن جهل در برجندی شرح مختصر الوقایه نوشته است اِنَّ الدُّعَاءَ بَعْدَ صَلوٰةِ الْجَنَازَةِ مَکْرُوْهٌ یعنی دعا خواندن بعد نماز جنازه مکروه است و در درمختار است و تسلیم بلا دعا بعد الرابعة یعنی بعد از تکبیر چهارم بدون از دعاء خواندن سلام دهد. در ردالمحتار است که دعا نخوانند این است ظاهر مذهب معلوم شد که دعا خواندن بعد نماز جنازه خلاف ظاهر مذهب است و خلاف ظاهر بدون حجت قوی لغو است. در خلاصة الفتاوی نوشته است لا یقوم بعد صلوة الجنازة بالدعاء. یعنی بعد از نماز جنازه بدعا خواندن نه ایستد. و در بحر الرائق نوشته که دعا نخوانند برای مردم بعد از سلام و در مرقات نوشته که بعد از نماز جنازه دعا نخواند. زیرا که این مشابه است بافزودن[2] در نماز جنازه. و در سراجیه و جامع الرموز نوشته که بعد از نماز جنازه بدعا خواندن استاده نشود در نور الایضاح نوشته سلام دهد بعد از تکبیر چهارم بغیر از دعا خواندن و در بعض کتب که بلفظ قیل و از فضلی که لا باس آمده قابل حجت نیست زیرا که لفظ قیل بر ضعف روایت

---

[1] یعنی حمل جنازه از هر طرف ده یا چهل قدم اما بدون از نهادن آن بر زمین در اثناء حمل و جلو و عقب شدن همان چهار نفر اول و نگهداشتن دیگری را که درمیان جنازه را بگیرد بدون از آن چهار نفر. ۲

[2] یعنی در زیاده نمودن دعا بعد از نماز جنازه شبه پیدا میشود که این هم جزء نماز جنازه است ۱۲

اشاره میکند و روایت فضلی خلاف فعل رسول الله صلی الله علیه وسلم و جمهور امت دلالت بر لزوم ندارد بلکه حمل آن بر ترک اولی است. اگر بگوئید که از روایت ابراهیم معلوم میشود که ابن ابی اوفی صحابی پیغمبر بر دختر خود چهار تکبیر گفت و بعداً ایستاده دعا خوانده و او را به آنحضرت صلی الله علیه وسلم نسبت پس این فعل رسول و صحابی است گوئیم که این دعا خواندن بحالت نماز پیش از سلام است چنانچه روایت مفصلاً در کتاب الاذکار آمده است که چار تکبیر گفته قدری درنگ کرد حتی ما گمان بردیم که تکبیر پنجم میگوید. باز سلام داد. گفتیم این چه بود (یعنی درنگ کردن پیش از سلام) گفت که من اضافه نمی کنم بر آنچه پیغمبر صلی الله علیه وسلم را دیده ام این حدیث صحیح نیست (انتهی) ملخصاً پس ازین روایت با وجود عدم صحت آن معلوم شد که این دعا قبل از سلام بود، نه بعد از نماز جنازه تا مدعا ثابت گردد. اگر گوئی که دعا خیلی عبادت بزرگی است که در آیات و احادیث وارد شده چگونه مکروه گردد. گوئیم. در محل خود خوب است و در غیر محل خوب نیست یعنی در مقامیکه شریعت حکم داده است نیک است و در مقامیکه شریعت حکم نداده است دعاء خواندن نیک نیست مثلاً در اثناء[1] قضاء حاجت و در عین مجامعت با اهلیه و در عین استنجا وغیره دعا خواندن خوب نیست. همچنین بعد از نماز جنازه دعا خواندن خوب نیست و این بسیار نظائر دارد مثلاً درود خواندن در محل خود نیک است اما بعد از قعود اول در نمازهای چهارگانه یا سه گانه اگر کسی درود بخواند سجده سهو لازم می آید و نماز خواندن در محل و اوقات غیر مکروه عملی است خیلی خوب اما در اوقات ثلاثه وقت غروب و طلوع و استواء جائز نیست و اگر کسی بجای دو رکعت نماز صبح چهار رکعت بخواند یا یک رکعت بخواند یا یک رکعتی در مغرب اضافه نماید با وجودیکه

---

[1] قبل از شروع بقضاء حاجت یا مجامعت دعا بخوانید. نه در اثناء آن ۱۲

نماز است گنهگار ومستحق عذاب میگردد۔

الحاصل اینکه دعاخواندن درجای خود خوب است وبعداز نماز جنازه مکروه وممنوع میباشد زیراکه درمحل خود نیست وتاخیر دفن مرده لازم میباید که آن بداست چنانچه می آید انشاءالله۔ ونماز جنازه خود دعاست بعدازان دعاخواندن زیاده لغواست وعقید لزوم وبدوانستن تارکش وتنازع کردن قطعاً ناروا وترکش ضروری است۔

سوال رسم است که بعدازنماز جنازه قبل دفن ملایان جمع میشوند وقرآن راهمراه آورده نشسته حلقه می بندند ومقداری صدقات ازوارثان میّت رسماً مقرر می نمایند اولاً قرآن شریف رانیت داده امام بدست ملا دیگر میدهد وآن بدست دیگر۔ رفته رفته تاکه باز بدست امام میرسد باز مرتبه دوم نیت داده دست بدست میگردانند تا بامام برسد۔ الغرض به همین کیفیت تاهفت مرتبه یازیاده قرآن مجید راگردش میدهند واز وارث میت یک درخت خرما (نخل) اعلیٰ که قیمتش پنجاه الیٰ صدروپیه باشد وگاهی دونخل میگیرند واز طائفه حسین پیران پنجاه عدد نخل یابیشتر میگیرند که تقریباً قیمتش به هزار روپیه میرسد۔ واز طائفه بزرگ زادگان صدروپیه یازیاده گرفته میشود ودربعض مقام این راامام مسجد ولواینکه غنی باشد برمیدارد دیگران اصلاً نمیدهد ودربعض مقام امام حصّهٔ بیشتری برای خود برمیدارد ومابقی راملاهای دیگر باهم تقسیم میکنند۔ بسااوقات زدوخورد وجنگ وجدال پیش میآید واز جانب میت نسبت باین صدقه هیچ وصیتی نشده است زیرا درمنطقه سراوان ازقدیم الایام طریقه وصیت شرعی مروج نیست ودربعض اوقات میّت اولاد صغیر دارد یابرادر وخواهر کوچک دارد وپدر ومادر وزوجه دارد

وگاه مقروض میباشد واین ملایان بعوض قرآن گردانیدن قبلاً صدقه میگیرند وعوام را ترغیب میدهند تا صدقه زیاده بدهند والشان رامیترسانند که اگر صدقه نمی دهید برشما نماز نمی خوانیم وبرای شما نکاح نمی خوانیم لذا عوام ازترس هرچه ملا بخواهد میدهند واین همه افعال پیش از دفن میت است این رااسقاط میگویند آیا درشرع محمدی ثابت است یاخیر چه حکم دارد بالتفصیل بیان فرمائید واگرمیت مسکین باشد برای آن قرآن نمیگردانند درمیان غنی وفقیر فرق میکنند یعنی برای مسکین قرآن گرانیدن راروانداراند وبرای غنی واجب میدانند۔

الجواب:۔ اسقاط مروج بطریق مذکور بدعت است هرگز روا نیست واصلاً ازقرآن وحدیث ثبوت ندارد، وهمچنین ازاقوال صحابه وائمه مجتهدین ومشائخ طریقت هیچ سند واصل ندارد آنحضرت صلی الله علیه وسلّم فرمود هرکسی که چیزی نوین دردین احداث کرد که دراصل از دین نیست پس آن مردود است۔ (متفق علیه) یعنی قبول وسزاوار ثواب نیست وآنکس دشمن دین است که دردین کامل زیادتی نموده است واین رسم به چند وجوه باطل است یکی اینکه تاخیر در دفن مرده لازم می آید واین خلاف سنت است زیرا دربخاری ومسلم بروایت ابوهریرهؓ میآید آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود اَسْرِعُوْا بِالْجَنَازَةِ یعنی جنازه بزودی ببرید زیرا میّت اگرنیک است به نیکی خود میرسد واگر بداست آنرا ازگردن خود دور میکنید (انتهیٰ)

ودر ابوداؤد میآید که وقتیکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم ازبیمار پرسی طلحه بن براءؓ بازگشت نمودند اظهار فرمودند که گمان نمیکنم بطلحه مگراینکه

آثار موت دراو نمایان شده است وقتی وفات یافت مرا اطلاع دهید تاکه براو نماز بخوانم وشتاب کنید در کار مرده زیرا برای میت مسلمان مناسب نیست که تا دیر نگهداشته شود درمیان اهلش (انتهی)

درهر دو حدیث صیغهٔ امر آمده است وخلاف امر رسول صلی الله علیه وسلم گمراهی والحاد است ودر مشکوٰة از عبدالله بن عمر مروی است قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُوْلُ اِذَا مَاتَ اَحَدُكُمْ فَلَا تَحْبِسُوْهُ وَاَسْرِعُوْا بِهٖ اِلٰى قَبْرِهٖ۔ ابن عمر میفرماید که از آنحضرت صلی الله علیه وسلم شنیدم فرمود وقتی یکی از شما وفات نمود اورا زود تر دفن نمائید،

ودر هدایه در مختار ومراقی الفلاح وفتاوی سراجیه وغیره نوشته که مرده را بزودی بدون از دیدن بقبرستان ببرند، الغرض از اسقاط مروّج دیر ماندن میّت می آید که این خلاف سنت پس بدعت وناجائز میباشد۔

وجه دوم اینکه مال مردم را ملاها بناحق وفریب مفت میخورند واین حرام است خداوند در مذمت علماء سوء ودرویشان بد در سورهٔ توبه میفرماید اِنَّ كَثِيْرًا مِّنَ الْاَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَاْكُلُوْنَ اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ۔

(ترجمه) به تحقیق بسیار از علماء ودرویشان البته میخورند اموال مردم را بدروغ وناحق وباز میدارند از راه خدا!

ودر تفسیر ابن کثیر است که مقصود ازین آیه ترسانیدن مردمان است از صحبت ملایان بد وفقیران گمراه۔

سفیان بن عیینه فرمود که هرکه از علماء ما خراب شد درآن مشابهت نصاری است وبعوض دین دنیا را میخورند وباوجود خوردن مال حرام

مردم را از پیروی حق باز میدارند وحق را به باطل می پوشند وباز به پیروان خود از جهال اظهار می کنند که ما شمارا بطرف نیکی میخوانیم وهدایت میکنیم ونیستند چنانکه گمان میکنند بلکه ایشانند بطرف دوزخ داعی ودر روز قیامت مدد داده نه شوند (انتهی)

مخلصًا۔ پس ازین آیه واضح شد که خوردن مال غیر بناحق روا نیست چونکه اسقاط مروّج مشتمل است بر خوردن مال میت بدون وصیت از جانب آن وملاها وارثان را فریب میدهند وبدروغ وباطل مال آنان را می خورند این وجه این عمل بدعت وحرام میباشد،

وجه سوم اینکه قرآن را مثل سنگ آسیا دست بدست گردانیدن توهین آن است وبیحرمتی قرآن گناهی است بزرگ بلکه خطرهٔ سلب ایمان است وآنچه ملایان شکم پرست میگویند که گردانیدن قرآن وسیلهٔ مغفرت است غلط است زیراکه شارع بیان نه فرموده وبدون از بیان شارع این شناخته نمی شود۔ امر دینی را از فکر خود گفتن ضلالت وجسارت است بر گناه، پس اسقاط رسمی بوجه بی حرمتی قرآن حرام وناروا وکمال بی ادبی است۔

وجه چهارم اینکه قرآن را وسیلهٔ جمع آوری دنیا قرار داده اند۔ حالانکه قرآن وسیلهٔ حصول دین وذریعهٔ نجات اخروی است وخدا ازین منع فرموده در حق دین دنیا فروشان میفرماید وَلَا تَشْتَرُوْا بِاٰيٰتِيْ ثَمَنًا قَلِيْلًا وَّاِيَّايَ فَاتَّقُوْنِ۔

(ترجمه) ونه خرید عوض آیات من بهای اندک را وخاص از من بترسید یعنی دنیا بنسبت ثواب آیات در آخرت اندک وهیچ است که فانی است

و آخرت بسیار و باقی است و ہیچ عاقل اندک و فانی را بر کثیر باقی کہ مزد
آخرت می باشد ترجیح نمی دہد مقصود بالذات حصول منافع آخرت است
کہ آن برضامندی خدا و فرمانبرداری او بوسیلہ عمل بآیات قرآنی بدست
میآید پس آیات را وسیلہ حصول دنیا کہ فانی و غیر مقصودی است نباید
کرد اَلدُّنیَا مَزرَعَةُ الآخِرَةِ یعنی دنیا جای کشت آخرت است باید
دانست کہ ہر چند این آیہ بظاہر در بارہ بنی اسرائیل است امّا در حقیقت
سرزنش چند فرقہ از ین امت است کہ در عوض آیات الٰہی قیمت اندک
میگیرند و آن نعمت را برباد میدہند چنانچہ حضرت امیر المومنین عمر
فاروق رضؓ در تفسیر این آیت و مانند آن فرمودہ اند بتحقیق بنی اسرائیل
گذشت و رفتند و شنیدہ نمی شود باین آیہ غیر از شما فرقہ اوّل علماء
بدجوہر می باشند کہ بہ ثروت مندان و ظالمان اختلاط میکنند و برای
لذّات و شہوات آنہا و تصحیح مظالم آنہا روایات نادرہ برمی آرند و حیلہا
برمی انگیزند۔ فرقہ دوم قاضیان رشوت خور و مفتیان بی باک کہ برای
رشوت حکم شرع را تبدیل میکنند۔ مدعی را مدعی علیہ و بالعکس
قرار میدہند، فرقہ سوم، بادشاہان ظالم و امراء بیدادگر کہ داد
مظلومان نمی دہند، فرقہ چہارم وزیران و متصدّیان دفاتر کہ
در تحصیل اموال و کشیدن خراج از رعایا و مزارعان خوف آخرت
در خاطر نمی آرند۔ فرقہ پنجم، معلمان دنیا طلب و واعظان طمع
کذا فی تفسیر عزیزی ملخصًا علماء و ملاہا را خصوصًا و عوام را عمومًا لازم
است کہ از خدا بترسند و قرآن را وسیلہ دنیا نہ سازند و علم خود
را در خدمت دین صرف کنند، چنانچہ حضرت سعدی رحمۃ اللہ علیہ

فرمودہ اند علم از بہر دین پرورن است نہ از بہر دنیا خوردن۔ بیت

ہر کہ پرہیز و زہد علم فروخت		خرمنی گرد کرد و پاک بسوخت

در سنن ابی داؤد بروایت ابوہریرہؓ آمدہ است کہ سرور کائنات
صلی اللہ علیہ وسلم فرمود کہ ہر کہ بیاموزد چنین علمی کہ باو رضای خدا طلب
کردہ می شود (یعنی علم دین) و نمی آموزد او را مگر برای حصول چیزی
از دنیا روز قیامت بوی جنت را نخواہد یافت (انتہٰی)
سعدی علیہ الرحمۃ چہ خوش فرمودہ است۔ بیت،

مبادا دل آن فرومایہ شاد		کہ از بہر دنیا دہد دین بباد

از تحقیق بالا واضح و روشن شد کہ قرآن گرانیدن جہت جمع آوری
دنیا ناجائز است۔ پس اسقاط رسمی بعلت مذکور ہم ناروا است
ترک باید کرد،
وجہ پنجم اینکہ حق تلفی وارثان میت است کہ گاہی اولاد
صغیر یا کبیر غائب دارد یا والدین و زوجہ دارد یا عصبہ صغیر دارد،
یا برادر یا خواہر کوچک دارد یا مقروض و مدیون است پس این
تمام ذی حق اند، لذا آنچہ ملاہا بدون از وصیت قبل از دفن
حصہ رسمی کہ معین کردہ میگیرند و پروای حقوق کسی از مذکورین
ندارند قطعًا و یقینًا حرام و ظلم عظیم است خصوصًا خوردن
مال یتیمان و صغیران کہ خداوند وعید شدید در بارہ حیف و میل
نمودن حقوق ایشان بیان فرمودہ است چنانچہ در سورۂ نسا

بیان میفرماید اِنَّ الَّذِینَ یَأکُلُونَ اَموَالَ الیَتٰمٰی ظُلمًا اِنَّمَا یَأکُلُونَ فِی بُطُونِهِم نَارًا وَسَیَصلَونَ سَعِیرًا۔

(ترجمه) به تحقیق کسانیکه میخورند اموال یتیمان را بناحق جز این نیست که میخورند در شکمهای خود آتش دوزخ و عنقریب داخل می شوند در آتش افروخته۔

در تفسیر ابن کثیر است بروایت ابی هریرهؓ که سرور کائنات علیه الصلوٰة والسلام فرمود که روز قیامت یک قومی از قبرستان بلند می شود که از دهنان آنان شعلهٔ آتش بلند کرده میشود پرسیده شد که چه کسانی هستند فرمود آیا نمی بینید همان کسانی هستند که خدا در آیه اِنَّ الَّذِینَ الخ بیان فرموده است که خورندهٔ مال یتیم بلند کرده میشود روز قیامت در آن حالیکه بیرون میشود شعلهٔ آتش از دهن او و از بیخ هر موی و از بینی و چشم او و هر که او را بخوردن مال یتیم دیده است او را میشناسد (انتهی)۔

پس بر ملایان لازم است که از خدا بترسند و از خوردن مال یتیم توبه کرده درمیان حلال و حرام قائل به تمیز باشند و این چنین ظلم و زور بر امت روا ندارند و بمثل کوران از حق چشم پوشی نکنند که رب العزت میفرماید مَن کَانَ فِی هٰذِهٖ اَعمٰی فَهُوَ فِی الآخِرَةِ اَعمٰی (ترجمه) هر که است در دین دنیا از حق کور پس آن در قیامت از راه جنت کور باشد یانی لذت دنیا فانی عیش جاودانی را برباد کرده دین را به دنیا نباید داد۔ سعدیؒ فرموده دین به دنیا فروشان خراند باید پیروی شریعت نمایند و حکم شرع را

دیده و دانسته عملاً نگذارند، در تمام کتب شرعی علم میراث نوشته است که به ترکهٔ میت چهار حقوق بالترتیب متعلق میشود۔

اول تکفین و تجهیز ضروری میانه بدون اسراف که از مال میت خرج کرده میشود، پس از آن حق دوم ادار دیون و دوام میت یعنی اگر از دفن آن چیزی باقی ماند حقوق عباد از گردن او پرداخت شود مهریهٔ زن و دوام مردم و بعد از ادائیگی حقوق بندگان اگر حقوق الله بر ذمه او مانده است مثل نماز و روزه و حج وغیره که از او فوت شده است و میت باداء آن وصیت کرده است پس از سوم حصهٔ ترکه این حقوق خدائی را ادا کنند و اگر ثلث ترکه بآن کفایت نکرد بر ذمهٔ وارثان لازم نیست که از دو سهم باقی که حق ورثا میباشد ادا نمایند امّا اگر به رضامندی بدون حق تلفی از مال خود ورثه ادا نمودند جائز است۔ حق سوّم جاری و نافذ نمودن وصیت در ثلث ترکه حق چهارم تقسیم و توزیع اموال میّت درمیان ورثه از ذوی الفروض و عصبه ملاها باید این همه حقوق را بالترتیب رعایت کنند و پس پشت نیندازند ورنه روز قیامت مسئول و ماخوذ خواهند شد و بعض ملا از اسقاط را از ورثه میت بزور میگیرند حتیٰ که اگر خودش چیز نداشته باید قرض گرفته اسقاط بدهد این بدعت و ناروا است۔

آگهی: از خوردن اسقاط دل مردم سیاه و خراب میشود و حرص دنیا زیاده میگردد و اسقاط خور همیشه در انتظار مردن مردم است و از مردن یکی در دل خیلی خوشحال و شادمان میگردد و از موت خود بی خبر و از عبرت گرفتن غافل میباشد از ین اعتبار هم مکروه و قبیح است

لذا ترک آن ضروری است وکیفیت اسقاط رسمی در شهرها مختلف است ودر بعض بلاد افغانستان تفنگ میگردانند ودر بعض پول ودر کراچی دستاران وبعض اطراف هند قرآن میگردانند ودر بعض دان گندم میگردانند ودر بعض شهر پول وطعام بفقراء میدهند، امّا اول بایشان میگویند که هر نماز وروزه وگناهیکه بذمه میت است تو آن را بر ذمه خود بکن ومی پرسند که قبول داری فقیر دنیائی میگوید که قبول کردم این از همه بدتر وبوجه عقیده بد خوف زوال ایمان را دارد وبعض قرآن شریف را بعوض نماز وروزه میّت بملا وفقیر میدهند وآنان قبول میکنند این همه وهرچه ازین قبیل باشد حرام وناروا است اصل واساس ندارد ودر دلیل الخیرات و براهین قاطعه موا عند اسقاط را ناروا نوشته. طریقه صحیح این است که اگر کسی فوت شد وچند نماز که در حیات بر قضاء آن ولو باشاره قادر نبود بذمه او ماند لازم است که بفدیه دادن آن نماز ها وصیت کند در صورت وصیت وداشتن ترکه وصی یا ولی میت از ثلث آن بعوض هر نماز وهمچنین وتر بقدر صدقة الفطر میدهد واگر ثلث کفایت نکرد بر ولی یا وصی انفاذ وصیت هم لازم نیست زیرا وصیت نمودن بزاید از ثلث روا نیست واگر تبرعاً از طرف خود کردند باک ندارد واگر میت مال وترکه نگذاشته ثلثش باداء دین کافی نیست وورثه تبرع نمی کنند پس وارث بقدر صدقة الفطر از کسی قرض گرفته به فقیری صدقه کند باز همان فقیر برضای خود بلا اکراه واجبار آن را بوارث هبه نماید باز وارث او را به همان فقیر یا فقیر دیگر صدقه دهد همچنین چند بار مکرراً بکنند تا که فدیه نماز وروزه

وقسم وقربانی وغیره تمام شود، کما فی درمختار وعالمگیری وشامی علماء گفته اند امید است که چون فدیه فرائض وواجبات ادا شود خدا او را قبول فرماید. باید دانست که این تبرع که در آخر بیان شد بر ولی میت واجب نیست بلکه همان طور که از همش معلوم میشود فقط تبرع واحسان است واگر کسی این را واجب یا سنت بداند ناجائز وبدعت قرار میگیرد،

حاصل جواب اینکه اسقاط مروجه زمان حاضر که عبارت است از حلقه بستن ملاها وطواف دادن قرآن برای گرفتن نخل وزمین وپول ودان وغیره بدون وصیت قبل از دفن بالکل حرام وبدعت است ترکش ضروری است بر همه واجب است که از آن منع کنند.

مسئله دادن فدیه، نماز وروزه وغیره بر غنی روا نیست به محتاج روا است، کذا فی کتب الفقه.

سوال: بهمراه هر جنازه هفت گز پارچه یا دوازه یا زیاده میکنند که بعد از نماز امام او را برای خود بر میدارد وملایان میگویند که چون مرده از قبر بیرون میشود برهنه است این را می پوشد این را پیش نماز میگویند واین را لازمی میدانند آیا جائز است یا خیر.

الجواب: این پیش نماز ناجائز وبدعت است واین گفتن ملایان دروغ محض ولغو است، هیچ اصل وسند ندارد نه از رسول خدا صلی الله علیه وسلم ونه از صحابه. در رد الاخوان نوشته لکن الاولیٰ هو الاتباع بطریقة النبی صلعم واصحابه فان الخیر کله فی الاتباع لاسیما اذا وجد الالتزام فیما لا یلزم وظن ما لیس من الشرع وما لیس بسنة من السنة (انتهی) یعنی بهتر از تمام راه های پیروی کردن راه پیغمبر صلی الله علیه وسلم ویاران او است

خصوصاً وقتیکہ یافتہ باشد ضروری داشتن آنچہ ضروری نیست وعقیدہ
داشتن آنچہ از شرع ثابت نیست کہ از شرع است وعقیدہ داشتن آنچہ
سنت نیست کہ این سنت است یعنی دائماً پیروی پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم
واصحاب ضروری است وقتی کہ مردم غیر ضروری را ضروری دانند وچیزی
کہ ثبوت شرعی ندارد اورا از شرع قرار دہند وآنچہ از سنت نیست اورا
سنت پندارند پس درین وقت پیروی پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم واصحاب
اشد ضروری است، راہ ثواب ونجات فقط ہمین است تمام خیر وبرکات
در اتباع آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است درخلافش راہ نخواہی یافت چنانچہ
شیخ سعدی علیہ الرحمۃ میفرماید

خلاف پیمبر کسی رہ گزید		کہ ہرگز بمنزل نخواہد رسید

الغرض پیش نماز بدعت وناروا است۔ سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم
فرمودہ است ہر بدعت گمراہی است، ظاہر است کہ در گمراہی ثواب و
نجاتی نیست پس ترکش واجب است وہمچنین بدعت است آنچہ ہمراہ
جنازہ میبرند از گوسفند وغیرہ وآنرا توشۂ قبر گویند۔ کذا فی طحطاوی۔

مسئلہ: در قبرستان خوردن وبول وغایط نمودن وخندہ
ولغویات گفتن روا نیست۔

مسئلہ: در پس جنازہ خاموش باشند وبلند کردن آواز بذکر وخواندن
وقرآن بجہر روا نیست، بیت گوئی وقرأت بآواز بلند بطریق اعلی
بدعت وناروا است۔

سوال: بعد از دفن مردم نزد اہل میت برای دعا خواندن جمع میشوند و

چند طبق وظرف از خرما وغیرہ پر کردہ از طرف اہل میت پیش ایشان گذاشتہ
میشود تا بخورند اگر کسی نداشتہ باشد از خوف طعنہ قرض گرفتہ میاورد،
چہ حکم دارد، بیان فرمائید،

الجواب: جمع شدن نزد اہل مردہ برای خوردن طعام از جانب
او وقرض گرفتن بوقت نیستی این ہمہ رسم کفر است روا نیست، چنانچہ
در سنن ابن ماجہ بروایت جریر فرزند عبد اللہ مروی است:۔

قَالَ كُنَّا نَرَى الْاِجْتِمَاعَ اِلٰى اَهْلِ الْمَيِّتِ وَصَنْعَةَ الطَّعَامِ مِنَ النِّيَاحَةِ
یعنی حضرت جریر بن عبد اللہ بجلی میگویند کہ ما تمام صحابہ اجتماع نزد اہل
میت ودرست کردن طعام را از نیاحت قرار میدادیم وحضرت پیغمبر صلی
اللہ علیہ وسلم فرمودہ است اَلنِّيَاحَةُ مِنْ اَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ، رواہ ابن
ماجہ۔ یعنی نوحہ کردن از رسم کفر است۔

ف: یعنی چنانچہ نوحہ کردن در شریعت ناروا است ہمچنین جمع شدن
نزد اہل میت وخوردن طعام از او ہم ناروا است۔ علامہ ابو الحسن سندی
درحاشیہ ابن ماجہ فرمودہ است:۔

قولہ:۔ نری، این بمنزلہ روایت اجماع است از صحابہ یا فعل تقریری
پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم کہ در مردم در حضورش کردہ اند والیشان صلی اللہ علیہ
وسلم خاموش بودہ اند، درین صورت حکم حدیث مرفوع دارد ودر ہر دو صورت
حجت است کہ بر وعمل کنند وساختن طعام برخلاف حکم واردۂ شرع میباشد زیرا
حکم واردۂ این است کہ مردمان دیگر غیر از اہل میت طعام از منزل خود پختہ
باہل میت بدہند پس اجتماع درخانہ اہل میت ومجبور کردن او بر خاستن طعام
تغیر وتبدیل حکم واردۂ شرع می باشد وعدۂ زیادی از فقہا فرمودہ اند کہ این ضیافت

ومهمانی از اهل میت قلب معقول است زیراکه حق ضیافت بوقت خوشی است نه بوقت اندوه وغم (انتهیٰ)

در دُرّ المختار نوشته که مکروه است ساختن طعام از جانب اهل میت، زیراکه این بوقت سرور مشروع است نه بوقت غم واین بدعتی است خیلی بد (انتهی)

اگر این طعام از مال یتیم یا از حق وارث غائب یا از حق وارث حاضر است اما بدون اذن پس حرام است ووقت مطالبه از طرف مالک ضمان باید داد، چقدر خرچ شده خرچ کنندگان شرعاً همان القدر بمالکین مسترد کنند۔ نزد اهل میت رفتن وبرای تسلی آن دعای خیر خواندن رواست وطعام پختن دبا اهل میت دادن رواست ونشستن برای ماتم وعزاداری تا سه روز رواست بیشتر مکروه مگر برای غائب وکسی که برای تعزیه یک مرتبه رفته است مکروه است که بار دوّم برود ونیز مکروه است نزد قبور ودر خانه۔ چنانچه در دُرّ مختار نوشته است پروا نیست به تسلی دادن اهل مرده وترغیب نمودن ایشان به صبر ودرست کردن طعام برای ایشان ونشستن به نیت تعزیه در مکانی غیر از مسجد تا سه روز اولش بهتر است وبعد از سه روز مکروه است مگر برای غائب ومکروه است تعزیه بار دوم ونزد قبر ونزد در یعنی بیرون در برای تعزیه نشستن مکروه است وبوقت تعزیه بگوید خدا به تو اجر عظیم عنایت فرماید، وصبر جمیل عطا کند۔ ومیت را معاف فرماید (انتهیٰ)

وقرض گرفتن بوقت نیستی بوجه طعنه زدن روا نیست بدعت است ثواب ندارد۔

مسئله: مستحب است برای همسایگان اهل میت وخویشان دور

که طعام ساخته بقدر سیر شدن اهل میت برای شان بفرستند تا یکشبانه روز زیرا آنحضرت صلی الله علیه وسلم بوقت شهادت حضرت جعفر طیّار فرموده اند که برای اهل جعفرؓ طعام درست کنید زیرا به نزد شان آمده آنچه آنان را باز داشته است یعنی اندوه وغم کذا فی الشامی۔

الحاصل:۔ اینکه نزد میت جمع شدن وطعام از او خوردن و قرض گرفتن او بوقت نیستی برای اینگونه مخارج همه بدعت ومکروه است وباید دانست که بوقت مصیبت تا سه روز نشستن رخصت است، امّا ترک آن بهتر است کذا فی عالمگیری۔

در دُرّ المختار نوشته که بسیاری از ائمه متاخرین احناف ازدحام وانبوه شدن را نزد اهل میت مکروه دانسته اند، ومکروه است در خانه خود نشستن باین غرض که مردم آمد تعزیه نمایند۔ بلکه بعد از فراغت هر کسی بکار خود برود وهمچنین صاحب میّت بکار خود (انتهیٰ)

یعنی بعد دفن نزد اهل میت برای طعام خوردن ودعا گفتن وحقه کشیدن وغیره جمع نه شوند که مکروه است ودر صورتیکه برای تعزیه روند اجتماع خاص نکنند، چنانکه معروف است واگر اتفاقاً چند مردم بدون قصد جمع شدند حرجی ندارد البته اجتماع نمودن ورفتن مکروه است وضروری دانستن این تعزیه بدعت وناروا است نفس جواز ثابت است لازم نیست۔

سوال:۔ مقرر است که بوقت شام روز اوّل نسیؔ من وهشت قیاس خرما وغیره در چند ظرف کرده بسوی مسجد میفرستند ومردم میگویند که ازین نسیؔ من وهشت قیاس فقط هشت قیاس به میت میرسد وبعض مردم بیشتر وکمتر میدهند مثلاً دو من ونیم متواتر تا چهل روز بعد ازان بند میکنند وهمیشه بوقت چار ماه وچهل

وشش ماه وسال یک گوسفند باپنجاه من آرد یاکم وبیش مقرر است که این را درست کرده ملاها را برای ختم قرآن می طلبند وهمه را ضروری میدانند وبعض مردم این امور را با دل ناخواسته بوجه خوف طعن خلق میکنند که اگر نکنند با وطعنه وتشنیع میکنند واگر اهل میت نداشته باشد چیزی از ترکه فروخته یا قرض گرفته میکنند حالانکه دربعض صورت میت اطفال صغیر ووارث غایب دارد اما این همه رسومات را باید انجام دهد آیا در شرع محمدی جائز می باشد یا خیر بیان فرمائید۔

الجواب: این تمام رسوم مکروه وبدعت می باشد ودر صورت که حق صغیر یا وارث غایب بزیان برسد حرام از بیانات آئنده جواب هر امر واضح میگردد انشاء الله تعالیٰ۔ درفتاوی بزازیه نوشته وَیُکْرَهُ اِتِّخَاذُ الضِّیَافَةِ ثلاثة ایام واکلها الخ مکروه است درست کردن مهمانی وخوردن آن از اهل میت تا سه روز ومکروه است ساختن طعام روز اول وسوم وبعد هفته وعیدین وبردن خوراک بطرف قبرستان در بعض موسم خاص ومکروه است انتظام دعوت برای تلاوت قران وجمع کردن صلحاء وملایان برای ختم یا خواندن سورهٔ انعام واخلاص۔ الغرض ساختن خوراک برای خواندن قرآن وخوردن آن مکروه است (انتهی) درخلاصة الفتاوی نوشته وَلَایُبَاحُ اتخاذ الضیافة عند ثلاثة ایام لان الضیافة یتخذ عند السرور (انتهی)

یعنی ازجانب اهل میت درست کردن طعام در سه روز یعنی اول و دوم وسوم ازمرگ روانیست زیرا درست نمودن طعام بوقت خوشی می شود۔ درقاضیخان نوشته یکره اتخاذ الضیافة فی ایام المصیبة

لانها ایام تاسف الخ یعنی انتظام مهمانی درروزهای مرگ زدگی مکروه است چراکه این روزها روزهای اندوه میباشد آنچه بوقت خوشی وسرور میشود درایام غم مناسب نیست واگر طعام برای محتاج وفقراء درست نمودند درحالیکه همه ورثه بالغ وحاضر باشند خوب واما درصورت که یکی از ورثه نابالغ باشد از ترکه درست نکنند که روانیست،

درفتاوی عالمگیری نوشته لایباح اتخاذ الضیافة عند ثلاثة ایام (انتهی) یعنی مباح نیست ساختن طعام مهمانی تا سه روز ودر جامع الرموز اینچنین نوشته از روایات فوق واضح شد که شام اول تا سه روز باتخصیص این ایام نسبت بایام دیگر مکروه است اگر کسی وصیت کرد که بعد موت من تا سه روز شام اول داده شود باطل است چنانچه در فتاوی عالمگیری نوشته رَجُلٌ اَوصٰی بان یَتَّخِذَ الطعام بعد موته ثلاثة ایام قالوا الوصیة باطل (انتهی) یعنی شخصی وصیت نمود باینکه طعام درست شود بعد مرگ آن تا سه روز، علماء فرموده اند این وصیت باطل است اعتبار ندارد زیرا شام اول ناروا است ووصیت برای امر ناروا جائز نیست،

درفتاوی قاضیخان وبزازیه هم نوشته که وصیت نمودن لبساختن طعام شام اول باطل است ودرفتاوی رشیدیه حصه سوم ص۹۲ تقریر علامه حیدرعلی منقول است که طعام مهمانی که از پس موتی پزند اول این خود ناروا ومکروه تحریمی است بچند وجه۔ یکی آنکه در بحرالرائق ودیگر کتب تصریح کرده اند که ضیافت ومهمانی درسرور وشادمانی مشروع است نه درشرور ومصائب وغم وفرستادن طعام روز اول بخانه کسی که موت درآن واقع شده

مسنون است نہ آنکہ از آنکس صریحاً طعام طلب کنند یا کہ اگر او نیز دبراد طعنہ روا دارند کہ این ہم یک نوع مطالبہ است پس بخوف این طلب او طعام درست میکنند دوم آنکہ در حدیث جریر بن عبداللہ بجلی آمدہ است کہ کنا نعدّ الاجتماع الی اھل المیّت وصنعھم الطعام من النیاحۃ یعنی ما ہمہ اصحاب جمع شدن مردم را نزد اہل میت (علاوہ از تجہیز و تکفین) و درست نمودن آنان طعام را از نیاحت می شمردیم و نوحہ خود حرام است پس این اجتماع مردم و ساختن طعام ہم ناروا و حرام خواہد بود۔ سوم آنکہ در کتب شرع مصرّح است کہ درست نمودن طعام از اہل میّت از رسوم و عادات جاہلیۃ عرب بود وقتیکہ اسلام رسید این رسم جاہلیۃ را موقوف کرد لہذا در صحابہ و تابعین این رسم منقول نیست پس آنچہ در عوام رسم سوّم و دہم و بیستم و چہلم و ششماہی و سال رواج یافتہ ہمہ ناروا است اجتناب ازان ضروری است۔

ما در رسالہ صغیر و دو جزو کبیر دوازدہ جزو در بحث عدم جواز این طعام نوشتہ ایم بعد از چند سطر میگوید این رسم جاہلیۃ عرب و رسم تمام ہندوستان است و در این تشبیہ بکفار است در سابق حدیث نوشتہ شد من تَشَبَّہَ بقوم فھو منھم یعنی ہر کس مشابہت قومی را اختیار کند پس او ازان قوم است۔

حضرت شاہ ولی اللہ دہلوی در تفہیمات الٰہیّہ فرمودہ دیگر از عادات شنیعۂ ما مردم اسراف است در ماتم ہا و سوّم و چہلم و ششماہی و فاتحہ سالینہ (انتہی) یعنی این رسم فضول خرچی از عادات بد ما پیدا شدہ

[1] یعنی در فتاوی رشیدیہ قبل ازین بحث ۱۲

در شریعت حرام است زیرا تضیع مال بدون فائدہ و بی موقع ہیچ ثواب ندارد۔ در فتاوی مولوی عبدالحی نوشتہ۔

سوال۔ طعام چہلم یا ششماہی یا سال کہ در برادری تقسیم می شود چہ حکم دارد؟

جواب: شیخ عبدالحق محدث دہلوی در جامع البرکات می نویسد و آنکہ بعد سال یا ششماہی یا چہل روز درین دیار پزند و در میان برادران بخشش کنند و آنرا (بھاجی)[1] گویند چیزی داخل اعتبار نیست بہتر آن است کہ نخورند۔

سوال: روز سوّم یا پنجم مردم بطلب یا بلا طلب جمع میشوند و چند ختم قرآن مجید میخوانند بعضی آہستہ و بعضی بہ آواز بلند و در پیالہ خوشبوی گل میر بزند و دیگر خصوصیات در رسوم بعمل میآرند چہ حکم دارد؟

جواب: مقرر کردن روز سوّم وغیرہ بالتخصیص و اورا ضروری انگاشتن در شریعت محمّدی ثابت نیست۔ صاحب نصاب الاحتساب آن را مکروہ نوشتہ راہ تخصیص را بگذارند و ہر روزیکہ خواہند ثواب بروح میّت برسانند (انتہیٰ) و در شرح نقایہ نوشتہ دیکرہ اتخاذ الضیافۃ من اھل المیت لانہ شرع فی السرور لا فی ضدہ وھی بدعۃ مستقبحۃ (انتھی) یعنی مکروہ است ساختن طعام از اہل میّت زیرا آن در موقع خوشی است نہ در ضد آن (یعنی وقت غم) و آن بدعتی است خیلی بد۔ و در در المختار بعد مذمت شام اول در رسوم می نویسد۔

[1] در زبان اردو او را بھاجی۔ در بلوچی شام یا خیرات می نامند ۱۲

وهٰذِهِ الافعال کلها للسمعة والریاء فیحترز عنها لانهم لا یریدون بها وجه الله تعالیٰ (انتهی) یعنی واین رسم شام اوّل تا سه روز شام هفته وختم خوانی وغیره کل افعال برای شهرت وارائه دادن میشود پس ضروری است که پرهیز کرده شود از این همه رسوم زیرا رضامندی خدا در انجام این رسوم مقصود نیست بلکه محض نام آوری واتباع رسوم مقصود شان است پس خیر وبرکت وثواب از کجا یابند مال مفت ضائع شد وبه میت فائده هم عاید نگشت بلکه فاعل گنهگار شده موجب سخط خداوند قرار گرفت این کار عقلمندان نیست لازم است که مردم دانا وفهمیده جمیع خیرات وصدقات خود را طبق دستور شرع انور بدون تعین روز وتاریخ بدهند تا به میت ثواب رسیده خدا هم راضی باشد واز بدعت وکراهت برطرف گردد وشرع مقدس اسلام برای بند کردن رسومات وعادات شنیعه آمده امّا انسان بوجه خیال ننگ وناموس دنیائی در دام نفس اماره افتاده تمیز نیک وبد نمی کند. حضرت مجدد الف ثانی در جلد دوم مکتوبات فرموده هرچند می داند حصول این معنی امروز از شما متعذّر است که هجوم موانع است والتزام رسوم وعادات است که منظوری ننگ وناموس است که ضدیت بشریعت غرّا دارند. چه شریعت از برای رفع رسوم وعادات وارد شده است واز برای دفع ننگ وناموس که ناشی از نفس اماره است آمده (انتهی) وعبادات وخیرات رسمی مفید نیست چنانچه در زمان خلیفهٔ دوّم حضرت عمر فاروق اعظمؓ در مکان آتش افتاد برای خاموش کردن آن هرچند بآب پاشی کوشش کردند فائده نداد. بالاخره نزد امیر المومنین آمدند ایشان

فرمودند. چنانچه مولانا روم میفرماید. مثنوی

گفت آن آتش زآیات خدا است	شعله از آتش بخل شما است
آب بگذارید ونان قسمت کنید	بخل بگذارید اگر آل ماید
خلق گفتند که در بگشوده ایم	ما سخی اهل فتوت بوده ایم
گفت نان در رسم وعادت داده اید	دست از بهر خدا نگشاده اید
بهر فخر وبهر عزّ وبهر ناز	نی برای ترس وتقوی ونیاز

اکثر این رسومات شنیعه وعادات قبیحه را ملّایان شکم پرور برپا نموده اند خداوند متعال موجودین ایشان را براه نیک هدایت نموده توفیق عمل عطا نماید ورا هم اغلب دل ایشان از خوردن طعام میت یعنی مرده شام سیاه زنگ گرفته زیرا که فرموده بزرگان که گفته اند از تجربه راست در آمده طَعَامُ الْمَيِّتِ يُمِيْتُ الْقَلْبَ یعنی مرده شام دل را مرده میکند بعض این را حدیث قرار داده اند اما در اصل حدیث نیست چنانچه شیخ کل علماء هند حضرت شاه عبد العزیز محدث دهلوی فرموده است که این قول "طعام المیت یمیت القلب" حدیث نیست کلام بعض از تجربه کاران است. گفته اند مراد از طعام میت طعامی است که مکرر چهل روز می خورانند ووجه اماتت قلب آن است که بیشتر از هنگام سنوح[1] موت میت وهم بعد از آن خیال سر انجام این طعام وتقسیم آن فی ما بین الاقربا وهمسایگان دامنگیر خاطر میشود وکسانیکه این طعام بآنها میرسد از وقت موت متوقع دربن طعام چشم دوخته میباشند مقصود شرع آن است که از موت میت عبرت گیرند وپند پذیرند ودر تفکر آخرت

[1] ای ظهور علامات ۱۲

مشغول نشوند واز غفلت ہوشیار گردند واین مقصد در صورت مذکورہ بالکلیہ مفقود است وآنچہ در احادیث آمدہ است در صحاح ستّہ موجود است ہمین قدر است کہ نهی رسول الله صلی الله علیہ وسلم عن طعام المیت الخ (انتهی) یعنی حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم از طعام میت منع فرمودہ است واضح باد کہ سی من وہشت قیاس محض دروغ است کہ بطلانش از قول خود ایشان نمایان است کہ گویند ہشت قیاس بمیت میرسد، پس مابقی مفت ضائع شد پس برای چہ میدہند، خدا لعنت کند کسی را کہ چنین رسومات بد در دین محمدی داخل میکند۔ در شریعت ہیچ مقدار برای تصدق بالیصال ثواب ارواح مردگان وتخصیص روز وتاریخ مقرر ومتعین نیست بعد از سہ روز ہر وقت کہ خواہند در خانہ اہل میت ہر مقدار خوراک کہ بتوانند لبا زند ولوجہ اللہ صدقہ نمایند۔ این روا وباعث ثواب است۔ بشرطیکہ حق یتیم ووارث غائب در آن نباشد کہ حرام میگردد۔ میت ہمیشہ محتاج دعا وصدقات است ہرچند زیادہ کردہ شود بہتر روح میت خوش میشود اما ہیچ روز وتاریخ ومقداری از طرف خود مقرر نہ کند کہ ناروا وبدعت میگردد بلکہ خاص برضای خدا بدون لحاظ رسم وخوف طعنہ زنان صدقہ نمایند، وفقہا صدقہ پوشیدہ را خیلی بہتر گفتہ اند زیراکہ از ریا خالی می باشد واگر بوجہ خوف طعنہ زنان وپابندی رسم وریا صدقہ وخیرات دہد ذرّہ ثواب نیابد بلکہ عاصی و بدعتی میگردد۔

تنبیہ: رسوم وبدعات باعتبار نفس خود بد وناجائز میباشد پس ضروری دانستن آنہا بدتر خواہد شد۔ مراد از ضروری لازم قرار دادن ومداومت نمودن است اگر کسی امر مستحبی را لازم قرار دادہ مداومت نماید ناجائز ومکروہ میگردد۔ پس لزوم رسم بطریق اولی ناروا میشود چنانچہ طیبی شارح مشکوٰۃ در شرح حدیث انصراف بیان فرمودہ کہ ازین حدیث معلوم میشود کہ ہر کہ مستحبی ہمیشگی نمودہ او را لازم قرار دہد وبر رخصت عمل نہ کند پس شیطان از او موقع گمراہ کردن می یابد پس چہ می شود حال کسیکہ بر فعل بد وبدعت مداومت کند (انتهی) یعنی در مداومت بر امر بد وبدعت شیطان موقع بیشتر برای گمراہ کردن بدست می آورد پس ثابت شد کہ لزوم رسومات ناروا است ودر ردالمختار است اذا المریعین علیہ شیئًا تیسرًا علیہ کرہ لہ ان یعین، یعنی وقت شارع چیزی را از نظر آسانی براو مقرر نکردہ است اگر خود ش او را مقرر سازد مکروہ است لذا پیروی شریعت و ترک رسومات لازم است.

الحاصل اینکہ شام اوّل تا سہ روز مقرر نمودن سی من وہشت قیاس وچہل وچہار ماہ وششماہ وسال ولازم قرار دادن آنہا ناروا وبدعت است۔ حق تلفی صغیر وغائب بالکل حرام است، البتہ صدقہ دادن بدون تخصیص والتزام مقدار وتاریخ بہ نیت ایصال ثواب رواست۔

سوال:۔ دربارۂ درود تاج خیلی ثواب ودرجہ نوشتہ اند ودر آن نسبت بہ رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم این الفاظ میگویند دَافِعُ الْبَلَاءِ

وَالْوَبَآءِ وَالْقَحْطِ وَالْمَرَضِ وَالْاَلَمِ۔ ثبوتی شرعی دارد یا خیر۔ وِردش رواست یا نه۔ حکمش چیست تحریر نمائید۔

الجواب:۔ ثبوت شرعی ندارد، چنانچه قطب زمان علّامه دَوران مولانا رشید احمد گنگوہی در فتاوی رشیدیه نوشته آنچه فضائل درود تاج که جهلا بیان کنند غلط است و دانستن اندازهٔ ثواب برای غیر شارع محال و تالیف این درود بعد مرور صدہا سال واقع شد پس چگونه ورود این صیغه موجب ثواب قرار داده شود و آنچه در احادیث صحاح صیغهای درود وارد شده آنرا ترک کردن و این را موعود به ثواب جزیل پنداشتن و وِرد ساختن بدعت و ضلالت است و چونکه در آن کلمات شرکیه مذکور است و اندیشهٔ خرابی عقیدهٔ عوام است لهٰذا وِرد آن ممنوع است۔ پس تعلیم درود تاج ہما ناسم قاتل بعوام سپردن است که صدہا مردم بفساد عقیدهٔ شرکیه مبتلا شوند و موجب ہلاکت ایشان گردد، (انتہٰی)

فقیر گوید خدا پیغمبر خود را امر فرمود قُلْ لَا اَمْلِكُ لِنَفْسِيْ نَفْعًا وَّ لَا ضَرًّا۔ اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ۔ یعنی ای محمد (صلی اللہ علیه وسلم) بگو من مالک نیستم برای خودم نه نفع و نه ضرری مگر آنچه خدا بخواهد، یعنی وقتی خودش برای نفع خود اختیار نفع و ضرر ندارد چه گونه بدون اذن خدا به دیگران نفع و ضرری میرساند دافع و دور کننده بلاء و وباء و قحط و بیماری و درد بغیر از خدا کسی نیست چنانچه بیان این مفصلاً اوّل گذشت پس خواندن درود تاج روا نیست و ثواب ندارد۔

سوال:۔ چند اشخاص صاحبزاده دائماً سرود و طنبور و ساز میزنند

و تنباک میکشند و میگویند ما فقیریم از برای ما این امور روا می باشد و بما معرفت خدا حاصل میگردد و شهر به شهر و خانه بخانه طواف نموده سوال میکنند و بمردم تعویذ میدهند۔ اگر برای کسی فرزند متولد شود یا از مرض شفا یابد آنزا الطرف همان صاحبزاده نسبت میدهند و میگویند که این دست داد پیر است نام او را پیر بخش و غوث بخش یا پیر داد میگذارند و آن پیر هم میگوید که این دست داد من است یا دست داد جد من ده یک و زکوٰة برای خود مقرر میکنند و بعض از شخص مذکور قبض رسید ده یک و زکواة سالیانه میگیرد و شخص مذکور هم ده یک و زکواة خود را برای او میگذارد که اگر تا سالها نیاید بدیگران نمی دهد آیا اینها روا باشند یا خیر چه حکم دارند مکمل بیان فرمائید۔

الجواب:۔ درین سوال چند امر ذکر شده جواب هر یکی بالترتیب داده خواهد شد انشاء اللہ ربّی، یکمؒ سرود و طنبور زدن و حصول معرفت با آن۔ دوّمؒ تنباک کشیدن۔ سوّمؒ سوال کردن۔ چهارم دست داد فهمیدن، پنجمؒ ده یک و زکوٰة۔

استعمال سرود و ساز و طنبور و تمام آلات غنا، و مزامیر حرام می باشد، برای اثبات حرمت آنها روایات بسیاری موجود است که چندی از ان بقدر ضرورت می نگاریم،

در صحیح بخاری نوشته که رسول اکرم صلی اللہ علیه وسلم فرمود، لتکونن من امّتی قوم يَسْتَحِلُّوْنَ الْحِرِيْرَ وَ المعازف (انتہٰی)

البته میشود از امت قومی که حلال قرار میدهند لباس ابریشم را (یعنی برای مردان) و شراب نوشی و ساز و سرود را۔

ف : یعنی الآن حرام اندا ما در آئنده قومی پیدا می شود که آنها حلال می پندارند، و در سنن ترمذی است :۔

تَکُوْنُ فِیْ اُمَّتِیْ خَسْفٌ وَمَسْخٌ اِذَا ظَهَرَ الْقَیْنَاتُ وَ الْمَعَازِفُ۔

حضرت رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم فرمود که در امت من فرو رفتن بر زمین و تبدیلی صورت میشود وقتیکه ظاهر شوند زنان سرود خوان و سارها

ف : یعنی بوجه حرام بودن آنها خسف و مسخ پیش می آید زیراکه عذاب بر بدی می آید نه بر نیکی، و در مسند امام احمد است۔ اِنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ الْخَمْرَ وَ الْمَیْسَرَ وَالْکُوْبَةَ۔

به تحقیق که خدا حرام کرده است شراب و قمار بازی و طبلک را و در روایت مسند امام احمد است اِنَّ اللّٰهَ بَعَثَنِیْ رَحْمَةً لِّلْعٰلَمِیْنَ وَاَمَرَنِیْ اَنْ اُمْحِقَ الْمَزَامِیْرَ۔ بی شک که خدا مرا مبعوث کرده است رحمت برای عالمیان و حکم داد بمن که باطل کنم آلات نی زدن را مثل (نل[1] و سرنا) و سرود و ساز و طنبوره و دف۔ در مسند ابن ابی الدنیا است که آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمود که در آخر زمانه یک قومی ازین امت بصورت بوزینه (شادیک) و خوک مسخ کرده شود، مردم پرسیدند که یا رسول اللہ مگر این قوم گواهی نمی دهند بجز خدا معبود دیگری نیست و محمد رسول خدا است، حضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمود، بلی۔ یعنی اقرار به توحید و رسالت دارند، نماز میخوانند و روزه میگیرند و حج ادا می کنند۔ گفتند پس چیست حال ایشان، آنحضرت صلی اللہ فرمودند می شنود ساز و سرود را بوجه استماع ساز و سرود و طنبوره بصورت خوک و بوزینه مسخ میگردند و در سنن ابی داؤد است که عبد اللہ بن عمر آواز نی را شنید، پس هر دو

[1] این دو کلمه بلوچی است ۱۲

انگشت را در سوراخ گوشهای خود گذاشت تا نشنود و از راه یکطرف رفت ای نافع آیا میشنوی چیزی از آواز؟ نافع میگوید که من گفتم نه، پس دور کرد انگشتهای خود را از گوشها، و فرمود که من همراه پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم بودم او شنید آواز نی و کرد مثل همیں۔ (انتهٰی) یعنی انگشتها در گوش کرد، ازین احادیث ثابت و روشن شد که سرود و ساز و جمیع اسباب لهو حرام و ناروا میباشد، و در مبسوط است استماع الملاهی والتغنی کلها حرامٌ، یعنی شنیدن تمام آلات لهو مثل طنبوره و چنگ و رباب وغیره و سرود زدن جملگی حرام میباشد و در محیط است، التغنی و التصفیق بها و استماعها کلها حرام یعنی سرود زدن و دست برهم زدن (یعنی چاپ) و شنیدن اینها کلها حرام میباشد وَمَا اَشْبَهَ ذالکَ حرام، یعنی سرود زدن و دست برهم زدن و طنبوره و ساز و دهل زدن و هرچه از قسم ساز و سرود باشد حرام است۔

و در تاتارخانیه است ان کان غنا فهو حرام لان التغنی واستماع الغنا حرام۔ اگر شنیدن سرود است پس آن حرام است زیراکه سرود زدن و شنیدن سرود حرام است کذا فی فتاوی لکهنوی و در فتاوی رشیدیه نقل از کتاب السیر نوشته وقد نقل القرطبی ان هذا الغناء وضرب القضیب والرقص حرام بالاجماع عند مالك وابی حنیفة والشافعی واحمد یعنی علا قرطبی نقل کرده که این سرود زدن و نی و ناچ حرام میباشد باتفاق تمام آئمه نزد مالک و ابوحنیفه و شافعی و احمد یعنی نزد ائمه اربعه سرود و ساز و نی وغیره حرام است کسی آنها را جائز نداشته و در فتاوی شیخ الاسلام جلال الدین گیلانی دیدیم که حلال داننده این بازی رقص کافر است۔ (انتهٰی)

مختصرًا، در مجموعۃ الفتاوی وغیرہ است کہ شنیدن آلات بازی مثل سرود وساز وغیرہ گناہ است ونشستن برآن فسق ولذت گرفتن از آن کفر است۔ ودر مکتوبات الف ثانی جلد اول نوشتہ کہ اگر شخص در اباحت سماع حدیث منسوخ یا روایت شاذ بیارد اعتبار نہ باید کرد کہ فقیہی در ہیچ وقتی وزمانی فتویٰ باباحت سرود ندادہ است۔ (انتہٰی)

پس ازین روایات واضح وصاف ثابت شد کہ جمیع آلات بازی مثل سرود وطنبورہ وساز وچنگ ورباب ہر قسم وہر نمونہ کہ باشند حرام ونارواست، مگر طبلِ غازی ودف خاص کہ در موقع نکاح جہت اعلان زدہ میشود پس وقتیکہ استعمال این آلات حرام است معرفت از حرام کی حاصل میگردد، پس شعراء ومغنی ہا کہ شب وروز در لہویات وساز وطنبورہ اشتغال دارند چرا عارف نیستند کسی آنان را بزرگ نمی گوید آنچہ صاجزادگان میگویند کہ سرود رواست، غلط است، کسی اعتبار نہ کند کہ خلاف شرع است وآنچہ بعض درویش روا داشتہ مشروط است بہ بسیار شرائط۔ مثلاً بغرض بازی وتماشہ نباشد واز زن وبچہ وبی ریش خلوت باشد ومستمع اہل ذوق باشد ودر گوشہ باشد وسرود زندہ وسامع اہل باشند، یعنی نفس مردہ ودل زندہ وغیرہ در آن صورت روا دارند مگر در شریعت این ہم ثبوت ندارد۔ واضح باد جائیکہ صاجزادگان سرود میزنند در آنجا زن بیگانہ وبچہ بی ریش واہل فسق موجود است۔ پس این سرود زدن خاص برای تماشا وشہوت انگیزی است لذا بالکل حرام وناروا است باید کہ توبہ کردہ از شرع اتباع کنند در سورۂ لقمان **حرمت غنا** بہ ثبوت رسیدہ است،

تنباک در ۱۰۰۰ھ بعد از ہجرت ظاہر شدہ عدۂ از علماء او را حرام گفتہ وبعض مکروہ وبعض مباح، فقیر میگوید تنباک ناروا ومضر است بعض را نشہ میدہد ودرد ماغ خشکی وبدمزاجی پیدا میکند قوت بدن را کم میکند از کشیدن او ذہن خیلی بدبو میباشد حتّٰی باہل مجلس وشرکاءِ نماز ایذا میرسد واغلب حقہ نوشان در اثر تنباک کشیدن از جماعت محروم میمانند ونیز در آن خیلی اسراف می آید، لذا بنا براین وجوہ مکروہ وناروا است ودر شرح وہبانیہ است

یمنع من بیع الدخان وشربہ وشاربہ فی الصوم لاشک یفطر۔ یعنی از فروختن تنباک ونوشیدن او منع کردہ شدہ وبیقین روزۂ نوشندہ می شکند یعنی اگر روزہ دار حقہ یا سیگار کشیدہ روزہ اش فاسد میشود صاحب در مختار نوشتہ کہ شیخ ما نجم گفتہ تنباک کہ تازہ در دمشق عارض شدہ است نوشندۂ او میگوید کہ نشہ نمی دہد واگر تسلیم کردہ شود کہ نشہ نمی دہد اما مفتر است وآن ہم حرام است بحدیث کہ امام احمد از ام سلمہ روایت کردہ است کہ میگوید آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم از ہر نشہ آور وفتور آور منع فرمودہ است وملا سعد رومی او را در مجالس الابرار حرام نوشتہ بدلیل اینکہ دخان آلۂ عذاب است واستعمال آلہ عذاب درست نیست وبسیار علماء دیگر ہم ہمین وجہ را نوشتہ اند، الغرض تنباک ناروا ومکروہ تحریمی است چون شبہ دارد ترکش بہتر است۔

سوال کردن بر آن کس کہ طعام یکشبانہ روز داشتہ باشد حرام است وبا ودادن ہم حرام وہمچنین آنکہ بر کسب قدرت دارد وتندرست

وقوی است گدائی نمودن برای او هم حرام است، دهنده و گیرنده هر دو گنهکار میشوند البته اگر دهنده از حالش معلوم نیست بدادن عاصی نمیشود

ودر ترمذی از حبشی بن جناده مروی است که آنحضرت صلی الله علیه وسلّم فرمود که سوال نمودن برای مالدار و قوی وتندرست حلال نیست مگر اینکه آن قوی سخت گدا یا سخت مدیون باشد وهر که سوال کند تا بیفزاید مال خود را روز قیامت صورت او مجروح میشود ومیخورد سنگ گرم از جهنّم، پس هر که خواهد کم کند وهر که خواهد اضافه کند،

از ابن عمر رضـ مروی است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود مردم همیشه سوال میکند تا اینکه می آید روز قیامت و در روی او پارهٔ گوشت نیست یعنی عزت و آبرو در روی او نمانده ذلیل شده است،

ودر تاتارخانیه نوشته که هر که مالک روزی یک روز باشد برای او سوال حرام است۔

ودر ردالمختار نوشته۔ حلال نیست سوال برای کسیکه طعام یک روز داشته باشد خواه بالفعل یا بالقوه مثل تندرست ودهنده در صورت اطلاع از حالتش آثم میگردد، بوجه مدد دادن بر حرام ودر کنز است سوال نه کند کسیکه روزی یک روز دارد۔

الغرض صاحبزادگانیکه مالدار اند سوال نمودن شان حرام و ناروا است۔ دست وار دپیر گفتن روانیست۔ اگر عقیده دارد که پیر صاحب بمن فرزند داده وپیر صاحب هم عقیده داشته باشد که من یا جد من فرزندبا و داده است هر دو کافر میگردند، وزنان مسلمان شان از ایشان جدا میشوند، خدا تعالی در مواقع مختلف از قران ارشاد

ا؎ گنہگار ۱۲

فرموده است که بجز من فرزند دهنده وغیره کسی نیست۔ بعض را فرزند نر وماده میدهد بعض را نر میدهد وبعض را صرف ماده وبعض را بی اولاد میگذارد اگرچه پیش همه اولیا برود بدون از رب کسی نمی تواند که ادنی مگسی پیدا کند در سورهٔ الحج میفرماید اِنَّ الَّذِیْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ لَنْ یَّخْلُقُوْا ذُبَابًا الآیة۔ بتحقیق کسانیکه شما آنرا میخوانید علاوه خدا هرگز آفریده نمی کنند مگس را پس چگونه میتوانند فرزند بکسی بدهند،

ونام گذاشتن پیرداد وغوث بخش وغیره روانیست۔ در حجة الله البالغه نوشته که از اقسام شرک نام بد گذاشتن است مثل عبدالعزّیٰ وعبدالشمس ومانند آن۔ باز آیه سورهٔ اعراف را بطور دلیل پیش فرموده است اِذْ هُوَ الَّذِیْ خَلَقَکُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ تا عَمَّا یُشْرِکُوْنَ، یعنی از این آیه مذکوره مذمت شرک فی التسمیه ثابت است۔ در احادیث بی شمار آمده که آنحضرت صلی الله علیه وسلم نامهای بد اوّل اصحاب را مثل عبدالعزّیٰ وعبدالشمس ومانند آن ها را به عبدالله وعبدالرحمٰن وغیره تبدیل فرموده است۔ شارع از گذاشتن نامهای شرکیه منع فرموده است، امام ابن حزم گفته که تمام علماء بر این متفق اند که هر نامیکه در آن بندگی غیر خدا یافته شود بآن نام گذاشتن حرام است۔ مانند عبدالرسول وعبدالکعبه وعبدعمر وعبدالنبی

در مسلم از ابن عمر رضـ مروی است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود۔ اِنِّیْ اَحَبُّ اَسْمَآئِکُمْ عَبْدُ اللّٰهِ وَعَبْدُ الرَّحْمٰنِ، بهترین نامهای شما عبدالله وعبدالرحمٰن است۔

ف یعنی هر نامیکه در آن عبودیت خدا فهمیده باشد

بهتراست مانند عبدالقدّوس وعبدالحکیم وعبدالبصیر وعبدالواحد وعبدالصمد وخداداد ومولاداد والله داد وغیره

الغرض پیرداد وامام بخش وغیره ناروا است. نام نیک بفرزند باید گذاشت نه بد،

ده یک وزکوٰة حق محتاجان است هرکه باشند اما بخویش واقرباً دادن آن زیاده ثواب دارد،

مسئله ده یک وزکوٰة را بعوض دم وتعویذ یا بامید دنیوی دادن روانیست از ذمهٔ او ساقط نمیشود. قبض رسید گرفتن برای ملاصاحبان وهمچنین قبض دادن مردم که هرسال باید ده یک وزکوٰة بمذکورین بدهند جائز نیست. هر دو یعنی دهنده وگیرنده آثم میشوند بلکه خاص برضای خدای تعالی بدون طمع بدهد تا ادا گردد، کذا فی کتب الفقه.

سوال: رسم است که اکثر مردم بوقت قسم یاد کردن میگویند بسر پدرم یا جدم یا بسر فلند یا بقرآن یا به رسول یا به سردار آیا این روا است یا خیر بیان فرمائید.

الجواب: بغیر از خدا به دیگری قسم خوردن روانیست بلکه شرک است در ترمذی از عبدالله بن عمر رض مروی است. گفت من شنیدم آنحضرت صلی الله علیه وسلم که فرمودند مَنْ حَلَفَ بِغَيْرِ اللهِ فَقَدْ اَشْرَكَ هرکه بغیر خدا قسم خورد پس بتحقیق شرک کرد **ف**: شرک ناجائز و چون قسم بغیر خدا متضمن شرک است پس آن هم ناجائز است. در مسلم از عبدالرحمن بن سمره رض مروی است قال رسول الله صلّی الله علیه وسلّم لا تحلفوا بالطواغیت ولا بآبائکم

یعنی آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود که نه به بتان قسم بخورید ونه بپدرانتان یعنی غیر خدا هرکه باشد بآن قسم نخورید، ودر بخاری ومسلم از ابن عمر رض مروی است که پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمود اِنَّ اللهَ يَنْهٰكُمْ اَنْ تَحْلِفُوْا بِآبَائِكُمْ مَنْ كَانَ حَالِفًا فَلْيَحْلِفْ بِاللهِ اَوْ لِيَصْمُتْ یعنی خدا منع فرمود از این که سوگند بخورید به پدران وجدان خود، هرکه قسم میخورد باید قسم بخورد بخدا نه به دیگری یا خاموش باشد. الغرض بغیر از خدا به هیچکس قسم خوردن روانیست. خواه نبی باشد یا ولی یا قرآن یا کعبه،

سوال: بعض ملا وصاحبزاده بر سر بیماران رفته ودر کتاب نظر کرده میگویند از فلان جوی یا کوه یا از یارتگاه باین بیمار آسیبی رسیده است گوسفندی سرخ یا سفید دست ویا ذبح کنید یا مرغ سیاه ذبح نمائید، بیمار تندرست میشود و مقداری آرد و برنج وغیره وهمبرابر قدش پارچه مقرر می کنند و بعض شیخ وملنگ بمثل مذکورین بدون نظر در کتاب از غیب سخنها میگویند وخود را اهل باطن می پندارند وبعض پیرزن نمک میجنباند ومی گوید در فلان جای دان جو وقدری خاکستر بریزید که بیمار شفا می یابد و بعض بریسمان یا برگ درخت خرما فال میگیرند ومیگویند باران می بارد یا شخص غائب از سفر بزودی می آید یا برعکس این همه برای منفعت گرفتن می کنند وبعض سحر میکنند. در شرع محمدی چه حکم دارد بیان کنید.

الجواب: این همه بدعت وشرک میباشد اگر عقیده داشته باشند که غیبدان هستیم وچیزهای پوشیده ومخفی را معلوم می کنیم وعوام هم تصدیق مینمایند تمام ایشان کافر میگردند العیاذ بالله بجز مولی کسی غیبدان نیست این همه دروغ است که از طرف خود میسازند. یا جن وشیاطین بآنان القا میکنند

یا بوسیلهٔ علم نجوم میگویند. با ایشان که از غیب خبر میگویند کاهن و نجومی و رملی و جفری گفته میشود. از حضرت عبدالله بن عباس رضی مروی است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود، هر که آموخت از علم نجوم چیزی علاوه از آنقدر که خدا ذکر فرموده است. بلاشک که آموخته راهی از سحر نجومی کاهن است و کاهن ساحر و ساحر کافر کذا فی المشکوٰة از ام المومنین حفصه رض زوجه پیغمبر صلی الله علیه وسلم مروی است که حضور اکرم صلی الله علیه وسلم فرمود هر که نزد خبر دهنده از غیب آمده از او چیزی سوال کند نماز او تا چهل روز قبول نمیشود، رواه مسلم

ف : وقتی به مجرد پرسیدن حالش این شد پس اگر تصدیق کند حالش چیست و حال خود خبر دهنده چیست هر دو درین صورت اخیر کافر میگردند و فال بد گرفتن بمرغان وغیره روا نیست و از قبیصه رض مروی است که نبی اکرم صلی الله علیه وسلم فرمود العیافة والطیرة والطرق من الجبت (ترجمه) بد فالی گرفتن به پرانیدن مرغ و زدن سنگریزه و شوم قرار دادن مرغ از شیطان است مشکوٰة بحواله ابوداود ص۳۹۲ و در روایت ابن مسعود آمده که پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمود بد فالی شرک است، بد فالی شرک است، بد فالی شرک است رواه ابوداود یعنی تا ۳ مرتبه تکرار کرد، و فال نیک گرفتن به نامهای نیک و چیزهای نیک خوب است، در حدیث ثبوت دارد. الغرض ملایان و صاحبزادگان و شیخان و پیرزنان را لازم است که این رسم کافری را بگذارند و ایمان خود را تباه نکرده خود را بعذاب ابدی گرفتار نسازند اللّٰهمّ اهدهم آمین

آگهی - اگر از ایشان یک سخن راست درآمد کس فریب نخورد چرا که آن سخن را جنات از آسمان به پنهانی شنیده و صد دروغ در آن خلط نموده بدوستان خود از بنی نوع انسان میرسانند و عوام را فریب میدهند که بنگرید

فلان سخن راست درآمد لبقیه هم راست باشد، عوام باور کرده گمراه میشوند درین صورت خیلی مردم لغزش میخورند. کذا فی الحدیث.

مسئله، دم کردن و تعویذ دادن بنامهای خدا و آیات قرآنی بطریق راست و اجرت گرفتن بر آن رواست و این در شرع ثبوت دارد.

سوال :- وقت مردن کسی آبهای هفت خانه دور و اطراف را میریزند که ملک الموت فلان را کشته و کارد خود را درین آبهای هفت خانه شسته است پس آب را میریزند که اثر مرگ بآنان نرسد چه حکم دارد بیان نمائید.

الجواب : این دروغ محض و بدعت است بلکه خوف کفر دارد فرشته ضرورت بکارد ندارد پس اثر کارد از کجا؟

سوال :- مردم مذبوحهٔ زن را حرام دانسته نمیخورند ثبوت دارد یا خیر بیان فرمائید،

الجواب :- مذبوحهٔ زن در شرع ثبوت دارد و حلال است حرام گفتن آن دروغ و جهالت است، دست کوش هر مومن چه مرد باشد یا زن خواه ختنه باشد یا نه حلال است و پاک. درباره ذبیحهٔ زن خود پیغمبر صلی الله علیه وسلم فتوی بخوردن داده است چنانچه در بخاری طبع مجتبائی باب ذبیحة الامة والمرأة ص۸۲۷ روایت موجود است که زنی گوسفندی را بوسیله سنگ ذبح کرد، از پیغمبر صلی الله علیه وسلم پرسیده شد بخوردنش دستور داد.

ف :- یعنی بخورید که دست کوش زن حلال است، معاذ بن سعد رض روایت میفرماید که کنیز کعب بن مالک گوسفند ما را می چرانید یکی از آنها مردنی شد او را بسنگی ذبح کرد از آنحضرت صلی الله علیه وسلم پرسیدند، فرمود

بخورید دست کوشش آن را انتهی)

سوال :۔ بر قبر آذان گفتن رواست یا خیر؟

الجواب :۔ روا نیست بدعت است۔ در شامی نوشته سنت نیست اذان گفتن بوقت داخل نمودن میت در قبر۔ چنانکه درین وقت عادت است و علّامه ابن حجر در فتاوی خود واضح کرده است که بدعت است و قول بدعتیها معتبر نیست۔

سوال :۔ بوقت ذکر پیدائش پیغمبر صلی اللہ علیه وسلم برخاستن چنانچه در بعض شهرها مثل ملتان وغیره رسم است جائز است یا خیر؟ چه حکم دارد تحریر نمائید،

الجواب :۔ جائز نیست۔ بدعت و مکروه است۔ در سیرت شامی نوشته اذا سمعوا بذکر وضعه صلی اللہ علیه وسلم ان یقوموا تعظیماً له هذا القیام بدعة لا اصل له۔ یعنی عادت است که وقتی مدّعیان محبت ذکر پیدائش آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم را می شنوند بر میخیزند از جهت احترام این ایستادن بدعت است سند ندارد۔ در تحفة القضاة نوشته که وقت ذکر ولادت آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم بر میخیزند و گمان میبرند که روح او می آید و حاضر میشود پس گمان ایشان باطل است بلکه داشتن این عقیده شرک است و ازین قسم عقیده هر چهار امام منع کرده اند۔ (انتهیٰ)

و در تحفة العشاق قیام را مکروه نوشته و در طریقة السلف است که بعض شیخ بی علم بسیاری از چیزها ایجاد کرده که در قرآن و حدیث هیچ نام و نشان ندارند یکی از آنها قیام بوقت ذکر ولادت آنحضرت صلی اللہ علیه وسلّم میباشد۔

الغرض برخاستن بوقت ذکر ولادت سرور کائنات افضل الصلوٰة

واکمل التحیات که او را مولودی گویند بدعت و بی اصل است

سوال :۔ کسی که دو زن یا بیشتر در عقد دارد و در میان شان عدل را رعایت نمیکند، چه حکم دارد۔

الجواب :۔ باید است که در ادای حقوق از خوراک و پوشاک و شب گذراندن در خانه مساوات و برابری را رعایت کند ورنه گنهگار میشود، خدا میفرماید فَلَا تَمِيْلُوْا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوْهَا كَالْمُعَلَّقَةِ (ترجمه) پس میل نکنید بسوی یکی کامل میل کردن که میگذارید آن دیگر را مانند چیز آویخته یعنی یک زنی را اختیار میکنید و دیگر را ترک۔ مانند آویخته در میان که نه چنین شوهر دارد که خدمتش کند و نه بیوه است که بدیگری نکاح کند، در میان بند است، اللہ تعالیٰ منع فرموده که این چنین نکنید (ابن کثیر) این خیلی بد است که آن زن زندگی خود را به سختی بسر می برد و این با زن دیگر عیش میکند و از عذاب خدا نمی ترسد، خدا میفرماید۔ یا زنان را بخوبی بدارید یا آنها را بخوبی آنها را از خود جدا کنید تا با شوهر دیگر ازدواج کنند،

پیغمبر صلی اللہ علیه وسلم فرمود که بهترین شما کسی است که با زن خود خوب باشد، از ابو هریرةؓ مرویست که آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم فرمود که هر که دو زن داشت و به یکی میل کرد و آن دیگر را گذاشت در روز قیامت می آید در آنحالیکه نیمه او ناقص است (رواه احمد)

سوال :۔ زنی که شوهرش فوت شده وارث میت مثل برادر او را بزور پیش خود نگاه میدارد در آخر یا خودش او را در عقد خود میآورد یا به پسر خود بعد از بلوغ بنکاح میدهد یا بدیگری و مهر و صداق را برای خود میگیرد یا بدون نکاح همین طور نگاه میدارد که بعد از مرگ ترکه اش را بگیرد

واین زن هیچ از خود اختیاری ندارد چه حکم دارد کتاب الله بیان کنید.

الجواب: این رسم کفار است شریعت اسلامی آنرا باطل ساخته چنانچه ربّ العزت در سورهٔ نسآء میفرماید وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَآءَ كَرْهًا وَلَا تَعْضُلُوْهُنَّ الخ (ترجمه) ای مومنان برای شما حلال نیست اینکه بارث بگیرید به جبر زنانی را که شوهرشان فوت کرده و منع نکنید ایشان را از نکاح دوّم تا بگیرید بعض از آنچه داده اید۔

ف: یعنی زن بعد وفات شوهر میراث نیست که کسی او را بزور مثل ترکه در تصرّف خود در آورد بلکه از خود اختیار دارد به هرکه خواهد نکاح کند کسی حق جلوگیری ندارد که به زبردستی او را در عقد خود در آورد، یا به دیگری بدون رضا جبراً بدهد یا از نکاح منع کند وارث میّت حق ندارد البته عصبه خود زن در صورت صغیره بودنش حق ولایت نکاح او دارند و در صورت کبیره بودنش برضاء او، اما بدون رضاء رضا حق جبر بصورت دوّم ندارد۔ اگر جبر بدون رضاء نکاح او را به کسی روا نیست و حق منع کردن ندارد، مگر اینکه زن بیوه به بدکاری مبتلا باشد پس در آن صورت برای اصلاح جلو او را بگیرند۔

مسئله: زن بیوه و همچنین دوشیزه بالغه را جبر بر نکاح نکنند مگر برضا و اذن کذا فی الهدایة۔

در جاهلیت رسم بود که هر کسیکه میمرد ورثهٔ او زنش را در قبضهٔ خود میگرفتند اگر خوبصورتی میبود خود ش ازدواج میکردند والا او را تا بمرگ باز می داشتند و بعض را تنگ میکردند تا مهریهٔ خود را بآنان واگذار کند شریعت همه را باطل کرد۔ تفصیل کامل این رسومات در تفسیر

ابن کثیر است۔ در صحیحین است که خنساء بنت خذام بیوه بود پدرش نکاح او را بدون رضاء آن بکسی بست، او پیش پیغمبر صلی الله علیه وسلم آمد، آنحضرت صلی الله علیه وسلّم نکاح او را رد فرمود۔

و در سنن از ابن عباس رض مروی است که دختر باکره[1] پیش پیغمبر صلی الله علیه وسلّم آمد و اظهار داشت که پدرش بدون رضا او را بکسی ازدواج کرده آن حضرت صلی الله علیه وسلّم باو اختیار داد، این دو قضیه است یکی مال بیوه زن و یکی مال دوشیزه که به هر دو پیغمبر صلی الله علیه وسلّم درباره پذیرفتن نکاح و عدم آن اختیار داد۔

در بخاری می آید که دختر دوشیزه بدون از اذن نکاح کرده نشود۔ از آنحضرت صلی الله علیه وسلّم پرسیدند که اذنش چیست، فرمود خاموش ماندن، یعنی رد نه کردن و همچنین در مسلم شریف آمده است، پس بنا بر این حکم شرعی این است که دوشیزه بالغه بر نکاح جبر کرده نشود و بدون از رضا نکاحش منعقد نمیگردد، و همین است قول جمهور علماء و مذهب امام ابی حنیفه رح واحمد کذا فی زاد المعاد۔

پس وقتیکه عصبات حق جبر بر بکر بالغه ندارند بر بیوه بطریق اولیٰ ندارند و از ورثهٔ نسبت بزن میت سوال پیدا نمی شود۔

الحاصل اینکه جبر نمودن بیوه بر نکاح یا منع آن از نکاح رسماً حرام و گناه میباشد

[1] این دوشیزه بالغه بود از این وجه وقتی نکاح او را بدون از رضا منعقد کرده بودند۔ پیغمبر صلی الله علیه وسلّم باو اختیار داد که نکاح را بپذیرد یا مسترد کند ۱۲

سوال :- درنگ نمودن در ازدواج دختران بلحاظ پیدا شدن داماد ثروتمند چه حکم دارد،

الجواب :- روا نیست۔ در ترمذی است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم به حضرت علی کرم وجهه فرمود سه چیز را تا دیر مدار۔ یکی نماز چون وقتش رسید۔ دوم جنازه وقتی حاضر شد۔ سوم زن بی شوهر همسرش پیدا شود۔

ف :- مراد از زن بی شوهر بالغه عام از دوشیزه یا بیوه نگهداشتن او روا نیست بخاطر داماد مالدار زیرا خیلی نقص دارد، یکی اینکه بوجه غلبه شهوت خطره زنا دارد و بسیار دوشیزه و بیوه از زنا حامله شده اند نوبت باسقاط جنین رسیده است۔ اما پدران و وارثان بی غرت و دیوث باک ندارند حالانکه خودشان بدون زن یکساعت نمی توانند آرام کنند۔ پس آن دخترها که عشق زیاده دارند خدا میداند که بر سر ایشان چه حال میگذرد و بسیاری دختر پیر و ناکاره میگردد۔ و بعض به نصف عمر به فحاشی مبتلا میشود۔ تمام فساد وگناه بر گردن اولیاء ایشان است۔ درنگ نمودن در نکاح شان بسیار گناه و عذاب دارد به مسلمانان لازم است که تکبر و غرور نفسانی را بگذارند بالخصوص سرداران بلوچستان که خیلی پابند رسم و رواج میباشند شریعت را تابع خود و خود را تابع رسم کرده اند و دختران و بیوگان بمردمان فقیر ولو اینکه از خویشاوندان خودشان باشند نمیدهند و بقیه رعایا از ایشان پیروی میکنند، همه ایشان قربان گردند بحضرت امیر المؤمنین فاروق اعظم رض، بادشاه اسلام قریشی النسب که در حق

دختر خود چطور کرد همان طور باید بکنند۔ در صحیح بخاری است که وقتی از شوهر حفصه رض بنت عمر رض بیوه شد امیر عمر رض فرمود که من حفصه رض را بر عثمان پیش کردم تا که او را نکاح کند۔ عثمان جواب داد که من در کار خود فکر میکنم امیر عمر رض فرمود که من قدری صبر کردم باز ملاقات کردم به حضرت ابوبکر صدیق رض که اگر حفصه رض بنت عمر رض را بزنی خود بخواهی به تو میدهم او خاموش شد و بمن چیزی نگفت من از و نسبت به عثمان زیاده ناراض شدم۔ تا چند شب صبر کردم تا اینکه حضرت محمد صلی الله علیه وسلم حفصه رض را خواست۔ پس عقد او را به جناب رسول خدا صلی الله علیه وسلم بستم باز به ابوبکر رض ملاقات شدم، فرمود که شاید ناراض شدی که حفصه رض را قبول نکردم۔ امیر عمر رض فرمود بلی۔ ابوبکر صدیق رض فرمودند که از قبول کردن من هیچ چیزی مانع نبود مگر اینکه من میدانستم رسول خدا صلی الله علیه وسلم او را ذکر کرده من نخواستم که سر او را فاش کنم ورنه او را قبول میکردم (انتهی)

اکثر اهل بلوچستان این سخن را عیب میدانند و بوجه بی علمی و غرور زیادی دختران و بیوگان خود را از بین می برند لازم است که خیال فرعونی را از سر بدر کنند و از قهر خدا بترسند و این رسوم کفر را ترک نمایند بر کسی لازم است که این شرم بلوچی را گذاشته در ترویج دختران و بیوگان خود سعی نماید یا دلالی کنند برای آماده کردن داماد تا از عذاب خدا برهد۔

سوال :- بعض از ملایان میگویند که پند دادن و موعظه نمودن بزنان روا نیست، و همچنین بیعت گرفتن زنان از پیران هم جائز نیست چه حکم دارد۔

الجواب : رواست۔ پیغمبر صلی الله علیه وسلم خود بزنان موعظه

نموده وازایشان بیعت گرفته. در بخاری از ابوسعید خدری رض مرویست که زنی پیش پیغمبر صلی الله علیه وسلم آمده عرض نمود که یا رسول الله صلی الله علیه وسلم مردان از بهرهٔ از احادیث تو گرفتند (یعنی باآن پند وموعظه میدهی وایشان بهره مند می شوند) برای ما هم روزی مقرر کن تا در محضر شویم وبیاموز ما را آنچه خدا به تو تعلیم فرموده است. حضور اکرم صلی الله علیه وسلم فرمود، جمع شوید پس آمدند نزد رسول اکرم صلی الله علیه وسلم، تعلیم میداد بایشان از علم که خدا بآن داده بود و در قرآن شریف هم آمده. قُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ الآية. ای محمد (صلی الله علیه وسلم) بگو بزنان مومنه که بپوشند چشمهای خود را از بیگانگان ونگاهدارند شرمگاهای خود را از زنا. ودیگر آیات واحادیث بسیار آمده که از آنها کسی انکار نمیکند. مگر پی علم وبیعت زنان از قرآن وحدیث ثابت است خدا میفرماید: وَإِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ الی بنا يُعْهُنَّ (ترجمه) چون بیایند نزد تو زنان بعد بیان شرائط وقبول آن پس بیعت بگیر از ایشان.

در ترمذی است که امیمه بنت رقیقه گفت بایعت رسول الله صلی الله علیه وسلم فی نسوة الخ یعنی بیعت کردم بدست پیغمبر صلی الله علیه وسلم در عدهٔ از زنان پس بیعت زنان ثابت شد، الغرض پند دادن بزنان وبیعت گرفتن از ایشان موافق شریعت بالاتفاق رواست

سوال:۔ برای زنان زیاره قبور رواست یا خیر۔

الجواب:۔ رواست بشرطیکه خوف فتنه نباشد وبعض فقها روا ندارد، در سنن ابن ماجه از ابن مسعود رض مروی است که حضرت صلی الله

له یعنی بارعایت احکام شرع از قبیل انتظام حجاب وعدم اختلاط رجال بالنساء وغیره ۱۲

علیه وسلم فرمودند که منع کرده بودم شما را از زیارة قبور پس زیارة کنید آنها را زیرا که زیارة قبور مردم را در دنیا زاهد میکند وبیاد آخرت میآورد۔

ف:۔ این رخصت عام است بمردان وزنان. ازین واضح میشود که نهی قبلاً بوده بعد از نهی رخصت آمده پس احادیث نهی بر قبل رخصت محمول میباشد. امّا چون مردان اصل هستند وزنان تابع قرآن روی سخن را بمردان کرده خطاب نمود. پس زنان داخل این خطاب میباشند،

در مسلم از عائشه صدیقه رض میآید که او بخدمت پیغمبر صلی الله علیه وسلم عرض کرد که بوقت زیارت قبرستان چه بگویم، آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود بگو "السَّلَامُ عَلَى أَهْلِ الديار من المؤمنين والمسلمين ويرحم الله المستقدمين منا والمستاخرين وانا ان شاء الله بكم لاحقون"

ازین حدیث روشن گشت که زیارت قبور برای زنان رواست ودر ترمذی است که عبد الرحمن بن ابی بکر در حبشی وفات یافت در مکه آورده دفن کردند، وقتیکه عائشه صدیقه رض بنزد قبرش آمد الخ ازین حدیث هم معلوم میشود جواز زیارت قبور زنان، شامی از بحر نقل کرده والاصح ان الرخصة ثابتة لهن یعنی صحیح تر اینکه رخصت زیارت قبور ثابت است مر زنان را ودر نور الایضاح نوشته ندب زیارتها للرجال والنساء علی الاصح یعنی مستحب است زیاره نمودن قبرستان برای مردان وزنان بر قول اصح۔

باید دانست که صورت خوف فتنه یا امور شرکیه مثل سجده نمودن و حاجت خواستن از قبر وطواف کردن زیارت زن بالاتفاق روا نیست۔

سوال: زن میت را کدام کس در قبر بنهد؟

الجواب:۔ اوّل محرم بعد از آن خویشاوند غیر محرم از بیگانه بهتر است

واگر اینها موجود نه بودند ومردان بیگانه اورا در قبر نهادند مضائقه ندارد اما هیچ زن در قبر داخل نه شود، کذا فی عالمگیری مستحب است که واضعان مرده قوی وامین وصالح باشند (عالمگیر)

مسئله:- اگر زنی درمیان مردان مرد محرم اورا بدست تیمم بدهد بدهد واگر محرم نباشد بیگانه بدست خود پارچه پیچیده اورا تیمم دهد واگر مردی میان زنان دفات کرد محرم یا زنش بدست اورا تیمم دهد و اگر نبود بیگانه بردست پارچه پیچیده باو تیمم دهد (عالمگیری)

وحکم دفن مثل همین است وبعض چیزهای نا روا بوجه ضرورت اورروا میگردد کذا فی اصول الفقه

سوال:- سفتن گوش وبینی برای زنان به جهت زینت رواست، یا خیر؟،

الجواب:- رواست کذا فی فتاوی مولوی عبد الحیی

سوال:- اجرت گرفتن بر عبادت وخواندن قرآن با جرت ثواب دارد یا خیر؟

الجواب:- لا یجوز اخذ الاجرة علی طاعة الله (تاتارخانیه) یعنی روا نیست گرفتن مزد بر بندگی خدا خواننده قرآن با جرت مستحق ثواب نیست نه بقاری ثواب میرسد نه بمرده (شرح هدایه) وخواندن قرآن برای حصول دنیا روا نیست مزدگیرنده ودهنده هردو آثم میگردند (رد المختار)

سوال:- بعض میگویند که این قرآن وعلمار نو پیدا شده مسائل بیان میکنند ورسوم ما قدیمی است مطابق بقرآن قدیم لذا ما این مسائل نو را قبول نداریم چه حکم دارد؟

الجواب:- کسانیکه چنین عقیده دارند کافراند زیرا قرآن از وقت پیغمبر

صلی الله علیه وسلم تا این وقت یکی است ذرّه تغیر وتحریف در آن نه آمده وچه گونه تحریف در آن واقع میشود حالانکه خدا فرموده نَحۡنُ نَزَّلۡنَا الذِّكۡرَ وَاِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوۡنَ یعنی ما فرود آورده ایم قرآن را وخاص ما نگهدارنده او هستیم، تمام امت مسلمه براین اجماع دارند وهیچ کس قائل جدید وقدیم نیست، ونسبت کذب بطرف علماء ربانی در بارهٔ بیان کردن امور دینی کفر قطعی است واهانت علما را از روی دین کفر است نه از لحاظ دنیا. الغرض مضامین قرآن همگی قدیمی میباشد پس کسیکه آن را نو گوید ومسائل که علمار حقانی بطریق درست از قرآن بیان فرمایند آنرا نو گوید کافر میگردد یقیناً۔

سوال:- کسی را گفتند که این حکم خداست قبول کن۔ او گفت قبول ندارم مرا شریعت قبول نیست من رسم خود میکنم چه حکم دارد بیان فرمائید،

الجواب:- آن کس قطعاً ویقیناً کافر است چنانچه خدای تعالیٰ درقرآن صراحتاً بیان فرموده است:-

وَمَنۡ لَّمۡ يَحۡكُمۡ بِمَاۤ اَنۡزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الۡكٰفِرُوۡنَ (سورهٔ مائده)

(ترجمه) هرکه حکم نه کند به آنچه خدا نازل فرموده است پس آن مردمان ایشانند کافران (ف) یعنی هرکه حکم خدا را عمداً انکار کرده عمل رسمی را بر آن ترجیح داده است آنکس کافر است شخص مذکور چون تمام شریعت را قبول ندارد کافر است. فقهاء تصریح نموده اند که انکار یک امر ضروری کفر است و آن شخص که منکر کل است چگونه کافر نمی شود. بلکه قطعاً کافر است

[1] البته عدهٔ از اهل تشیع قائل اند که قرآن موجود محرّف است چنانچه در صافی واصول کافی درج است من شاء فلیراجع الیهما ۱۲

وزنش بشرط مسلمانی از او جدا است۔ باید او را از برادری خارج کرده هیچ کس با او صحبت نه کند۔

سوال:۔ بعض برادران خواهران خود را حصه از میراث پدری نمیدهند و بعض والدین بوقت حیات برای دختران و پسران برابر حصه مقرر میکنند تا که بعد از وفات ایشان هم مساوی تقسیم کنند، و در بعض شهر رسم است که برادر بزرگ یک حصه از ترکه قبل از تقسیم برای خود جدا می کند و مالبقی را توزیع میکند این را مسترانه گویند این امور را ضروری و واجب العمل قرار داده اند در شرع محمدی حکم اینها چیست بیان فرمائید

الجواب:۔ همه اینها بدعت و حرام و از رسوم کفار است دختران هم از ترکه مادر و پدر حق دارند که آن به نص قرآن ثابت است منکرش کافر۔ خداوند کریم در سورهٔ نسآء فرموده:

وَلِلنِّسَآءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا۔

(ترجمه) برای زنان حصه است از آنچه گذاشتند مادر و پدر و نزدیک ترین خویشاوندان خواه اندک باشد یا بسیار، حصّه مقرر ازین آیه واضح است که دختران از میراث والدین و خویشان نزدیک خواه اندک باشد مثل سوزنی یا بسیار حصّه مقرر دارند خوردن حق ایشان حرام است و برابر دادن پسران و دختران یا مسترانه گرفتن برادر بزرگ خلاف نص قرآن است۔ ذات باری تعالیٰ میفرماید۔

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ۔

(ترجمه) حکم میدهد بشما خدا در بارهٔ اولادتان که برای مرد است حصه دو زن،

ف: یعنی حکم رب العزت است که حصّهٔ پسر مثل حصه دو دختر باشد مثلاً زید مرد یک پسر و دو دختر گذاشت ترکه به چهار سهم منقسم گردد دو سهم آن به پسر و دو دیگر مال دو دختر که بهر یکی یک سهم برسد خدا حکم مسترانه برای برادر بزرگ نداده است۔ اولاد چه بزرگ باشند چه کوچک در ترکه پدر و مادر برابر اند، زیاده گرفتن بدون اذن شرع حرام است۔ اگر منکر حکم خدا باشد کافر است خدا بعد از بیان حکم میراث فرموده تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ الآية یعنی این احکام مذکورهٔ میراث وغیره حدود خدای باشد هر که اطاعت از خدا و رسول صلی الله علیه وسلم کند او را در نعیم مقیم بهشت داخل میسازد و همین است کامیابی بزرگ وَمَن يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُّهِينٌ۔ (ترجمه) و هر که نافرمانی خدا و رسول او را بکند و از حدود خدا تجاوز نماید او را در آتش داخل میکند که همیشه آنجا بماند و برای او عذاب رسوا کننده هست۔ این رسوم کفار میباشد که مسلمانان بی علم آنها را اختیار کرده اند۔ ضروری است که این رسوم کافری را ترک نموده پیروی حکم خدا نمایند، تمام رسومات جاهلی باطل و لغو می باشند از ان پیروی نمیکند مگر فاسق و بی دین که دین را بدنیا داده ترس خدا ندارد و پیروی رسوم جاهلیت می کند۔ رب العزّت در باره مذمت رسوم جاهلیت میفرماید أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ (ترجمه) آیا پس حکم زمان جاهلیت میخواهند کیست بهتر از خدا در حکم نمودن برای قومیکه یقین دارند،

ف یعنی از خدا بهتر حکم کننده و مصلحت بین و قانون ساز کسی نیست بعد از قانون خدائی طلب کردن حکم زمانه جاهلیت روا نیست خدا منع فرموده و شریعت را برای ابطال رسوم بد و اظهار حق برپا کرده، تمام شد۔

مسائل متفرّقه

مسئله :- ستر زنان از مردان بیگانه فرض است و بہ آیات قرآن ثابت است و منکر ثبوت آن بلاشک کافر است در سورۂ نور حق سبحانہ میفرماید
وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ -
(ترجمہ) بگوای محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) بزنان ایماندار کہ بپوشند چشمان خود را از دیدن بیگانگان و نگاہدارند شرمگاہ ہای خود را از بی حیائی و بدکاری -

مسئلہ :- زن را روا نیست کہ بطرف مرد بیگانہ بشہوت نگاه کند یعنی بخیال بدکاری و ہمچنین روا نیست نظر کردن مرد بزن بیگانہ بخیال بدکاری بوقت خوف فتنہ نگریستن حرام است (مدارک و ابن کثیر) چونکہ دیدن بیگانہ چہ مرد باشد چہ زن سبب زنا است ازین وجہ حرام است - ضرب المثل مشہور است تا چشم نہ بیند دل نخواہد، تخم زنا نگریستن چشم است، عبداللہ بجلی میگوید کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نسبت بنگاہ ناگہانی پرسیدم بمن دستور فرمود کہ چشم خود را بگردان، یعنی افتادن نگاہ ناگہانی عفو است - فوراً چشم خود را از دیدن بار دوّم بند کن (مسلم)

ف :- آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمود ای علی رضؓ در پی مکن دیدن را دیدن یعنی بعد از نظر اتفاقی بار دیگر نظر کردن زن بیگانہ عمداً روا نیست نظر اول عفو است دوّم ناروا (رواه الترمذی) ابن مسعودؓ میگوید کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمود نگاه حرام تیری است زہرآلود از تیرہا ابلیس (کہ زود کارگر میشود) ہرکہ او را از ترس من گذاشت در دل او شیرینی ایمان میدہم (رواه الطبرانی) از ابوہریرہؓ مروی است

کہ حضرت نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم فرمود کہ ہر چشم روز قیامت میگرید مگر چشمیکہ از نگاه بہ حرامہای خدا پوشیده شده و چشمی کہ در راه خدا بیدار شده و چشمیکہ از ترس خدا گریہ کرده است (رواه ابن ابی الدنیا) در بعض روایت آمده کہ ہر کہ نظر بہ محارم اللہ کند روز قیامت قلعی گداختہ در چشمان او ریختہ میشود - وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ الآیہ - خدا نہی میکند زنان را و میفرماید کہ ظاہر نکنند آرائش خود را برای اجنبیان (مثل نمودار ساختن گوشواره و سواره ہا و مہره ہای دست و گلوبند و خلخال وغیره) مگر آنچہ ظاہر است مثل روی و کف دست مراد آنست کہ لباس شہوت انگیز و زیور دل آویز خود را بہ نامحرم نہ نمایند مگر حلقہ بینی و انگشتری و باید پائین آورند چادرہای خود را بگریبان ہای خود یعنی روی و گردن و سینہ و بازوی خود را بہ برقع بپوشند و نہ نمایند زینت و آرائش خود را مگر بہ شوہران خویش یا پدران خویش یا پدران شوہران خویش یا پسران خویش یا پسران شوہران خویش، یا برادران خویش یا برادرزادگان خویش، یعنی نزد محرم شرعی بشرط عدم خوف فتنہ اگر سر و گردن و دست و پا ظاہر شود حرج نیست - و محرم زن آنست کہ نکاحش با او ہمیشہ بستہ نشود، و زنان از زنان مسلمان خویش و از غلامان[1] و کنیزان خویش و از طفلان نادان ستر نکنند - و از محرم و زنان و غلامان پوشیدن سینہ تا زانو فرض است پس برہنہ شدن زنان بوقت غسل در حمام چنانکہ رسم است کہ شرمگاه یکدیگر می بینند روا نیست - پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم منع فرموده کہ مباشرت

[1] عدم ستر حره از غلام مذہب امام شافعی است کہ مصنف ذکر فرموده است نزد احناف ستر زن از غلام ہم فرض است کما صرّح فی کتب الفقہ ۱۲

نه کند زن با زن که او را به پیش شوهر خود صفت میکند گویا که شوهر بسوی او نظر میکند (صحیحین) یعنی چو زنی تعریف سرین و پستان و بدن زنی دیگری به پیش شوهر خود میکند که در حالت برهنگی دیده گویا که آن زن به پیش آن مرد برهنه است و او بطرف آن می بیند۔

مسئله:۔ زن مسلمان مواضع زینت خود را از زنان مساحقه و قیاده و از زنان مشرکات بپوشد وَ لَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ خدا تعالی میگوید که نزنند زنان بوقت راه رفتن پایهای خود را بزمین لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ تا دانسته نه شود آنچه پنهان کرده اند از زیور خویش و همچنین جنبانیدن هر زیور آواز دهنده پیش اجانب مثل اسوره دست و خلخال پا و قلاده گردن و غیره حرام است زیرا که عشق انگیز و مفضی میباشد به بی حیائی و در سورهٔ احزاب نیز حکم ستر زنان آمده چنانچه حق تعالی میفرماید يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ الآية (ترجمه) ای پیغمبر صلی الله علیه وسلم بگو بزنان خود و دختران خود و زنان مسلمانان که فرو گذارند بر خود چادر های خود را۔ این نزدیک تر است باینکه شناخته شوند و ایذاء بایشان رسانده نشود باید دانست که حکم فرض بودن ستر برای زنان آزاد است۔ نه برای کنیزان بلکه ایشان خود را از سینه و پشت تا زانو بپوشند و برای زنان آزاد که محتاج باشند روا است که بوقت ضرورت چشمهای و دو کف دست و قدمهای خود را ظاهر کنند بوجه حرج ستر اینها از اجانب فرض[له] نیست بلکه سنت است بپوشیدن باقی اعضا مثل سر و گردن و بازو و ساق و جمیع بدن از اجانب فرض

له عدم ستر اعضاء مذکوره روا است بعدم خوف فتنه اما اگر خوف فتنه باشد ستر آنها هم فرض است چنانچه در متن قبلا مؤلف تصریح فرموده زنان با محارم خودشان ۱۲ـ

است حکم محرم و غیره اول گذشت پس آنچه از اکثر زنان بعلت بی پرواهی ظاهر میشود مثل موی و گوش و گردن و سر بوقت سرشستن و گریبان و پستان بوقت شیر دادن اطفال بحضور بیگانگان همه ناروا و حرام میباشد باید است که توبه کرده خود را از اجنبی بپوشد۔

مسئله:۔ داخل شدن در خانه دیگر بغیر اجازت روا نیست خداوند جل شانه میفرماید۔ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّىٰ تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَىٰ أَهْلِهَا ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ٥ (ترجمه) ای مسلمانان داخل نشوید در خانه های که غیر از خانه های خودتان باشد تا اینکه اذن بگیرید و سلام کنید بر اهل آنها این بهتر است برای شما یعنی به خانه های دیگران داخل نه شوید تا آنکه صاحب خانه را اطلاع دهید که فلان بر در شما ایستاده است اگر اجازه رسید در آئید و سلام بگوئید بر اهل خانه و این اجازه خواستن بهتر است در حق شما چرا که در صورت عدم اجازه خواستن اگر نظر شما بنامحرم افتاد و دل شما از دست رفت بزنا گرفتار خواهید شد۔ و ایستادن بدر خانه غیر مشروط است براینکه محاذی بدر وازه نایستد بلکه بطرف راست یا چپ در بایستد) شاید که پند پذیر شوید۔ یعنی مقایسه کنید که وقتی در آمدن در خانه غیر بدون اجازه برای شما ممنوع است پس نگریستن و دست رسانیدن و زنا کردن بچه قدر محظور است یعنی سخت۔ اگر کسی در خانه نیست باز بدون اذن داخل میشوید و اگر بشما گفتند که واپس بروید پس واپس برگردید ضد نکنید شاید مشغول بکار باشند یا برهنه باشند،

مطلب اینکه امر شرع خالی از حکمت نیست۔ البته داخل بودن در خانه

خالی غیر مسکون مثل مسافرخانه بدون از اذن رواست. طلب اذن تا سه مرتبه است. اگر با وجود این اذن نرسید برگردد که پیغمبر صلی الله علیه وسلم همچنین کرده است كذا في الصحيح.

مسئله: بسوراخها در نظر انداختن بخانه کسی روانیست که نبی اکرم صلی الله علیه وسلم منع فرموده وگفته اذن بخاطر چشم است (خازن)

از ابو هریره رضی مروی است که آنحضرت فرمود هر کس بدون اذن درخانه دیگر نظر کرد برای اهل خانه حلال است چشم آن را کور کند. در روایت نسائی آمده که اگر مردی بدون اذن درخانه تو نظر انداخت پس او را در چشم زدی وکور شد بر تو هیچ حرجی از جرم ودم نمی آید (خازن)

مسئله: خوشبوئی مالیده رفتن زن ببازار ومجلس روانیست. ابو موسی رضی از سرور کائنات صلی الله علیه وسلم روایت کرده که فرمود هر چشم زنا کننده است یعنی بنگریستن بسوی نامحرم بشهوت وچون زن خوشبو مالیده وبه مجلس گذشت این مانند زنا است (رواه الترمذی)

حضرت ابو هریره رضی زنی را دید که از او بوی عطر می آید فرمود ای امة الجبار از مسجد آمدی. زن گفت بلی. فرمود که من از محبوب خود ابو القاسم صلی الله علیه وسلم شنیدم که میفرمود خدا نمی پذیرد نماز زنی را که خوشبو مالیده است برای این مسجد تا باز گردد وغسل کند مثل غسل جنابت (رواه ابوداود) (ف) یعنی گویا بزنا مبتلا شده. جنب گشته است تا غسل نکند نمازش روانیست وقتی خوشبو مالیدن زن برای نماز مسجد که عبادت است زنا قرار گرفت برای مجلس وبازار بطریق اولی زنا خواهد شد. ای برادر بدان که ستر زن از بیگانه برای حفظ ناموس است

وغیر ساتر دیوث پس بر هر مومن لازم است که فرض خدا که ستر زن است از اجنبی او را قبول نماید وبی حجابی رسم کفار است که خداوند از آن منع فرمود

مسئله: کمترین مدت حیض زن سه روز است وبیشتر مدت آن ده روز. که نه از ۳ سه کمتر می شود ونه از ده بیشتر.

مسئله: اکثر مدت نفاس زن چهل روز است وکمترش حدی ندارد. یکساعت روزی. ده روز. وبیست روز. سی روز وغیره میتواند شد هر چه از سه روز کمتر واز ده زیاده تر یافته باشد در مدت حیض یا از چهل اضافه در مدت نفاس آنرا استحاضه گویند. خون حیض ونفاس نیست و کمترین مدت پاکی درمیان دو حیض پانزده روز است وبیشترش را حدی نیست. گاهی سال میشود. گاهی دو سال یا کم وبیش.

مسئله: برای زن حیضی ونفاسی نماز خواندن وروزه گرفتن وتلاوت وتعلیم قرآن ودخول مسجد ومجامعت مرد با او روانیست تا پاک نشده است وبعد پاکی روزه را قضا کند نه نماز را وآنچه بعض ملا گفته که مطلقاً برای زن نفاسی تا چهل روز نماز وروزه وغیره روانیست غلط است. زیرا بعض زن درظرف ده روز یا چهارده یا بیست پاک میشوند پس فرض است که غسل کنند واگر آب نباشد تیمم نموده نماز بخوانند وروزه بگیرند واگر نه گنهگار میشوند، ملاهای دروغگو در گناه شامل اند. وخون استحاضه مانع نماز وروزه ومجامعت وغیره نیست (هدایه ودرمختار)

مسئله: تنها خلوت نمودن زن با مرد بیگانه وبرعکس روانیست.

مسئله: مسافرت نمودن با مرد بیگانه وسخن شیرین گفتن با نامحرم حرام است، پیغمبر صلی الله علیه وسلم منع فرموده است.

مسئله: - بر زن اطاعت شوهر و بر شوهر ادای حقوق زن واجب است و حق مرد بر زن اینکه در هر امر جائز او را از خود رضا کند مثل پختن طعام و دوختن لباس و حفظ اسباب و مجامعت وغیره، پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمود که قسم بآن ذات که نفس من بدست اوست نیست هیچ مردی که میخواند زن خود را برای جفت شدن و آن انکار میکند مگر اینکه خدا از او ناراض میشود تا که شوهر خود را رضا کند (متفق علیه)

طیبی در شرح مشکوٰة نوشته که ناراضی شوهر سبب ناراضی خدا است و رضامندی شوهر باعث رضامندی خدا است. در کامل کردن شهوت، پس چیست خیال تو نسبت بکار دین یعنی درباره کار دین بطریق اولی سخط و رضا متحقق میگردد. و در نصاب الاحتساب نوشته که پیغمبر صلی الله علیه وسلم لعنت کرد زنی را که خضاب نکند و لعنت کرد زنی را که سرمه در چشم نکشد یعنی برای شوهر خود را آراسته نکند، و لعنت کرد زنی را که وقتی شوهر او را برای مجامعت بخواهد بگوید من حیض دارم، و فی الحقیقت حیض ندارد اما به دروغ بهانه پیش میکند (فتاوی عبدالحی)

از انس رضی الله عنه مروی است که آن حضرت صلی الله علیه وسلم فرمود که چون زن نماز پنجگانه را ادا کند و روزه رمضان را بگیرد و فرج خود را پاک نگهدارد و فرمانبردار شوهر باشد پس داخل میشود در بهشت از هر در که بخواهد - از ام السلمه رضی الله عنها مروی است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود که هر زنی که بمیرد و شوهر از ان راضی است آن زن جنتی است. (ترمذی) از ابو هریره رضی الله عنه مروی است که سردر عالم صلی الله علیه وسلم فرمود که چون مرد خواند زنش را برای مجامعت و او انکار کرد ملائکه او را تا صبح لعنت میکنند (رواه البخاری) در حالت و نفاس مجامعت زن حرام است

لذا زن بمرد تمکین نماید و این نافرمانی نیست - زیرا اطاعت مرد در گناه روا نیست اگر کسی با نادانی یا عمدًا درین حال جماع کرد باید است که توبه کند و مندوب است که دینار یا نصف دینار بفقرا تصدق نماید که پیغمبر صلی الله علیه وسلم چنین فرموده است (رواه الترمذی) زن در وقت جائز نافرمانی نکند اگرچه بکار ضروری مشغول باشد، از طلق بن علی مرویست که حضور صلی الله علیه وسلم فرمود. چون مرد زن خود را برای حاجت خود (یعنی جماع) خواند باید که زن پیش او بیاید، اگر بر تنور باشد (رواه الترمذی) حق زن بر مرد اینکه بقدر طاقت خود باو طعام و لباس بدهد - حکیم بن معاویة القشیری از پدر خود روایت میکند که گفتم ای پیغمبر (صلی الله علیه وسلم) چیست حق زن بر ما، فرمود اینکه بخورانی او را چون میخوری و بپوشانی او را چون می پوشی و او را بر روی مزن و با وی بد مگو و مگذار او را مگر در خانه (رواه ابوداؤد) یعنی زن را در بازار در جلو مردم بی آبرو نکن و اگر شرعًا مقصر باشد او را در خانه تربیت نما، اگر احتیاج بتادیب داشت او را بر روی مزن که روا نیست ضرر دارد - از ابو هریره رضی الله عنه مروی است که پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمود کامل ترین مومنان و بهتر و خوشخو ترین آنان کسانی هستند که بزنان خود بهتر باشند (رواه الترمذی) در بخاری و مسلم آمده که پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمود مزند هیچکس از شما زن خود را مثل غلام شاید در آخر روز با او مجامعت کند، باز مردمان را نصیحت فرمود از خنده برگوز و فرمود که چرا می خندد یکی از شما بر آنچه که خودش میکند و پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمود که هر که دو زن دارد میان شان عدل نکند یکجانب او روز قیامت ساقط میگردد (رواه الترمذی)

مسئله: - فرمانبرداری مادر و پدر بر فرزندان واجب است مادامیکه

خلاف شرع نباشد۔ رب العزّت میفرماید وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوْا بِهٖ شَيْئًا وَّبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا (ترجمہ) و پرستش کنید خدا را و برابر مکنید با او چیزی و به مادر و پدر نیکی کنید۔ نافرمانی والدین گناهی است بزرگ۔ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم فرمود آیا خبر ندہم شما را بر بزرگترین گناه ہا۔ اصحاب گفتند بلیٰ یا رسول اللہ، فرمود۔ بخدا شریک ساختن و نافرمانی پدر و مادر و گفتار دروغ۔ و این را آنا دو مرتبہ تکرار فرمود الخ (رواه البخاری) از مغیرہؓ روایت است کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم فرمود اِنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ عُقُوْقَ الامهاة۔ بہ تحقیق حرام کرده است خدا بر شما نافرمانی مادران را در حدیث آمده اَلْجَنَّةُ تَحْتَ اَرْجُلِ الْاُمَّهَاتِ جنت زیر پای مادران است پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم فرمود بوی جنت تا مسافت ہزار سال میرود اما نافرمانِ والدین او را نیابد۔ پس باید است کہ پیروی پدر کند کہ ظاہری کاشب خورد و نوش و لباس او است۔ و خدمت مادر لازم تر است کہ در شکم او را حمل کرده و خیلی درد و مشقت کشیده خصوصًا بوقت زائمان. و بعد از ولادت شبانہ روز با و شیر میدہد و لبشب بیدار است و از بول و غائط او را پاکیزه و نظیف نگاه میدارد و با ہزاران عیش و تنعم و محبت او را می پرورانند۔ انصاف نباشد کہ او را ناراض و اذیت نماید و زد و کوب کرده دشنام دہد، رنجانیدن مادران خیلی نالائقی است و از عہد خردی بی خبری است وَلِلّٰهِ دُرُّ السَّعْدِی حَيْثُ قَالَ ؎

چه خوش گفت زالی بفرزند خویش	چو دیدش پلنگ افگن و پیل تن
گر از عهد خوردیت یاد آمدی	که بیچاره بودی در آغوش من
نکردی درین وقت بر من جفا	که تو شیر مردی و من پیرزن

از بددعای والدین خواری دارین لازم می آید فرزند را باید است کہ دعای نیک والدین در عقب خود نموده از دعای بد ایشان احتراز کند۔

مسئلہ:۔ نفقۂ والدین ہنگام درماندگی بذمۂ اولاد واجب است۔

مسئلہ:۔ ایذا دادن مومن ناحق حرام است و خصوصًا ایذا ہمسایہ علامہ فضیل میگوید، حلال نیست بتو ایذا دادن خنزیر و سگ بناحق پس چگونہ ایذا مسلمان روا باشد۔ از ابوہریرہؓ مروی است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمود ہر کہ ایمان دارد بخدا و روز رستاخیز ایذا ندہد ہمسایۂ خود را و ہر کہ ایمان دارد بخدا و روز آخر پس خیر بگوید یا خاموش باشد۔ (رواه البخاری)

مسئلہ:۔ نوشتن برای زنان رواست و تعلیم کتابت بایشان در حدیث ثابت است، چنانچہ در سنن ابی داؤد و حاکم بروایت شفا بنت عبداللہ آمده کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم با و گفت علّمی حفصه رقية النملة كما علمها الكتابة۔ یعنی شفا یکی از صحابیات است کہ در کتابت مہارت داشت پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم فرمود کہ حفصہ را افسون قروح[1] بیاموز چنانچہ آموزانیدی او را نوشتن۔ این مسئلہ در خزانۃ المفتیین و شرح ہدایہ وغیره ثبوت دارد و منع کتابت کہ در حدیث عائشہؓ آمده مردود است صحیح نیست کذا فی فتاوی عبدالحی۔

مسئلہ:۔ برای احناف رواست کہ بر مذہب امام مالک وقت ضرورت فتوی دہند در حق زنی کہ شوہرش مفقود الخبر است کہ بعد از چہار[2] سال دیگر شوہر کند البتہ عدت بگذارد بالفرض اگر شوہرش آمد نکاح زوج

[1] دانہا کہ بر بدن ظاہر شده زخم میشود [2] یعنی بعد از مایوسی قاضی از دریافت آن چار سال بگذرد و بعد آن زن بقاضی بر عدم صبر گزارش دہد تا کہ قاضی حکم تفریق صادر کند من شاء التفصيل فليراجع الى الحيلة الناجزة للحليلة العاجزة لمولانا اشرف علی تھانوی قدس سره فانه حقق وفصّل۔

اوّل فسخ میباشد آن زن زوجۂ شوہر ثانی است بقول معتبر و مفتیٰ بہ، کذا فی فتاوٰی مولانا عبد الحی۔

مسئلہ: ساختن گنبد بر قبر و چونہ زدن آن و تکیہ زدن بر آن و بول و غائط نمودن و بنزدش خواب کردن و خوردو نوشش و وطی ناروا است پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم منع فرمودہ۔

مسئلہ: عقیقہ سنّت است وقتی فرزند متولد شد عقیقہ بدہند بدختر یک گوسفندی بہ پسر دو۔ واگر بر یکی اکتفا کنند ہم رخصت است وسنت است کہ روز ہفتہ موی سر بچہ را تراشیدہ ہموزن طلا یا نقرہ کردہ بفقرا تصدق کند و برا و نام نیک بگذارد۔ واگر روز اوّل کردہ ہم رواست۔

مسئلہ: فروختن وقف وہبہ نمودن آن یا میراث قراردادن ان روا نیست وہمچنین موقوفہ را بعاریت یا رہن دادن روا نیست (درمختار) خائنان وقف باید توبہ کنند۔

مسئلہ رشوت گرفتن و دادن بغیر دفع ظلم یا واسطہ شدن روا نیست پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلّم بر ہر سہ لعنت فرمودہ۔

مسئلہ: درست نمودن مسجد ویران برای کشت یا ویران کردن مسجد سالم وساختن اصطبل و مکان بجای آن حرام است۔ خدا فرمودہ وَسَعٰى فِىْ خَرَابِهَا یعنی ظالم تر از ان کسی نیست کہ در ویران کردن مساجد کوشش میکند وحکم مسجد تا قیامت باقی است گاہی زائل نمیگردد (بخاری)

مسئلہ: سنت است برای زنان استحداد و امتشاط برای ازواج غائب، (بخاری)

مسئلہ: نوشتن عہدنامہ ویٰسٓ وکہف برکفن وپیشانی مردہ وعمّامہ بستن برآن ثبوت ندارد۔ علامہ ابن صلاح فتوٰی دادہ است کہ جائز نیست بوجہ

بی احترامی کہ با صدید و غلاظت آلودہ میگردد (شامی) وآنچہ در بعض کتب جواز نوشتہ خلاف اولیٰ است البتہ کتابت باشارۂ انگشت باکی ندارد۔

مسئلہ: نماز بر ہر عاقل و بالغ خواہ مرد باشد یا زن فرض است و منکرش کافر و تارکش فاسق اَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَلَا تَكُوْنُوْا مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ خدای تعالیٰ میگوید برپا دارید نماز را ومشوازکافران فَخَلَفَ مِنْۢ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ اَضَاعُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوٰتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا۔ حق تعالیٰ میفرماید کہ بعد از گذشت نیکان آمدند مردمان بد کہ نماز را برباد ساختند در پس خواہشات دنیوی رفتند پس البتہ یابند جزا گمراہی۔ از پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم مروی است کہ غَیّ وآثام اسم دو چاہ عمیق میباشد زیر دوزخ کہ در آن ریمہای اہل جہنّم میریزد (تفسیر ابن کثیر) پس جای گمراہان غیّ است۔ ابن عباسؓ گفتہ کہ غیّ نام رودی است در دوزخ نہایت گرم کہ بقیہ رود ہای جہنّم از حرارت او بخدا پناہ میبرند۔ آمدہ است برای زانی مصرّ و شرابی مدمن وخورندہ ربا کہ از ان دست کشندہ نیست وبرای نافرمان والدین وشاہد دروغ (خازن) ہمین است سزا بدعملان کہ پروای باحکام شرع ندارند۔ نماز را گذاشتہ بزنا وسرقت وشراب نوشی مبتلا میباشند پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم فرمود مَنْ تَرَكَ الصَّلٰوةَ مُتَعَمِّدًا فَقَدْ كَفَرَ (رواہ البزاز) ہر کسی کہ عمداً نماز را ترک نماید بتحقیق نزدیک بکفر رسید حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلّم فرمود ہر کہ بخدا ملاقی شود در آن حالیکہ ضائع کردہ نماز را خداوند بقیہ اعمال نیک آن بدون نماز پروای نمیکند (رواہ الطبرانی فی الاوسط) پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم فرمود، اوّلین چیزیکہ بندہ در قیامت بحساب آن گرفتار میشود از اعمال خود نماز است۔ اگر نمازش درست شد یقینًا کامیاب میشود ونجات یابد اگر نمازش ویران پس بتحقیق نامراد شد وزیان یافت اگر در فرض نقصی

وخللی بیاید خدا تعالی میفرماید که بنگرید اگر نفل دارد فرض آنرا تکمیل نمایید وباقی اعمال او باین طور خواهد شد (رواه الترمذی)
یعنی نقص فرض از نفل تمام کرده میشود بشرطیکه عبادت نفلی داشته باشد. بیت

روز محشر که جان گداز بود	اوّلین پرسش نماز بود

آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود که خدای تعالی نماز پنجگانه را بر بندگان فرض کرده هر که وضوء آن آنرا برابر کرده وآن را در وقت ادا نماید ورکوع و سجود آن برابر نماید بحضوری قلب خدا برای او وعده مغفرت فرموده است وهر که چنین نه کند برای او نزد خدا وعدهٔ مغفرت نیست اگر خدا بخواهد اورا می بخشد واگر بخواهد او را عذاب میدهد (رواه احمد) پس بدون نماز آنهم با طمانینت قابل بخشش وانعام خاص نیست. مثنوی)

روی ناشسته نه بیند روی حور	لا صلوٰة گفت الا بالحضور

آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود، فرق ما بین بندهٔ مومن وکفر ترک نماز است. (رواه مسلم) پیغمبر علیه السلام فرمود. نماز ستون دین است هر که او برپا داشت پس دین خود را بپا داشت وهر که او را ترک کرد پس بتحقیق که دین خود را ویران کرد. سرور کائنات صلی الله علیه وسلم فرمود هر چیز نشانی دارد ونشانی ایمان نماز است. (کذا فی المنیه) تارک نماز را از خوک وسگ بدتر میدانند زیرا این هردو خدمت آقای مجازی میکنند. اما تارک نماز خدمت مولای حقیقی بجا نمی آورد. بظاهر از ابلیس لعین بدعمل تر است زیرا که ابلیس با وجود عبادات کثیره

بترک یک سجده مردود ولعین شد وبی نماز هزارها سجده را ترک کرده است پس باید توبه کند.

فضیلت نماز

از پیغمبر علیه الصلوٰة والسلام پرسیده شد که کدام یک از اعمال بهتر است فرمود نماز بوقت خواندن (متفق علیه) رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمود مثال این پنج نماز مثل جوی است که آبش صاف بدر سرای کسی میگذرد واو هر روز پنج مرتبه خود را در آن میشوید. آیا امکان دارد که بر آن چرک بماند. فرمودند نه یا رسول الله. پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود که این نماز گناه ها را چنان بر میدارد که آب چرک را (رواه مسلم) پیغمبر صلی الله علیه فرمود هر که از نماز پنجگانه با کمال طهارت واوقات آن تعهد ونگهداری کند میشود آن نماز برای آن نور ودلیل ونجات در قیامت، وهر که برباد ساخت نماز پنجگانه را حشر آن با فرعون وهامان خواهد شد (رواه احمد) پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمود مفتاح الجنة الصلوٰة کلید بهشت نماز است (احیاء العلوم) آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود ای ابوهریره اهلیه خود را به نماز امر کن که خدای تعالی بتو غنایات بیشماری فرماید (احیاء العلوم) اِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ خدای تعالی میفرماید که بیشک نیکی ها میبرد بدیها را اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ رب العزت میگوید که نماز باز میدارد آدمی را از بیحیائی وبدی، فرزندان خود را به نماز خواندن دستور دهید تا که از خوردی به نماز عادت گیرند پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمود دستور دهید بچه های خود را به نماز بسنّ هفت سالگی وبزنید آنان را بسنّ ده سالگی یعنی چون نماز نخوانند آنان را بزدوکوب نمازی نمائید (رواه الترمذی) زنان خود را تربیت داده نمازی کنید.

يٰاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا قُوْا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيْكُمْ نَارًا الایه رب العزت

میفرماید ای ایمانداران نگهدارید نفسهای خود را واہل خانۂ خود را از آتش دوزخ (ف) یعنی بذریعہ انجام عبادت وبندگی خدای تعالیٰ خود و زن وبچہ ومتعلقین خود را از عذاب خدا دور بدارید زن بی حیا و بی نماز باعث خرابی مرد نیک است۔ (قال السعدی۔ بیت)

زن بد در سرای مرد نکو		ہم در این عالم است دوزخ او

مسئلہ:۔ زکوٰۃ بر صاحب نصاب فرض است ومنکرش کافر وتارکش فاسق۔ ہر کہ آزاد وعاقل وبالغ ومسلمان ومالک نصاب کامل باشد کہ سال برآن گذشتہ زکوٰۃ برآن فرض میگردد، ہر کہ پنج شتر دارد کہ تمام سال یا اکثر آن در بیابان میچرند یک گوسفند بہ زکوٰۃ آن بدہد ودر کمتر از پنج شتر زکوٰۃ نیست وچون بہ دہ برسند دو گوسفند بدہد وبہ پانزدہ سہ گوسفند وبہ بیست چہار گوسفند بدہد ودر بیست وپنج یک مادہ شتر یکسالہ بدہد تا سی وپنج واز سی وشش یک مادہ شتر دو سالہ بدہد تا چہل وپنج واز چہل وشش یک مادہ شتر سہ سالہ بدہد تا شصت واز شصت ویک مادہ شتر چہار سالہ بدہد الخ باقی را بوقت ضرورت از علما باید پرسید وباید دانست کہ ہرچہ مابین عقود است عفو است برآن زکوٰۃ نیست مثلاً آنچہ درمیان پنج ودہ می آید عفو است زکوٰۃ برآن نیست باقی را براین قیاس کن۔

مسئلہ:۔ در کمتر از سی گاؤ زکوٰۃ نیست وچون بہ سی برسند واکثر سال در صحرا بچرند در آن بعد از گذشتن سال کامل یک گاؤ یکسالہ می آید۔ خواہ نر خواہ مادہ ودر چہل گاؤ دو سالہ نر یا مادہ کہ

بسال سوّم داخل شدہ وباقی را بوقت ضرورت باید پرسید، و مابین عقود اینجا ہم عفو است گاؤ میش در حکم برابر اند فرق ندارند۔

مسئلہ:۔ در کمتر از چہل گوسفند زکوٰۃ نیست ودر چہل گوسفند کہ اکثر سال در بیابان بچرند وسال برآنہا بگذرد یک گوسفند یکسالہ کہ شروع بہ سال دوّم کردہ است بدہد ودر یکصد وبیست ویک، دو بدہد۔ ودر دو صد ویک سہ بدہد ودر چہار صد چہار بدہد، بعد ازان در ہر صد یک گوسفند بدہد۔ مابین عقود عفو است ودر بچہ ہای شتر وگاؤ وگوسفند زکوٰۃ نیست۔

مسئلہ:۔ ہر کہ کمتر از دو صد درہم نقرہ دارد، در آن زکوٰۃ نیست۔ وچون دو صد درہم کامل گشتہ وسال برآن بگذرد پنج درہم زکوٰۃ بدہد بعد ازان در ہر چہل درہم شش دانگ است۔ و دو قیراط۔ وقیراط دو طسوج۔ وطسوج دو جو میانہ میباشد ودہ درہم شرعی ہفت مثقال است۔ کذا فی المنتخب۔

مسئلہ:۔ در کمتر از بیست مثقال طلا زکوٰۃ نیست، واز بیست مثقال طلا بعد از گذشتن سال نصف مثال زکوٰۃ بدہد۔ بعد ازان در ہر چہار مثقال کہ زیادہ گشت دو قیراط بدہد۔ ہمین است حکم علی الدوام۔

باید دانست کہ وزن ہفت مثقال دہ درہم است۔ مثقالی بست قیراط است ووزن قیراط چہار یا پنج جو می باشد۔

مسئلہ:۔ در زیور وظروف کہ از طلا ونقرہ باشند زکوٰۃ واجب است ودر اموال تجارت وقتی قیمتش بدو صد درہم یا بیست مثقال

طلا برسد زکوٰة واجب میگردد و هرچه از زمین و باغات و نخیلات بر
می آید در آن عشر (ده یک) واجب است. پس از جمیع پیداوار زمین
مثل گندم و جو و ذرت و برنج و عدس و ماش و خربزه و خرما و میوه جات
وغیره ده یک باید داد (مصارف زکوٰة و ده یک)

زکوه و ده یک به هفت کس باید بدهند:-

(۱) فقیر که چیزی ندارند (۲) مسکین که ادنی چیز دارد (۳) عامل که از طرف
حکومت برای جمع آوری زکوٰة و عشر مامور باشد بقدر مزدش (۴) مکاتب
بقدر آزادی (۵) مدیون بقدر ادای دین (۶) غازی به مقدار تهیهٔ لوازمات
غزا (۷) مسافر که از وطن دور است و هیچ نقدی در دست ندارد.

زکوٰة و ده یک بمصارف مذکوره باید صرف شود. باید دانست که دادن
ده یک و زکوٰة با صول و فروع خود روا نیست. همچنین برای غلام خودش یا
غلام غنی یا خود غنی یا بنی هاشم یا زن به شوهر و شوهر به زن جائز نیست (کذا فی الطحاوی)

عذاب زکوٰة ندهنده:- وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا
فِي سَبِيلِ اللهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ يَوْمَ يُحْمٰى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوٰى بِهَا
جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ-
(ترجمه) آن کسانیکه طلا و نقره جمع میکنند و آنرا در راه خدا خرچ نمیکنند (یعنی
زکوٰة آنرا نمی دهند) پس مژده بده ایشان را العذاب دردمنده روزیکه آن
زر و سیم گرم کرده شود در آتش دوزخ. پس داغ داده شود با آن پیشانیهای شان
و پهلوهای شان و پشتهای شان و با آنان گفته میشود که این آن است که جمع
میکردید برای نفسهای خود. پس بچشید سزا را آنچه جمع میکردید.
پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمود هر کسی که او را خدا مال داد و زکوٰة آنرا

ادا نکرد مال آن بصورت مار میاید تیز زهر که در دو چشم آن دو نقطه سیاه
است در گردن آن طوق میگردد و میگزد بدو طرف دهن آن (رواه البخاری)
پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمودند که هرکه شتر دار دیا گاو و گوسفند زکوٰة آنرا
ادا نکرده روز قیامت بزرگتر و فربه تر آورده میشوند پس بر سر تارک زکوٰة
میروند و او را بسم های خود پامال میکنند و به شاخهای خود میزنند و هرگاه
میگذرد بر آن آخر آنها واپس کرده میشود بر آن اولش تا وقتی در میان
مردم فیصله کرده شود (رواه البخاری) یعنی تا پنجاه هزار سال دنیا بر سر
آن رفت و آمد میکنند. پس لازم است که توانگران از خدا ترسیده زکوٰة
جمیع اموال خود را ادا کنند ورنه در حلو کل عالم رسوا میگردند.

ازادای ده یک و زکوٰة خیر و برکت زیاد میگردد و هیچ نقص در آن
نمی آید البته از زکوٰة ندادن مال او خراب میگردد. حضرت صلی الله علیه وسلم فرمود
زکوٰة به هر مال که آمیخته گردد آنرا هلاک میکند (رواه الشافعی)

زکوٰة مال بدر کن که فضلهٔ رز را — چون باغبان ببرد بیشتر دهد انگور

مسئله:- روزه گرفتن ماه رمضان بر هر عاقل و بالغ فرض است.
منکرش کافر و تارکش فاسق است در این کسر شهوت نفس است و جنگ
با شیطان لعین. روزه بسیار مفاد و فضیلت دارد. پیغمبر صلی الله علیه وسلم
فرمود. قسم آنکه نفس من در دست اوست البته بوی دهن روزه دار
بنزد خدا از مشک خوشبوتر است. خدای تعالی میفرماید که جز این نیست که
میگذارد شهوت و خورد و نوش خود را بسبب من. پس روزه برای من است
و من جزای او را میدهم (احیاء العلوم) پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمود هر که

روزه گیرد بایمان داری وطلب ثواب بخشیده شوند گناه های گذشته او و هرکه قائم دارد رمضان را یعنی نماز تراویح وغیره در آن بخواند گناه های گذشته او معاف میشود. وهرکه زنده بدارد شب قدر را گذشته گناه های او بخشیده شوند (متفق علیه) حضرت صلی الله علیه وسلم فرمود که آمد نزد شما ماه رمضان بابرکت فرض کرده است خدا روزه گرفتن او را بر شما کشاده میشود درهای آسمان ومسدود میشود درهای دوزخ وبند کرده شوند شیاطین سرکش. بخدا درین ماه شبی است یعنی شب قدر که بهتر است از عبادت هزار ماه هرکه از خیر آن محروم شد بیشک او محروم است از کل خیر. (رواه مسلم) پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمود چون ماه رمضان آید تمام درهای بهشت کشاده گردند ودرهای نار بند شوند وشیاطین بند کرده شوند، منادی ندا میکند که ای خواهندهٔ نیکی. بیا نیکی بکن وای خواهندهٔ بدی کوتاه کن بدی را. (رواه ترمذی) یعنی موقع نیکی است.

مسئله: ـ هرکه طاقت مخارج رفت وآمد بطرف کعبه شریف داشته باشد وراه باامن باشد ونفقه عیال تا مراجعه آن فراهم باشد حج بر آن در عمر یکبار فرض است منکرش کافر وتارکش فاسق وترک آن جرم عظیم است حضرت صلی الله علیه وسلم فرمود هرکه حج بیت الله کرد که در آن فحش وبدکاری نه کرد بیرون شود از گناه های مثل روزیکه از مادر زائیده شود (رواه الترمذی) حضرت فرمود شیطان دیده نشود زیاده ذلیل ورانده وحقیر وغضبناک از روز عرفه (رواه مالک) یعنی وقتیکه بسیار حجاج از وقوف عرفه ثواب فراوان وغفران می یابند ابلیس خیلے غمگین ودردمند ورسوا میگردد. پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمود، حج مقبول بهتر است از دنیا وهرچه دران هست

وحج مبرور جزا بجز جنت ندارد (متفق علیه) پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمود که هرکه باراده حج یا عمره از منزل بیرون شد ودر طریق وفات یافت تا قیامت ثواب حج وعمرهٔ او جاری است وهرکه در حرمین بمیرد از عرض حساب نجات یابد وبا وگفته می شود که داخل بشود در بهشت (رواه البیهقی)

آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود که کعبه مثل عروس مزفوفه حشر میشود وهرکه حج بآن کرده خود را باستارش آویزان میکند ومیرود خوش خوش تا که داخل میگردد در بهشت وحجاج همراهش داخل میشوند (احیاء العلوم)

سرور عالم صلی الله علیه وسلم فرمود هرکه توشه وسواری رسیدن به بیت الله داشت وحج نه کرد تفاوتی ندارد که یهودی بمیرد یا نصرانی. بیشک خدا میگوید لِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا لازم است بر مردمان که برای خدا حج بیت الله را بجا بیاورند بشرطیکه قدرت زاد وراحله داشته باشند (رواه الترمذی)

دفع شبه: ـ بریلویان وبدعتیان میگویند که پیغمبر صلی الله علیه وسلم بشر نیست. این غلط است زیرا البشریت آن بنص قطعی ثابت است. لذا منکرش کافر است خدای تعالی میگوید. قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ ـ الآیة ـ بگوای محمد (صلی الله علیه وسلم) جز این نیست که من بشرم مانند شما. وحی فرستاده میشود بسوی من که بیشک معبود شما معبود یگانه است، انبیاء در جنس بشریت با خلق شریک اند فرق درمابین باعتبار قرب ومراتب است پس افضل البشر میباشند، بسیار آیات واحادیث در ثبوت بشریت سرور کائنات علیه افضل الصلوٰة واکمل التحیات وارد است وبشریت در حد وتعریف رسول داخل است زیرا رسول آن انسان است که معبوث شده برای رسانیدن

پیغام خدائی بسوی خلق کہ بہمراہ آن کتاب جدید باشد (شرح عقائد)

قسم سوّم در بیان اِتّباع سُنّت

باید دانست کہ قرب و محبّت خدا بدون پیروی پیغمبر صلّی اللہ علیہ وسلّم حاصل نمیشود چنانچہ رب العزّت در سورۂ آل عمران فرمودہ است۔ قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِيْ يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوْبَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝ قُلْ اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْكٰفِرِيْنَ (ترجمہ) بگوای محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) اگر شما دوست میدارید خدا را پس پیروی من بکنید خدا شما دوست میدارد و معاف میکند تمام گناہ ہای شما را و خدا نہایت بخشندہ و مہربان است۔ بگو پیروی بکنید خدا و رسول را۔ پس اگر اعراض کنند۔ پس بیشک خدا دوست نمیدارد کافران را۔

ف: یعنی محبّت خدا و معافی۔ بدیہا از پیروی پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلّم حاصل میشود۔ در تفسیر ابن کثیر نوشتہ کہ این آیت حکم میکند کہ ہر کہ دعوی محبّت خدا میکند و بر طریقہ محمد صلی اللہ علیہ وسلّم نیست پس بہ یقین کہ او در اصل دروغ گو بیباشد تا وقتیکہ در تمام افعال و اقوال پیروی شرع محمدی و دین نبوی را بہمان نحویکہ ثابت است نکند۔ در بخاری و مسلم مرویست کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلّم فرمود   کرد بر آن حکم ما نیست۔ پس آن مردود است۔ و آیۂ آخر بر این دلالت میکند کہ مخالف پیغمبر صلّی اللہ علیہ وسلم و اعراض نمودن از طریقہ او کفر است و خدا اہل کفر را دوست نمیدارد اگرچہ دعوی محبّت و گمان قرب و نزدیکی داشتہ باشد تا وقتیکہ پیروی

پیغمبر خاتم النبیّین را نکند۔ و اگر انبیاء و رسولان اولوالعزم (یعنی زبردست و بلند شان) در زمانش می بودند برای ایشان غیر از اتباع آنحضرت صلّی اللہ علیہ وسلّم چیزی دیگر جائز نمی بود (انتہی) ملخصاً خلاف امر رسول خیلی خطرناک است رب العزت میفرماید فَلْيَحْذَرِ الَّذِيْنَ يُخَالِفُوْنَ عَنْ اَمْرِهٖٓ اَنْ تُصِيْبَهُمْ فِتْنَةٌ اَوْ يُصِيْبَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ (ترجمہ) پس باید کہ بترسند آنانکہ خلاف امر پیغمبر میکنند از اینکہ بر سر ایشان بلائی یا برسد بایشان عذاب درد دہندہ یعنی عذاب سخت۔ و در جای دیگر می فرماید يَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلٰى يَدَيْهِ يَقُوْلُ يٰلَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُوْلِ سَبِيْلًا ۝ يٰوَيْلَتٰى لَيْتَنِيْ لَمْ اَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيْلًا ۝ لَقَدْ اَضَلَّنِيْ عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ اِذْ جَآءَنِيْ وَكَانَ الشَّيْطٰنُ لِلْاِنْسَانِ خَذُوْلًا۔ (ترجمہ) روزیکہ بگزد ستمگار دو دست خود را میگوید ای کاش کہ میگرفتم ہمراہ پیغمبر راہی ای وای بر من۔ کاش کہ نمیگرفتم فلان را دوست ہر آئینہ وی مرا گمراہ کرد از پند (یعنی قرآن) بعد از آن کہ بمن آمدہ بود و ہست شیطان درمحنت گذارندۂ آدمی (انتہی)

ف: یعنی کسیکہ پیروی دین محمدی را نکرد و صحبت بی دینان را اختیار کرد تا اینکہ بی دین شد روز قیامت دست حسرت بدندان میگزد و پشیمان شدہ میگوید چہ خوش میبود کہ پیروی از رسول میکردم ای افسوس بر من چہ خوش می بود اگر فلان بی دین را برای خود دوست قرار نمی دادم کہ او مرا بی دین ساخت در دنیا برای آدمی لازم است کہ تا دم زیست پیروی دین محمّدی نماید و از صحبت بی دینان و بدعتیان خود را دور بدارد تا پشیمان نگردد۔ رب العالمین در سورۂ نساء میفرماید وَمَنْ يُّشَاقِقِ الرَّسُوْلَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ

الْهُدٰی وَیَتَّبِعْ غَیْرَ سَبِیْلِ الْمُؤْمِنِیْنَ نُوَلِّهٖ مَا تَوَلّٰی وَنُصْلِهٖ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِیْرًا (ترجمہ) هرکه مخالف پیغمبر صلّی الله علیه وسلّم را بکند بعد از اینکه ظاهر شد برای او امر حق و پیروی کند غیر از راه مؤمنان متوجه میسازیم او را بهر طرف که متوجّه شده و داخل میکنیم او را در دوزخ و بد ست جای بازگشت

ف: ازین آیه واضح است که خلاف امر رسول بعد از ظهور حق و اتباع غیر اسلام باعث ورود جهنّم است که موضع قهر خدا است در مخالفت رسولؐ عذاب است و در موافقت او ثواب هیچ عاقل عذاب را بر ثواب ترجیح نمی دهد مگر دیوانه۔ و در سورهٔ احزاب میفرماید اِنَّ الَّذِیْنَ یُؤْذُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فِی الدُّنْیَا وَالْاٰخِرَةِ وَاَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُّهِیْنًا (ترجمہ) آنانکه می رنجانند خدا را و پیغمبرؐ او را لعنت کرده خدا ایشان را در دنیا و آخرت و آماده کرده برای ایشان عذاب رسوا کننده۔ و در خازن است مراد از ایذاء دادن خدا و رسول مخالفت امر و نافرمانی است و در مدارک است که نافرمانان را از رحمت خود در هر دو جهان دور میدارد۔ و در سورهٔ نساء میفرماید فَلَا وَرَبِّكَ لَا یُؤْمِنُوْنَ حَتّٰی یُحَکِّمُوْكَ فِیْمَا شَجَرَ بَیْنَهُمْ ثُمَّ لَا یَجِدُوْا فِیْ اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَیْتَ وَیُسَلِّمُوْا تَسْلِیْمًا۔ (ترجمہ) پس قسم است به پروردگار تو ایماندار نمی شوند تا که حاکم نگردانند ترا در آنچه نزاع واقع گردد درمیان شان باز نیاید در قلوب خود تنگی از آنچه تو حکم کردهٔ و تسلیم کنند کاملاً۔

ف: یعنی رب العزّت بذات اقدس قسم یاد میکند که این مردمان که باهم اختلاف دارند مومن نمیشوند تا که پیغمبر صلی الله علیه وسلم را فیصل کن در قطع تنازع قرار دهند و تا در ظاهر و باطن خود بر حکم پیغمبر صلی الله علیه وسلم راضی و خوشنود نه شده کاملاً تسلیم نکنند مسلمان نگردند۔ پس معلوم شد که اتباع امر پیغمبر و پذیرفتن آن نهایت ضروری است بطوریکه هیچ شبه در دل نیاورد ورنه کافر گردد و در تفسیر ابن کثیر است که دو کس باهم خصومت داشتند نزد پیغمبر صلعم آمدند آنحضرت صلی الله علیه وسلم درمیان شان فیصله فرمود حق را به حق دار داد شخص باطل گفت من باین امر راضی نیستم۔ مرد حق دار گفت مراد تو چیست پیش ابوبکر برویم۔ پس رفتند۔ صاحب حق قضیه حکم پیغمبر صلی الله علیه وسلّم را عرض کرد۔ ابوبکرؓ فرمود۔ حکم همان است که پیغمبرؐ بر شما کرده است که درین صورت هم راضی نشد تا که حق دار را پیش حضرت عمرؓ برد۔ باز حقدار عرض کرد که پیغمبر صلی الله علیه وسلّم چنین فیصله فرمود۔ حضرت عمرؓ پرسید از خصمش که راست میگوید گفت بلی۔ حضرت عمرؓ فرمود صبر کنید من در خانه رفته ایم پس درون منزل رفته بیرون شد و شمشیر برهنه در دستش بود بر گردن منکر زد و او را کشت۔ پس خدا این آیت را نازل فرمود فَلَا وَرَبِّكَ الاٰیة و در بعض روایات نسبت بقصهٔ مذکور قدری کم و بیش آمده است و در مشکوٰة از عبدالله بن عمرؓ آمده که پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمود ایماندار نمی شود یکی از شما تا که بشود خواهش نفس او تابعدار برای آنچه من آورده ام یعنی بدون پیروی حکم آنحضرت صلی الله علیه وسلّم کسی مومن نمیشود۔ قوله تعالٰی اَطِیْعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ لَعَلَّکُمْ تُرْحَمُوْنَ۔ حق تعالٰی میگوید پیروی بکنید خدا را و پیغمبر را تا که رحمت کرده شوید۔

ف: از پیروی خدا و رسول رحمت آید و از مخالفت زحمت وَاتَّبِعُوْهُ لَعَلَّکُمْ تَهْتَدُوْنَ ایزد متعال میفرماید و اتباع بکنید پیغمبر صلی الله علیه وسلّم را تا که راه یاب بشوید (ف) هدایت از پیروی رسول اکرم صلی الله علیه وسلّم میسر میشود

وگمراہی از مخالفت و ایجاد بدعت وَمَا اٰتٰکُمُ الرَّسُوْلُ فَخُذُوْہُ وَمَا نَھٰکُمْ عَنْہُ فَانْتَھُوْا وَاتَّقُوا اللّٰہَ اِنَّ اللّٰہَ شَدِیْدُ الْعِقَابِ۔ معبود برحق میگوید آنچہ رسول خدا بشما بدہد او را بگیرید و آنچہ منع کند شما را از آن باز بیائید و بترسید از عذاب خدا۔ بیشک خدا سخت عذاب کنندہ است وَمَنْ یُّطِعِ اللّٰہَ وَرَسُوْلَہٗ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِیْمًا۔ خالق کل میفرماید کہ ہر کہ اطاعت کند خدا و رسول را پس تحقیق کہ کامیاب شد بہ کامیابی بزرگ۔

ف:۔ یعنی سعادت ابدی یافت وَمَنْ یُّطِعِ اللّٰہَ وَرَسُوْلَہٗ وَیَخْشَ اللّٰہَ وَیَتَّقْہِ فَاُولٰٓئِکَ ھُمُ الْفَآئِزُوْنَ۔ مالک حقیقی میفرماید۔ ہر کہ فرمانبرداری خدا و رسول را بکند و از خدا بترسد و از عذابش حذر کند پس این جماعت ایشانند بمراد رسندگان۔ در تفسیر ابن کثیر است کہ حضرت ام المؤمنین عائشہ رضہ صدیقہ فرمود۔ آمد مردی بسوی پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم و عرض کرد کہ یا رسول اللہ تو دوست تری بنزد من از نفس خودم و از زن و بچہ ہایم۔ وقتیکہ من در خانہ میباشم و ترا یاد میکنم پس از بی قراری تاب نمی آورم تا کہ در محضر شما آمدہ نظر بروی مبارکتان نیندازم و چون یاد م آید موت خود و موت شما میدانم کہ شما در جمیع انبیاء در مراتب بلند و طبقات عالیہ جنت داخل میشوید و اگر من داخل جنت باشم در مدارج پائین میشوم پس می ترسم و اندیشہ میکنم کہ شما را نمی بینم یعنی اگر در دنیا یک ساعتی شما را نہ بینم از فراق جانم بلب می آید و در قیامت کہ ابدالابد ترا نہ بینم حالم چہ باشد در فکر و اندیشہ این سخنم۔ پس حضرت رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم جواب ندادند تا آنکہ این آیہ نازل نشد وَمَنْ یُّطِعِ اللّٰہَ وَالرَّسُوْلَ فَاُولٰٓئِکَ مَعَ الَّذِیْنَ اَنْعَمَ اللّٰہُ عَلَیْھِمْ مِّنَ النَّبِیّٖنَ وَالصِّدِّیْقِیْنَ وَالشُّھَدَآءِ

وَالصّٰلِحِیْنَ وَحَسُنَ اُولٰٓئِکَ رَفِیْقًا۔ اللہ تعالیٰ جل شانہٗ وعم نوالہ میفرماید ہر کہ فرمانبرداری خدا و رسول بجا بیاورد پس ایشان میشوند ہمراہ آن کسانیکہ خدا بر آنان انعام فرمودہ است از پیغمبران و صدیقان و شہیدان و نیکوکاران و ایشان رفیقان خوبی میباشند۔

ف:۔ یعنی از فرمانبرداری پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم رفاقت پیغمبر و دیدار و زیارت بزرگان دیگر و رفاقت شان نصیب گردد۔ پس بر عاقل لازم است کہ باطاعت خدا و رسول صلعم رفاقت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و بزرگان دیگر حاصل کند و از رفقانِ بد احتراز نماید۔ عارفی چہ خوش فرمودہ است (مثنوی)

یار نیکو گیر تا یابی نعیم ‖ یار بد آرد ترا سوی جحیم

از ابو سعید رضہ مروی است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمود سوداگر راست گو و امانت دار ہمراہ پیغمبران و صدیقان و شہیدان میباشد پس پس تاجران را باید کہ بر این درجہ افتخار کنند و در تحصیل این مرافقت عظمی سعی بلیغ نماید و عادت کذب و فریب را ترک نمودہ صدق و امانتداری را لازم گیرند۔ از انس رضہ مروی است کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم فرمود ہر کہ سنت مرا دوست دارد بتحقیق مرا دوست داشت و ہر کہ مرا دوست داشتہ باشد ہمراہ من در جنت میرود (رواہ الترمذی) از ابو ہریرہ رضہ مروی است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمود ہر کہ چنگ زند بسنت من یعنی عمل بسنت کند بوقت خراب شدن وقت بوجہ بدعت و جہل پس باو ثواب صد شہید میرسد۔ (مشکواۃ) (**ف**) چونکہ اتباع سنت بوقت ویرانی امت خیلی دشوار است ازین وجہ بہ تتبع سنت درجہ بزرگ کہ ثواب صد شہید است

میرسد زمانه حاضراست زمانه فساد که مردمان از اتباع سنت خیلی تنفرند
خصوصاً از گذاشتن ریش که آنرا نعوذ بالله عیب میدانند و رسم هنودان و
کفار را اختیار نموده اند. آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود هر که مشابهت
قومی پسند نماید او از آن قوم است. پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمود. ریشها
را بگذارید و شوارب را بگیرید (مشکوٰه) باید دانست که تراشیدن ریش
و گرفتن آن بیش از یک قبضه حرام است و برکندن موی سفید از آنها هم
روا نیست. تراشیدن و چیدن موی زنان هم حرام است و روا نیست
سیاه گردانیدن ریش را البته خضاب زدن ریش بحنا و امثال آن رواست
و استعمال حنا در دست و پا برای مردان حرام است نه برای زنان و نماز
پشت ریش تراش مکروه است زیرا که فاسق و تارک سنت است (بیت)

میدار ریش را که طریق محمدؐ است		دشمن او بی بهره از شفاعت است

از ابو سعیدؓ خدری مرویست که حضرت نبی اکرم صلی الله علیه وسلم فرمود هر که
بخورد روزی پاک و عمل موافق سنت انجام دهد و مردم از بدی او در امن باشند
داخل میشود در بهشت (رواه الترمذی) امام مالک بن انس در موطا روایت
فرموده است که پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمود که من در میان شما دو امر گذاشتم
که هرگز گمراه نمی شوید تا که باین دو امر چنگ زده باشید یکی قرآن است و دیگری
حدیث رسول الله صلی الله علیه وسلم. از حضرت ابن عباسؓ می آید که حضور
اکرم صلی الله علیه وسلم فرمود امر سه قسم است یکی امر ظاهر که ثبوت او هیچ شبه
ندارد. پیروی او را بکن، دوم امر که واضح است گمراهی او از او پرهیز کن.
سوم امر که درا و اختلاف است و ثبوت شرعی ندارد او را بخدا بسپار (رواه احمد)

از ابو هریرهؓ مروی است که آن حضرت صلی الله علیه وسلم فرمود تمام
امت من داخل جنت میشود مگر کسی که انکار کرد پرسیدند که کیست که انکار
کرد فرمود هر که فرمانبرداری میکند داخل بهشت میشود و هر که نافرمانی من
کند پس بتحقیق که انکار کرد (رواه بخاری)
ف: منکر دوزخی است در بهشت نخواهد رفت از انسؓ مروی است که
پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمود مومن نمیشود یکی از شما تا وقتیکه من دوست تر نباشم بنزد او از
مادر و پدر و فرزند و تمام مردمان.
ف: یعنی تا مرا از همه مردمان دوست تر ندارد مومن کامل نمیشود (بیت)

هر درخت کان ندارد میوهٔ حب نبیؐ		اصل او را از سر با تیشه ها باید زدن

از ابن عباسؓ می آید که آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود هر که سنت مرا گذاشت و
عهد مرا شکست نایل بشفاعت من نمیشود (یعنی بی نصیب میگردد) و بر حوض من
نخواهد آمد (یعنی بوقت تشنگی سرور کائنات او را از کوثر آب نمی نوشانند (رواه
الطبرانی فی الکبیر) ولنعم ما قیل. (بیت)

کسانیکه زین راه برگشته اند		برفتند و بسیار سرگشته اند

در اصل حب پیغمبرؐ در اتباع سنت او مضمر است کسیکه متبع سنت نیست
محب نیست. افسوس که چیزهای بی عقل در عشق نبوی مست و شیدا شده
سعادت ابدی یافتند انسان با وجود عاقل و اشرف المخلوقات بودنش غافل
است و در حب دنیا بیشتر منهمک است واقعه ستون را بشنو و از آن عبرت گیر (مثنوی)

استن حنانه از هجر رسولؐ		ناله میزد همچو ارباب عقول

درمیان مجلس وعظ آنچنان ... کز وی آگه گشت هم پیر و جوان
در تحیّر ماند اصحاب رسولؐ ... کز چه می نالد ستون با عرض و طول
گفت پیغمبرؐ چه خواهی ای ستون ... گفت جانم از فراقت گشت خون
از فراق تو مرا چون سوخت جان ... چون ننالم بی تو ای جان جهان
مسندت من بودم از من تاختی ... بر سر منبر تو مسند ساختی
پس رسولش گفت کای نیکو درخت ... ای شده با سرّ تو همراز بخت
گر بخواهی سازمت پر بار نخل ... تا برد شرقی و غربی از تو دخل
گر تو میخواهی شما نخل کنند ... شرقی و غربی ز تو میوه چنند
یا در آن عالم حقت سروی کند ... تا تر و تازه بمانی تا ابد
گفت آن خواهم که دائم شد بقاش ... بشنو ای غافل کم از چوبی مباش
آن ستون را دفن کردند در زمین ... تا چو مردم حشر گردد یوم دین
تا بدانی هر که را یزدان بخواند ... از همه کار جهان بیکار ماند

ای برادر وقتی اثر برکت نبوی در دستر خوان بی حس بود او را آتش نسوخت پس کسی که متبع سنت است و آثار فیض و برکات در تمام رگ و پوست و استخوان او نمایان گردد چگونه او را آتش میسوزد هرگز نمی سوزد بشنو هوشیار شو عاشق دلدار شو ـ مثنوی

از انسؓ فرزند مالک آمده است ... کہ بمهمانی آن شخصی شده است
او حکایت کرد کنند طعام ... دید انسؓ دستارخوان زرد فام
چرک آلوده دست ای خادمه ... اندر افگن در تنورش یکدمه
در تنور پُر ز آتش در فگند ... آن زمان دستارخوان را هوشمند
جمله مهمانان دران حیران شدند ... انتظار دود کنند وری بدند

بعد یکساعت بر آورد از تنور ... پاک و اسپید و از آن اوساخ دور
قوم گفتند ای صحابیٔ عزیز ... چون نسوزید و منقی گشت نیز
گفت زانکه مصطفیٰ دست و دهان ... بس بمالید اندرین دستارخوان
ای دل ترسنده از نار عذاب ... با چنان دست و لبی کن اقتراب
چون جمادی را چنین تشریف داد ... جان عاشق را چها خواهد کشاد

پس باید دانست که پیروی چنین پیغمبر ذی برکت و باشان و شوکت نماید ما همه را باید است که شکر خدا کنیم که ما را آدمی ساخت و ایمان داد و از امت سیّدنا محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم گردانید ـ و این نعمت بزرگی است حتّی که پیغمبر اولوالعزم تمنی حصول این نعمت عظمی کرده است (بیت)

چون نشانش نگاه موسیٰ کرد ... شدن از امتش تمنّی کرد

نعت سرور عالم علیه الصلوٰة والسلام از مؤلف عفی عنه

حوران بهشتی مشتاق دیدارت ... عالم همگی شیدائی دربارت
درهای بهشتی برهمه بند است ... تا ننهی اوّل قدم نقش و نگارت
آیم گفت نبی بر باب جنّت ... خازن گوید کیست و چیست کارت
گویم که محمّد نام من هست ... خازن گوید امر شده خدمت گارت
بر کس نکشایم ابواب جنّت ... تا تشریف نیارد ذات الوارت
شب معراج براق بهشتی آمد ... بسواری وجود حضرت سرکارت
از فرش زمین تا به عرش برین ... سیر نموده جسم خوشبوی دارت
در هر سماء پیغمبران گفت مرحبا ... بوصف قرب عجب رونق دارت
معراج رُسل بر روی زمین شد ... شد فوق عرش عروج شاندارت

اوّل ز قبور آن خیزنده تو باشی — هم شافع اوّل رخ آبدارت
نه نغمۂ بلبل و رنگ گل مثلت — خود بلبل و گل شد عاشق رخسارت
جبریل امین گفت مشرق و مغرب گشتم — دیده نشد چون ذات جلوه دارت

عبدالواحد نتواند وصف بسزایه
جز اینکه شود خادم دربارت

حاصل کل کتاب اینکه

مقصود اصلی توحید کامل است پس در حصول این گوهر بی بها و سعادت جانفزا، و هر در راه وا کوشان و از کفر و شرک گریزان و برای اتباع سنت دوان باشد که نجات دارین همین است قال المسکین عفی عنه (بیت)

نجات حق درین است و درین — سوای این لعین است و لعین

باید دانست که برخلاف سنت هیچ کس بزرگ نمیشود اگرچه هزارها کمال بنماید چنانچه مروی است که نبی اکرم صلی الله علیه وسلم فرمود اگر مردی را ببینی که به هوا می پرد یا بر دریا میرود و قدمش تر نمیشود یا آتش می خورد بدون ضرر و فوت میشود از او فرضی از فرائض خدا تعالیٰ یا سنّتی از سنن سیّد المرسلین قصداً بدون عذر شرعی پس یقین بدان که آن در دعوای شیطان کذاب است بزرگی نیست و آنچه کرامت نشان میدهد جادو است (کنز الاخبار) ابویزید بسطامی بمریدی فرمود که برخیز با ما تا به بینیم این مرد را که خود را به ولی بودن شهرت داده و در زهد مشهور است. پس رفتن بسوی او وقتی که از خانه خود بیرون شد و داخل مسجد گردید آب دهن خود را به سمت قبله انداخت پس ابویزید برگشت و فرمود که این مرد ادبی از آداب پیغمبر صلعم بجا نیاورد مامون نیست پس چگونه مامون میشود

بر دعویٰ ولایت۔ یعنی چون خلاف سنت میکند ولی نیست و فرمود اگر به بینید مردی را که بسیار کرامت داده شد و بر هوا می پرد بسمت آسمان پس فریب نخورید تا که به بینید او را نزد امر و نهی و حفظ حدود و ادائ شریعت۔ یعنی اگر پابند بظاهر شرع است قبولش کنید ورنه ترکش نمائید۔

حضرت ذوالنون مصری فرموده است که از نشانیهای محبت خدا پیروی حبیب خدا محمد مصطفی صلّی الله علیه وسلّم است۔ ابو سعید خرّاز فرموده ہر باطن که خلاف ظاہر شرع است با و موافق نیست باطل است (طریقہ محمدیہ) تمام عارفان جا بجا نوشته اند که اگر کسی باندازه سر مویٔ خلاف شرع کند بزرگ و ولی نیست بلکه مکار است، کسی فریب نخورد، چه خوش گفت عارف یزدانی۔ مثنوی۔

هان نگیری ابلهان را تو ولی — سر منه گوساله را چون سامری

خاتمه

مُناجات بدرگاه قاضی الحاجات

اَللّٰهُمَّ تَقَبَّلْ مِنِّیْ هٰذِهِ الْاَوْرَاقَ بِفَضْلِكَ الْعَظِیْمِ وَجُوْدِكَ الْعَمِیْمِ وَبِجَاهِ حَبِیْبِكَ الْكَرِیْمِ وَانْفَعْنَا بِهَا وَسَائِرَ الْمُؤْمِنِیْنَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَجْعَلْنَا لِیْ وَسِیْلَةً لِلنَّجَاةِ وَكَفِیْلَةً لِنَیْلِ الدَّرَجَاةِ وَاخْلِصْهَا لِوَجْهِكَ الْقَدِیْمِ وَصِفِكَ الرَّحِیْمِ وَاَنْتَ الْغَفُوْرُ السَّتَّارُ وَاَنَا الْعَاصِیْ الْغَدَّارُ فَاغْفِرْلِیْ ذُنُوْبِیْ وَاسْتُرْ عُیُوْبِیْ وَنَوِّرْ قُلُوْبِیْ وَطَهِّرْ جُنُوْبِیْ اَنْتَ مَقْصُوْدِیْ وَمَحْبُوْبِیْ فَاعْفُ اَنِّیْ بِعَطَائِكَ وَارْزُقْنِیْ لِقَائِكَ وَمَالِیْ سِوَاكَ قَرْعِیْ بِبَابِكَ حِیْلَةً فَلَئِنْ رَدَدْتَ فَاَیَّ بَابٍ اَقْرَعُ۔ اَللّٰهُمَّ اغْفِرْلِیْ وَلِوَالِدَیَّ

وَلِأُسْتَاذِی وَلِأَصْحَابِی وَلِجَمِیعِ الْمُسْلِمِینَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَاَحْیِنِی عَلَی التَّوْحِیدِ وَاحْشُرْنِی مَعَ الَّذِینَ اَنْعَمْتَ عَلَیْهِمْ مِنَ النَّبِیِّینَ وَ الصِّدِّیقِینَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصّٰلِحِینَ وَارْزُقْنِی مُوَافَقَتَهُمْ۔ اَللّٰهُمَّ اِنِّی اَعُوذُ بِكَ مِنْ جَمِیعِ اَنْوَاعِ الشِّرْكِ وَالْعِصْیَانِ وَاَسْئَلُكَ الْمَغْفِرَةَ وَالرِّضْوَانَ وَاَتَمَنّٰی لِقَائَكَ وَاَرْجُوْ رَحْمَتَكَ یَا مَنَّانُ وَارْزُقْنِی جَنَّتَ الْفِرْدَوْسِ بِالْفَضْلِ مِنْكَ وَالْاِحْسَانِ۔ اَللّٰهُمَّ اِنِّی اَعُوذُ بِكَ مِنْ سَخَطِكَ وَاَسْئَلُكَ رِضَاكَ وَلَیْسَ لِی فِی الدَّارَیْنِ مَا سِوَاكَ رَبِّ اَوْزِعْنِی اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِی اَنْعَمْتَ عَلَیَّ وَعَلٰی وَالِدَیَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَاَصْلِحْ لِی فِی ذُرِّیَّتِی اِسْتَجِبْ یَا مُجِیبَ الدَّعَوَاتِ اَنْتَ وَلِیِّ فِی الْحَیَاتِ وَبَعْدَ الْمَمَاتِ وَصَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلٰی خَیْرِ خَلْقِهٖ وَنُوْرِ عَرْشِهٖ سَیِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ اَجْمَعِیْنَ۔

وَهُوَ الْحَیُّ لَا یَمُوتُ (وصیّت نامهٔ پدر لفرزندان)
(وَ کُلٌّ یفوة صلی الله علی نبیه وآله)

ای فرزندان چون نداء کل نفسٍ ذائقة الموت آمده هر کس از دار الفرار دار القرار مسافرت میکند فقیر هم یک روز رحلت مینماید قبلاً چند نصائح و وصایا مینویسد تا فرزندان فائده گیرند و پدر بی هنر را بدعاء خیر یاد نمایند و عمر خود را در اعمال صالحه صرف نمایند۔

وصیّت ۱:۔ ای فرزندان اُوْصِیْكُمْ بِتَقْوَی اللّٰهِ من شما را وصیّت میکنم بترس خدا و پرهیزگاری مراد از تقوی نگهداشتن نفس خود

است از حرام و شبهات اِنَّ اَکْرَمَکُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰکُمْ رب العزت میفرماید بتحقیق بزرگ ترین شما نزد خدا پرهیزگارترین شماست یَا اَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَکُوْنُوْا مَعَ الصّٰدِقِیْنَ حق تعالی میفرماید ای ایمانداران بترسید از خدا و باشید همراه راست گویان۔ پس تقوی و صدق را لازم بگیرید۔

وصیت ۲:۔ فرزندان من کار نیک کرده خود را از شرک پاک دارید زیرا نجات دارین موقوف بر دو چیز است یکی عمل صالح دوم صحت عقیده فَمَنْ کَانَ یَرْجُوْ لِقَاءَ رَبِّهٖ فَلْیَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَّلَا یُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهٖ اَحَدًا خدای تعالی میگوید پس آنکه امید ملاقات پروردگار خود دارد باید عمل نیک کند و هیچکس را در بندگی پروردگار خویش شریک نسازد یعنی بجز خدا کسی را لائق بندگی نداند همه امور را سپرد خدا کرده اعتماد کامل بر او کند قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَکّٰی وَذَکَرَ اسْمَ رَبِّهٖ فَصَلّٰی تحقیق که نجات یافت آنکه پاکی حاصل کرد از شرک و یاد کرد نام پروردگار خود را و نماز خواند باید دانست که شرک بزرگترین گناه است که تمام عبادات و طاعات را حبط میکند و برای مشرک در قیامت هیچ صورت معافی نیست اهل شرک دائماً در دوزخ می سوزند و بکلی نجات نیابند اِنَّ اللّٰهَ لَا یَغْفِرُ اَنْ یُّشْرَكَ بِهٖ الآیه یعنی خدا شرک را نمی بخشد و بقیه گناه های را برای کسی که بخواهد معاف می نماید۔ مراد از شرک اینکه کسی را در ذات و صفات خدا برابر مکن نه پیر را و نه پیغمبر را و نه فرشته را و نه غیره را (خواه پیر باشد یا پیغمبر یا فرشته و غیره) و او بی چون و چگونه است۔

وصیّت ۳:۔ نور چشمان من۔ فرمانبرداری خدا و رسول را

به‌جان ودل بجا آورید. وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيْمًا حق سبحانه میفرماید هرکه فرمانبرداری بکند برای خدا ورسول او پس بتحقیق که یافت کامیابی بزرگ. سعادت ابدی همین است.

وصیّت ۴ جانان پدر جمیع حاجات ومرادات خود را از خدا بخواهید نه از دیگری و بوقت سختی مدد از خدا بجوئید و در حاجت روائی خاص او را بخوانید. فَادْعُوا اللّٰهَ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ. پس بخوانید خدا را وخالص کنید برای او بندگی را. اِنَّ الَّذِيْنَ يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِيْ سَيَدْخُلُوْنَ جَهَنَّمَ دَاخِرِيْنَ بتحقیق کسانیکه سرکشی میکنند از خواندن خدا البته داخل میشوند در دوزخ رسوا شونده خداوند میفرماید که بگوئید اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ یعنی خاص ترا عبادت می کنیم وخاص از تو مدد میخواهیم. غیر خدا را در غیاب عالم الغیب وحاجت روا فهمیده ندا کردن شرک وگمراهی است واجتناب از او لازم.

هرکه خواهد غیر حق را ای پسر		کیست در عالم ازو گمراه تر

وصیت ۵. بجز خدا کسی را غیب دان ورازق وشفا دهنده ومتصرّف ندانید که کافر میگردد. خدا میفرماید قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُ یعنی تمام مخلوقات زمینی وآسمانی غیب دان نیستند. بجز خدای پاک وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي الْاَرْضِ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ رِزْقُهَا یعنی روزی دهنده هر جاندار الله است وبس وَاِنْ يَمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهٗ اِلَّا هُوَ. (الآیة) ودور کننده ضرر وبیماری وزحمت بجز خدا کسی نیست وَلَمْ يَكُنْ لَهٗ شَرِيْكٌ فِي الْمُلْكِ یعنی در بادشاهی کسی همسر خدا نیست.

حکمران ومتصرّف فی الامور خود خدای وحده لاشریک است.

وصیّت ۶. پسران من علماء ربّانی واولیاء حقانی را دوست باید داشت واهل هوا را دشمن. وهرچه ندانید از حق پرستان دریافت نمائید وبه محض عقل خود کار نکنید فَاسْئَلُوْا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ یعنی سوال کنید از اهل علم اگر نمیدانید.

وصیّت ۷. فرزندان من همیشه راست وحق بگوئید وَقُوْلُوْا قَوْلًا سَدِيْدًا يُصْلِحْ لَكُمْ اَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوْبَكُمْ یعنی بگوئید سخن راست خدا عملهای شما را درست میفرماید یعنی می پذیرد. وگناه های شما را معاف میفرماید. پیغمبر صلّی اللّٰه علیه وسلم فرمود قُلِ الْحَقَّ وَلَوْ مُرًّا یعنی بگو حق را اگرچه تلخ باشد ودروغ نگوئید. پیغمبر صلّی اللّٰه علیه وسلّم فرمود اَلصِّدْقُ يُنْجِيْ وَالْكِذْبُ يُهْلِكُ راستی از عذاب خدا نجات میدهد ودروغ هلاک میکند لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكَاذِبِيْنَ یعنی لعنت خدا است بر دروغ گویان. از رحمت دور میباشند پس صدق وحق گوئی را لازم گیرد. وکذب در موقع مصلحت[1] شرعی روا ست

وصیّت ۸. از صحبت بدعتیان سخت گریزان ودوان باشید. زیرا که دشمن دین وپابند رسومات کفر میباشند صحبت ایشان آتش سوزان وتیغ برّان است که ایمان را از بیخ می کند. بدعتی آن را می گویند که امور غیر دین را در دین داخل کرده واز دین قرار دهد وپابند رسومات بوده اعمال بدعت انجام میدهد مثل گردانیدن قرآن برای اسقاط ومقرر نمودن پیش نماز دشام اوّل وسجده نمودن بر قبران واستعمال

[1] مثلاً برای آشتی دادن دو قوم که باهم دشمن باشند یا خلاف واقع گفتن مرد با زن یا زن با مرد تا خانه جنگی واقع نه گردد وغیره ۱۲

آلات لهو مثل سرود و طنبوره و خوردن نذر و نیازات قبرستان و غیره این همه بدعت است و کنندهٔ آنرا بدعتی گویند و پیغمبر صلّی الله علیه وسلّم بر بدعتی لعنت فرموده وَاَبَی اللهُ اَنْ یَّقْبَلَ عَمَلَ صَاحِبِ بِدْعَةٍ حَتّٰی یَدَعَ بِدْعَتَهٗ، یعنی انکار فرموده از پذیرفتن عمل بدعتی تا که توبه کرده بدعت را بگذارد بدون از ترک بدعت عملش قابل قبول و ثواب نیست۔ نبیِّ اکرم صلّی الله علیه وسلّم فرمود هر بدعت گمراهی است و جای گمراهی جهنّم۔

وصیّت ۹۔ دائما پابند نماز و روزه و ذکر و وظیفه باشید۔ در تمام امور رجوع به شرع انور کرده سر موی از آن تجاوز نکنید که گمراه میشوید قدر مهتر و کهتر را بدانید والدین خود را گاهی از خود ناراض نکنید بلکه دعاء خیر شان را در عقب خود کنید که دعاء خیر مادر و پدر رحمت و سراسر برکت است و نافرمانی شان باعث غضب خدا و زحمت است۔ خدمت اساتذه انجام داده ایشان را دوست دارید گاهی بی احترامی ایشان نکنید که از علم دین محرومی میگردید بلکه تراب اقدام شان را سرمه چشمان خود کنید و حق خویش و همسایه و زن و فرزند را ادا کنید و بوقت مصیبت خدمت شان بجا بیاورید۔ و کسی را ناحق مرنجانید۔ موت را دائما یاد کنید پیغمبر صلّی الله علیه وسلم فرمود اَکْثِرُوْا ذِکْرَ هَاذِمِ اللَّذَّاتِ الْمَوْتَ یعنی موت که شکنندهٔ تمام لذّات است او را خیلی یاد کن۔

وصیت ۱۰۔ چون فقیر نزد نزع رسد بر سر آن یٰسٓ شریف را بخوانید و تلقین شهادتین بنمائید و بعد موت در تکفین و تجهیز بدر شتاب کنید و مطابق شرع مرا غسل دهید غاسل خود باشید اگر صلاحیت داشتید ورنه متقی فهمیدهٔ مرا غسل دهد نه دیگری و موافق سنّت

در سه پارچه سفید که آنرا ازار و قمیص و لفافه گویند مرا کفن کنید۔ بدون عمامه که در اصح روایت مکروه و بدعت است هیچکس از دختران و خویشان بر من نوحه نکنید که ملعونه میگردد۔ پیغمبر صلی الله علیه وسلّم فرموده اَلنَّائِحَةُ مَلْعُوْنَةٌ ریختن اشک بر مرده بدون نوحه و دعوی جاهلیت روا است و بعد دفن مرا خود فرزندان اگر قابل شدند نماز دهند ورنه طالب پرهیزگار بعد نماز جنازه دعا نخوانند مگر بعد دفن و قرآن مگردانید و پیش نماز هم همراه نکنید که بدعت میباشد بلکه فورًا مرا بردارید و بسوی قبر ببرید و در دفن من سرعت نمائید۔ قبر را لحد کنید اگر در وطن مردم مرا در موضع بالا برابر مسجد جامع بقدر فاصله قلیل دفن کنید بعد دفن آیات مسنونه را برای عاقبت دعاء خیر کنید من بعد همه آدمان را رخصت دهید که هر کس بکار خود برود دیر در نشستن و خرما پیش مجمع آوردن و فاتحه کردن بدعت است انجام ندهید۔ سوّم و چهارم و چهل و ششماهی و سال و ختم رسمی و شام اوّل در مرده شام و شام عیدین و شب قدر و غیره همه بدعت است و ناروا میباشد برای من و خود هرگز نکنید که ثواب ندارد گناه میباشد، اگر فرزند کبیر از حصّهٔ خود بدون از تقرر تاریخ صدقه با یصال روح پدر داد رواست ثواب دارد هر چند که تواند بدون از ضرر قرض از صدقات و ادعیهٔ خیر بر فقیر عاجز بکنید۔ بر قبر من اذان ندهید که بدعت است و میراث پدر موافق شریعت تقسیم کنید پسر را دو سهم و دختر را یک سهم بدهید لِلذَّکَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَیَیْنِ خدا فرموده کسی مسترانه برندارد که حرام است از جمیع افعال بد مثل بدعت و زنا و سرقت و خوردن حرام و تنباک و تریاق و کل منکرات اکیدًا پرهیز نمائید۔

موافق عقیده اہل سنت والجماعت درتمام کارہای نیک عمل کنید

ختم شد

وَمَا عَلَيْنَا اِلَّا الْبَلَاغ اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِیْ وَلِوَالِدَیَّ وَلِمَشَائِخِیْ وَلِاَوْلَادِیْ وَالْجَمِیْعِ الْاُمَّةِ الْمُحَمَّدِیَّةِ - وَاٰخِرُ دَعْوٰنَا اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی حَبِیْبِهٖ مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَاَتْبَاعِهٖ وَاَزْوَاجِهٖ وَذُرِّیَّاتِهٖ اَجْمَعِیْنَ

مُؤَلِّف :- فقیر سید محمد عبد الواحد گشتی عفی عنہ

تصدیقات علماء ربانی

الحمد لله العظیم و الصلوٰة علی حبیبه الکریم - اما بعد عاشقان دین نبوی را مژده باد که کتاب **اَحْسَنُ الْمَقْصُوْد** برای اشاعت توحید وسنّت چون تمام شد پیش علماء کرام فرستاده شد در نظر شان مقبول وممدوح گردید ہر یکی نافع وصحیح دانست وہادی حق قرار داد - اگر متعصّب ومعاندی ایراد کند اعتبار ندارد وفہم او قاصر است

کَمْ مِّنْ غَائِبٍ قَوْلًا صَحِیْحًا - وَآفَتُه من الفهم السقیم

تقاریظ علماء کرام مُلاحظه باد

تقریظ چیدهٔ عالمانِ یگانهٔ جہان - صدر المدرسین، رئیس الفقہاء والمحدثین اسوة الصلحاء شیخ الفضلاء، صدر جمعیت علماء ہند مفتی اعظم ہندوستان یکتائی زمان نور دیدگان علامة العصر فہامة الدہر حضرت قبله مفتی محمد کفایت الله صاحب مدّ الله تعالیٰ ظلّه العالی نام نامی واسم گرامی آن بزرگوار برای

این کتاب سرمایهٔ فخر ونازاست ملاحظه باد

الحمد لولیه و الصلوٰة والسّلام علیٰ نبیّه - امّا بعد، فقیر مسودهٔ رساله **احسن المقصود** از مقامات مختلف مطالعه نمودم، مؤلف علّام مولٰینا سیّد محمد عبد الواحد نقشبندی مجددی سعی تبلیغ عقائد حقهٔ اہل السنّت و الجماعت کرده برای اہل اسلام طریق ہدایت واضح نموده بعبارت سہل ومحاورهٔ عوام کتاب را مرتب نموده - جہد او منصور وسعیش مشکور خواہد شد ان شاء الله تعالیٰ فقیر دعا میکند که حق تعالیٰ مؤمنین را باین رساله راه حق وثواب بنماید واز زیغ وضلال به حفاظت وتوفیق خود محفوظ دارد ومؤلف را جزاء خیر عطا کند آمین

فقیر محمد کفایت الله کان الله وکفاه

صدر المدرسین دار العلوم امینیه اسلامیه دہلی سلخ سفر ۱۳٦٤ھ

تقریظ فاضل اجل علی طریق الحق اوّل سید السادات، ماہر الحدیث والآیات ماحی الشرک والبدعت، محی الدین والسنة، فخر المبلغین، صدر المدرین مفتی و خطیب جامع مسجد حضرت مولانا سید اشفاق علی صاحب دام الله تعالیٰ عمره کلمات طیباتش ملاحظه باد :-

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَکَفٰی وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی - اما بعد! رساله **احسن المقصود** فی توحید المعبود مؤلفه اخی فی الله المولوی السیّد محمد عبد الواحد صاحب نقشبندی مجددی از اوّل تا آخر بامعان نظر دیدم ونہایت درجه محظوظ ومسرور شدم که درین زمانه تالیفی وتحریری که داعی الی التوحید وحامل اشاعت سنت درمنصّهٔ شہود آید نزد اہل حق غنیمت بارده است عوام کالانعام را چه رسد که خود مدعیان علم وعمل معه سبحه وسجاده در بحر شرکیات وبدعات غرقاب شده اند وہمچنان به مزخرفات واہبه ووساوس شیطانیه ومراسم

بدعیہ فریفتہ شدہ اند کہ از سنن ہدی نہ صرف نفور اند بلی چون صدای عالم ربانی شنیدند غوغای معاندت ومخالفت بلند کردن برخود فرض میدانند کہ از احکام خدا و رسول غافل اند، احقر علی وجہ البصیرت می گوید کہ این رسالہ حقہ مطابق کتاب وسنت وفقہ حنفی است۔ ومسائل او پختہ ومفتی بہا اند وطالبان حق را ومتلاشیان شفاعت جدی الامجد المحترم صلی اللہ علیہ وسلم را این رسالہ اینقدر غایت درجہ نافع ومفید است مصنف علام را خدای برتر جزای خیر دہد کہ در عبارت آسان عقاید اسلامیہ ودر بیان سہل احکام شرعیہ ودر تصریحات لطیفہ ردّ شرکیات وبدعات بلا خوف لومۃ لائم واضح نمودہ وارشادات نبویہ ومسائل فقہ حنفیہ علی رغم انوف العلماء السوء علی رؤس الاشہاد تبلیغ کردہ عند اللہ ماجور وعند الناس مشکور شدہ، ربنا تقبل منّا واحفظنا من شر بلاء الدنیا وَالْاٰخِرَۃ و احشرنا فی زمرۃ الصالحین اٰمین یا رب العالمین برحمتک یا ارحم الرّٰحمین۔

سیّد اشفاق علی ہاشمی غفر لہ الجلی والخفی الچشتی
الحنفی فاضل دیوبند مفتی وخطیب جامع مسجد وصدر مدرسہ علوم عربیّہ
قاسم العلوم ملتان چھاؤنی

تقریظ رئیس المبلغین صدر المقررین، خیر المجاہدین نور الواعظین مروّج سنن خاتم المرسلین حضرت مولانا مولوی محمد علی صاحب جالندھری سلمہ القوی

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ تعالی وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی خَیْرِ الْاَنَامِ۔ اَمَّا بَعْدُ کتابِ مسمّٰی بہ **اَحْسَنُ الْمَقْصُوْد** از جانب مؤلف مدظلہ العالی برای معائنہ نزد من رسیدہ بود، این عاجز از مقامات مختلفہ بنظر عمیق دیدم، جملہ مسائل

کہ در آن مذکور کردہ شدہ اند از عقائد ضروریہ اند وجملہ از کتاب و سنّت اخذ کردہ شدہ اند۔ ذکر این مسائل غایت درجہ ضروری بود خصوصًا در دیار ملتان۔ من دعا میکنم کہ اللہ تعالیٰ حضرت مؤلف را اجر جزیل عطا فرماید وخلق خود را توفیق دہد کہ ازین کتاب نفع حاصل کنند اٰمین

محمد علی جالندھری
مہتمم مدرسہ محمدیہ حنفیہ مسجد سراجان ملتان شہر

تقریظ فاضل جلیل، عالم نبیل مولانا مولوی عبد التواب صاحب واعطاء اللہ تعالیٰ خیر المآبْ ملاحظہ باد۔

الحمد لمن ہو بالحمد حقیق والصلوۃ والسلام علی رسولہ الذی ہو نعم الرفیق لسلوک الطریق۔ امّا بعد احقر در بعض مقامات **احسنُ المقصود** نظر کرد، مؤلف در تبلیغ عقائد حقہ صحیحہ سعی کامل نمودہ وراہ اہل السنت والجماعت را خوب واضح وروشن ساختہ برای عوام این رسالہ گویا مشعل راہ است ہر کہ قبول نکند گمراہ است اللہ تعالی مؤلف را جزای خیر عطا فرماید وآن را از حوادث دہر نگہدارد، واز شرور نفس وسیئات اعمال مؤلف را ومارا در پناہ وصیانت خود دارد۔ آمین۔

عبد التوّاب ملتانی تاب اللہ علیہ

تقریظ ممدوح زمان، وحید دوران، مروّج حدیث وقرآن حضرت علامہ عبد الحق صاحبُ اقامہُ اللہ تعالیٰ علی الحق،

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَحْدَہٗ وَالصَّلٰوۃُ عَلٰی مَنْ لَّا نَبِیَّ بَعْدَہٗ

رسالہ **اَحْسَنُ الْمَقْصُوْد** را بہ نظر غائر از مواضع متفرقہ مطالعہ کردہ شد۔ بلاریب در باب توحید وردّ شرک مختصر مضامین ضروریہ ودوی

مندرج فرموده شده اند۔ امّا آنچه بیان کرده شده اند۔ برای عوام نهایت
کارآمدند۔ این رساله عجاله رانافعه ومفیده دانسته آید والله الموفق۔

محمد عبدالحق ملتانی

تقریظ نورالهدیٰ، قامع الشرک والهویٰ حضرت مولانا محمد رمضان
صانه الله تعالیٰ عن الخسران معاینه فرمایند۔

چند مواقع ازین کتاب دیدم مسائل ضروریه مرقوم اند آنچه شاه صاحب
نوشته زنی است وصحیح الله جل وعلی شانه جزای خیر دهد۔

خادم العلماء رمضان حنفی بقلم خود

تقریظ عالم باوقار، فاضل نیکوکار، حضرت مولوی غلام حسن صاحب
حفظه الله تعالیٰ عن الفتن ملاحظه باد۔

هرچه شاه صاحب نوشته حق است، خدای تعالیٰ اورا جزای خیر
دهد، آمین۔ العاصی فقیر غلام حسن عفی عنه

تقریظ مولوی عبدالحکیم صاحب صدر مدرس دارالحدیث محمدیه ملتان
واین کتاب درمسائل توحید ورد شرک بسیار خوب است بروی عمل باید کرد۔

عبدالحکیم قصوری

تنبیه:۔ جمیع مضامین این کتاب ازکتب معتبره وصحیحه اخذ کرده
شده اند۔ حواله هرکتاب اصلاً یانقلاً مندرج است ازاوّل تاآخر موافق
عقائد اهل سنت والجماعت است ذرّه خلاف درآن نیست بعد ازین
هرکه بازنمی آید گمراه است۔ ومن یضلله فلا هادی له

تقریظ محقق عصره وزمانه مدقق دهره واوانه المفسّر المحدّث
الاصولی الفقیه الورع حضرت مولانا مفتی رشید احمد لدهیانوی دامت

برکاتهم۔ مدیر مدرسه اشرف المدارس ناظم آباد کراچی ملاحظه باد

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ۔ برمواقع عدیده ازکتاب **احسن المقصود**
نظر طائرانه انداختن موفق شد اصول وفروع معتمد علیها نظر آمد انداز بقیه
کتاب همین امید است تا در مطلق کتاب مذکور رانافع برای مسلمین سازد
وبشرف قبول بنوازد۔ وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيْزٍ

رشید احمد عفی عنه
ازاشرف المدارس ناظم آباد کراچی
ششم رمضان المبارک ۱۳۹۱ھ

تعارف

مدرسه عربیه اسلامیه عین العلوم گشت سراوان (ایران) یک
اداره دینی است که سی و دومین سال را ازعمر خود گذرانیده است
وآنرا جناب مؤلف کتاب درسنه ۱۳۵۸ھق درقریه گشت تاسیس نموده
وازهمان وقت تا الآن درترویج علوم دینی ونشرواشاعت قرآن وسنّت
وفقه کتابةً وتدریساً سرگرم عمل است وعدۀ علما ازین چشمه علم سیراب
شده دراکناف بلوچستان بخدمت دین اشتغال دارند وبسیاری دیگر
کسانی هستند که درمدرسه هذا آمده وتشنگی خودرا برطرف نموده اند وبس
بحیاض کبیره مراجعه نموده متضلع شده اند وظرف سه الی چهارسال است

که مدرسه مزبور زیر نگرانی و بسرپرستی بانی خود و تحت اشراف علماء واساتذه قرار گرفته روز بروز قدم فراتر میگذارد وانشاء الله اگر لطف ایزدی برقرار بماند ومردمان خیّر بطرف آن توجّه بفرمایند انشاء الله یگانه مدرسه بلوچستان (ایران) بشمار میرود۔

وما ذالك على الله بعزيز

من از برادر دینی التماس دارم که از معاونت مادی ومعنوی دریغ نفرمایند وبرای اصلاح اطفال وتعلیم آن باین مرکز علمی مراجعه نمایند۔ وصلّى الله تعالى على خير خلقه وصفوة بريته وخاتم انبيائه محمّد وعلىٰ آله وصحبه واتباعه وسلم

وانا الحقير الفقير

محمد یوسف عفی الله عنه خادم ومدرس مدرسه

عربیه اسلامیه

عین العلوم

گشت سروان (ایران)

کتبہ ننگ خطاطین ابو محمّد الحسینی المدنی
۲/۸۷ مسان روڈ بہار کالونی کراچی ۲
۱۳۹۹ھ

فہرست کتب فارسی

۱۔ احسن المقصود فی توحید المعبود — سید مولانا عبدالواحد شاہ گشتی
۲۔ کلیدِ بہشت — ″ ″ ″
۳۔ سیرت خلفائے راشدین (زیر طبع) — مولانا محمد یوسف حسین پور

۱۔ شمشیر برّان بر اشراک و بدعاتِ دوران — مولانا محمد عمر صاحب سربازی
۲۔ موارد الشوارد — ″ ″ ″
۳۔ ارمغانِ دوستان — ″ ″ ″
۴۔ خیر المقاصد — ″ ″ ″
۵۔ اہمیّتِ ریش در اسلام — ″ ″ ″
۶۔ سائنس و عالمِ اسلام — ″ ″ ″
۷۔ فوائد فاضلہ فی بیان الفاتحہ — ″ ″ ″
۸۔ پیکار با اسبالِ ازار مع ضمیمہ متفرقہ (زیر طبع) — ″ ″ ″
۱۔ حکایات صحابہ رض (فارسی) — مولانا عبدالرحمٰن سربازی

محلِ دریافت

۱۔ مدرسہ مذہبی عین العلوم، گشت سراوان۔ ایران
۲۔ مدرسہ عربیہ منبع العلوم کوہ ون۔ سرباز۔ ایران
۳۔ کتاب خانہ محمّدی متصل مسجد جامع اہل تسنّن زاہدان۔ ایران
۴۔ مکتبہ اسحاقیہ۔ جونا مارکیٹ۔ کراچی ۲